

PROBLEM HANDLU LUDŹMI I NIEREGULARNEJ MIGRACJI WOBEC OCHRONY PRAW PODSTAWOWYCH – WYZWANIA I DOŚWIADCZENIA

REDAKCJA

DR HAB. ANNA MAGDALENA KOSIŃSKA, PROF. US
DR MAREK JASZTAŁ

Norway
grants

Monografia wydana w ramach projektu NMF/PA18/004 pn. „Integracja dla bezpieczeństwa - współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych” projekt jest finansowany z Programu „Sprawy wewnętrzne” realizowanego w ramach Funduszy Norweskich na lata 2014 – 2021. Program pozostaje w dyspozycji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

**PROBLEM HANDLU LUDŹMI
I NIEREGULARNEJ MIGRACJI
WOBEC OCHRONY PRAW PODSTAWOWYCH –
WYZWANIA I DOŚWIADCZENIA**

REDAKCJA

DR HAB. ANNA MAGDALENA KOSIŃSKA, PROF. US

DR MAREK JASZTAL

PROBLEM HANDLU LUDŹMI I NIEREGULARNEJ MIGRACJI WOBEC OCHRONY PRAW PODSTAWOWYCH – WYZWANIA I DOŚWIADCZENIA

REDAKCJA

DR HAB. ANNA MAGDALENA KOSIŃSKA, PROF. US

DR MAREK JASZTAL

Norway
grants

Monografia wydana w ramach projektu NMF/PA18/004 pn. „Integracja dla bezpieczeństwa - współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych” projekt jest finansowany z Programu „Sprawy wewnętrzne” realizowanego w ramach Funduszy Norweskich na lata 2014 – 2021. Program pozostaje w dyspozycji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Redakcja

dr hab. Anna Magdalena Kosińska, Prof. US
dr Marek Jaształ

Recenzent

dr hab. Iwona Wrońska, Prof. UwB

Redakcja językowa i korekta

Marzena Szymczuk

**Redakcja techniczna
i skład wersji drukowanej oraz elektronicznej**

Karol Łukomiak

Projekt Okładki

Karol Łukomiak

Monografia wydana w ramach projektu NMF/PA18/004 pn. „Integracja dla bezpieczeństwa - współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych” projekt jest finansowany z Programu „Sprawy wewnętrzne” realizowanego w ramach Funduszy Norweskich na lata 2014 – 2021. Program pozostaje w dyspozycji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

© Copyright by Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie, Szczecin 2024

ISBN: 978-83-67959-40-7

eISBN: 978-83-67959-41-4

Wydawca:

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

Wersja elektroniczna dostępna na stronie internetowej wydawcy:

www.archaeograph.pl

SPIS TREŚCI

Anna Magdalena Kosińska

Wprowadzenie.....7

Część I – Zagrożenia naruszeń prawa migracyjnego

Piotr Ostrowski

Migracja transgraniczna a poczucie bezpieczeństwa w regionie zachodniopomorskim.....9

Anna Urban-Toczek, Karolina Bajer- Surówka,

Dawid Wieczorkiewicz, Martyn Szumlak, Anna Rerak

Najczęściej wykrywane naruszenia prawa migracyjnego, nieprawidłowości oraz inne zagadnienia odnotowywane w praktyce działań Wydziału Spraw Cudzoziemców Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie.....27

Sławomir Cisowski, Marcin Lemieszek, Łukasz Świerczewski

Znaczenie oraz metody weryfikacji tożsamości osób i kontroli autentyczności dokumentów w procesie przeciwdziałania przestępczości związanej z nieregularną migracją.....41

Część II – Współczesne zjawisko handlu ludźmi

Konrad Szelest

**Historia kolonialnego niewolnictwa w Nowym Świecie
jako załóżek zjawiska współczesnego zniewolenia człowieka**.....57

Marek Jaształ

**Identyfikacja geopolitycznych źródeł handlu ludźmi
na potrzeby analizy ryzyka działań Policji**.....77

Robert Mroczek

Zagrożenie handlem ludźmi z perspektywy Straży Granicznej.....95

Monika Sokołowska

**Specustawa jako narzędzie walki z handlem ludźmi
w obliczu konfliktu zbrojnego w Ukrainie**.....121

Edyta Haszczak

**Wykorzystanie sprzętu EEG Biofeedback
do treningu mentalnego policjantów zwalczających
przestępczość w zakresie handlu ludźmi**.....137

Część III – Doświadczenia realizacji projektu

Anna Kosińska, Ewa Maślana, Marzena Szymczuk

**Raport z realizacji projektu „Integracja dla bezpieczeństwa -
współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych”**.....149

Bibliografia.....179

WPROWADZENIE

Z ogromną radością przekazujemy na ręce czytelników monografię naukową pt. „Problem handlu ludźmi i nieregularnej migracji wobec ochrony praw podstawowych – wyzwania i doświadczenia”. W ciągu ostatnich dekad, zwłaszcza zaś po 2015 r., gdy eskalował kryzys migracyjny, obserwujemy rosnące zagrożenia towarzyszące procesom migracyjnym. Głównymi z nich są handel ludźmi oraz narażenie na utratę zdrowia, życia i naruszenia praw człowieka migrantów o statusie nieuregulowanym. Obecnie w obliczu kryzysu na granicy polsko-białoruskiej, napływu osób uciekających przed wojną z Ukrainy oraz istniejącymi szlakami tranzytowymi do Europy Zachodniej, konieczność dyskusji naukowej i praktycznej nad środkami ochronnymi i strategiami postępowania wydaje się nieunikniona.

W zakresie zarządzania migracjami konieczne jest współdziałanie wielu służb, które nigdy wcześniej nie stały przed tak dużą skalą zadań. W działaniach na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa w procesie migracyjnym oraz zagwarantowania bezpieczeństwa społeczeństwu przyjmującemu osoby migrujące zaangażowane są służby państwowe, takie jak Straż Graniczna i Policja, ale również urzędy wojewódzkie, organizacje pozarządowe i wyspecjalizowane organizacje międzynarodowe.

Prezentowana monografia skupia się na interdyscyplinarnej analizie zagrożeń związanych z zagadnieniem handlu ludźmi i nielegalną migracją. Jej wartością dodaną jest charakterystyka i analiza zagadnień przez praktyków reprezentujących Policję i organy z nią współpracujące. Dodatkowym atutem jest fakt, że większość z Autorów ma również doświadczenie w pracy naukowej w obszarze bezpieczeństwa i migracji.

¹ Dr hab., profesor Uniwersytetu Szczecińskiego na Wydziale Prawa i Administracji. Specjalistka w dziedzinie migracji i praw człowieka, ORCID 0000-0002-0915-874X.

Książka składa się z trzech zasadniczych części. Pierwsza z nich dotyczy problematyki zagrożeń związanych z naruszaniem prawa migracyjnego. I tak dr Piotr Ostrowski przedstawia w swoim rozdziale wyniki badań dotyczące poczucia bezpieczeństwa w regionie zachodniopomorskim w związku z obecnym tam zjawiskiem migracji transgranicznej, pracownicy Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie (Anna Urban-Toczek, Karolina Bajer-Surówka, Dawid Wieczorkiewicz, Martyn Szumlak, Anna Rerak) analizują przypadki najczęstszych naruszeń prawa migracyjnego przez obywateli państw trzecich i obywateli Unii, zaś dr Łukasz Świerczewski wraz ze Sławomirem Cisowskim i Marcinem Lemieszkiem zapoznają czytelników ze znaczeniem oraz metodami weryfikacji tożsamości osób i kontroli autentyczności dokumentów w procesie przeciwdziałania przestępczości związanej z nieregularną migracją.

Druga część monografii poświęcona jest zagadnieniom związanym ze współczesnym zjawiskiem handlu ludźmi. Konrad Szelest przedstawia w swoim rozdziale historię niewolnictwa w obu Amerykach i konsekwencje tego zjawiska dla współczesnego handlu ludźmi. Następnie dr Marek Jaształ identyfikuje geopolityczne źródła handlu ludźmi w kontekście działań Policji w obszarze analizy ryzyka. Z kolei dr Robert Mroczek charakteryzuje zagrożenie handlem ludźmi z perspektywy Straży Granicznej. Rozważania dotyczące handlu ludźmi znajdują rozwinięcie w rozdziale Moniki Sokołowskiej dotyczącym analizy prawnej specustawy (Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa) jako narzędzia walki z handlem ludźmi w obliczu konfliktu zbrojnego w Ukrainie. Tę część monografii zamyka rozdział Edyty Haszczak dotyczący wykorzystania sprzętu EEG Biofeedback do treningu mentalnego policjantów zwalczających przestępczość w zakresie handlu ludźmi.

Ostatnia, trzecia część monografii, stanowi raport z realizacji projektu „Integracja dla bezpieczeństwa - współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych” finansowanego z Programu „Sprawy wewnętrzne”, realizowany w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2014-2021 „Azyl i Migracja”. Raport zawiera zarówno podsumowanie działań prowadzonych w czasie realizacji projektu, jak również rekomendacje na przyszłość w zakresie możliwości podejmowanych przez Policję działań w obszarze azylu i migracji.

MIGRACJA TRANSGRANICZNA A POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W REGIONIE ZACHODNIOPOMORSKIM

Abstrakt: Artykuł prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w 2016 roku dotyczących oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców regionów przygranicznych z Republiką Federalną Niemiec. Głównym problemem badawczym było zdiagnozowanie i zdefiniowanie czynników, które wpływają na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatów przygranicznych. Założono hipotezę, w której przypuszcza się, że położenie przygraniczne ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców obszarów przygranicznych. Istotnym celem badań mieszkańców była ocena poczucia bezpieczeństwa związana z pobytam uchodźców i imigrantów alokowanych w ośrodkach przejściowych w landach Meklemburgii Pomorza Przedniego i Brandenburgii, bezpośrednio graniczących z województwem zachodniopomorskim. Ich umiejscowienie w pobliżu granicy z Polską spowodowane było kryzysem migracyjnym w Europie wywołane masowym przybywaniem uchodźców i imigrantów z krajów afrykańskich i Azji Mniejszej objętych wojnami oraz prześladowaniami na tle religijnym. Do przeprowadzenia badań zastosowano metodę sondażu diagnostycznego w postaci ankiet oraz narzędzi badawczych w postaci kwestionariusza ankietowanego. Do analizy wyników posłużono się metodami statystyki matematycznej. Rezultaty badań pokazują, jakie są największe obawy zagrożeń dla mieszkańców zachodniego regionu województwa zachodniopomorskiego, które mają wpływ na poczucie bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo publiczne, poczucie bezpieczeństwa, migracja, uchodźcy, region zachodniopomorski

¹ Piotr Ostrowski, dr nauk społ. (nauki o bezpieczeństwie, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, rok 2019), adiunkt w Instytucie Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie US, z-ca komendanta woj. policji w Szczecinie (2013-2021), publikuje nt. bezpieczeństwa publicznego. ORCID 0000-0001-7851-4683.

1. UWAGI WSTĘPNE

Migracja jest zjawiskiem interdyscyplinarnym. W literaturze naukowej spotykamy wiele definicji migracji jako procesu kojarzonego z przemieszczaniem się osób. Odnosząc się do etymologii pojęcia „migracja” to pochodzi ono od łacińskiego słowa *migratio*, co oznacza wędrówkę, czyli przemieszczanie się mieszkańców kraju lub regionu². Wiek XX przyniósł nasilenie procesów migracyjnych. Wśród wielu przyczyn tego zjawiska można wskazać rozwój gospodarczy państw i związane z tym zapotrzebowanie na nowych pracowników, pojawienie się nowoczesnych środków komunikacji, związanych z przemieszczaniem się osób jak i porozumiewaniem, skutki dwóch wojen światowych, dekolonizację oraz zachodzące procesy zmierzające do zwiększenia współzależności państw, gospodarek, społeczeństw i kultur, zbiorczo określane mianem globalizacji³. Początek XXI wieku przyniósł jeszcze większe nasilenie procesów migracyjnych.

W literaturze spotykamy wiele kategorii i podziałów migracji. Wypływają one ze źródeł przyczyn przesiedlania się ludzi, czyli czynników, które stymulują procesy migracyjne. Najczęstszymi czynnikami migracyjnymi są przesłanki polityczne, ekonomiczne, społeczne i religijne. Jedną z podstawowych klasyfikacji rodzajów migracji jest podział ze względu na zasięg, czyli: wewnętrzne – odbywające się wewnątrz kraju, regionu, w granicach państwa i na migracje zewnętrzne – międzynarodowe⁴. Migracja międzynarodowa jest zjawiskiem globalnym, więc ruchy migracyjne odbywają się w różnych kierunkach, ponad granicami państw, jak też w skali międzykontynentalnej⁵. W znaczeniu materialnoprawnym charakter migracji wewnętrznych będą miały migracje obywateli państw członków Unii Europejskiej. Wynika to z przyjętych uzgodnień traktatowych o swobodzie przepływu osób, która umożliwiła zlikwidowanie granic pomiędzy państwami

² J. Tokarski, (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1980.

³ Studia Biura Analiz Sejmowych kancelarii sejmu ISSN 2082-0658 4(60) 2019 : [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EE9629FAE930FDA8C1258526004BEED0/\\$file/Studia_BAS_60.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/EE9629FAE930FDA8C1258526004BEED0/$file/Studia_BAS_60.pdf)- (dostęp 17.07.2023).0

⁴ B. Mróz, *Wpływ zagrożeń migracyjnych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Journal of Modern Science”, tom 2/33, 2017, s. 285–304.

⁵ Ibidem, s. 285-304.

będącymi członkami tzw. strefy Schengen⁶. Nasilające się procesy migracyjne na początku XXI wieku związane z masowym napływem cudzoziemców do Europy zdominowały europejską politykę wewnątrzspółnotową oraz spolaryzowały opinię publiczną. W krajach członkowskich Unii Europejskiej zmienił się sposób postrzegania ludzi przedostających się do Europy. Na skutek masowych procesów migracyjnych i towarzyszących informacji na temat zagrożeń będących ich konsekwencją, cudzoziemcy będący uchodźcami uciekającymi ze swoich ojczyzn przed wojną, w znacznej części społeczeństwa europejskiego stali się postrzegani jako migranci szukający lepszego bytu ekonomicznego, odmienni kulturowo i niechętni asymilacji do życia w Europie⁷.

W literaturze naukowej odnaleźć można wiele pozycji poświęconych zjawisku migracji w XXI wieku. Tematyka niniejszego artykułu wpisuje się w badania nad problematyką polityki bezpieczeństwa państwa w skali mikroregionalnej. W dostępnej literaturze przedmiotu brakowało przedstawienia problemu oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatów przygranicznych w regionie zachodniopomorskim. Takie badania zostały przeprowadzone przez autora niniejszego artykułu w 2016 roku⁸. Badania w tym obszarze miały walor poznawczy i kluczowy z punktu widzenia oceny poczucia bezpieczeństwa mieszkańców zamieszkujących w powiatach graniczących z Republiką Federalną Niemiec.

Punktem wyjściowym badań były cechy deskryptywności regionu zachodniopomorskiego, który różnicuje go na tle innych regionów w kraju. Skrajne

⁶ Wraz z podpisaniem układu z Schengen 14 czerwca 1985 r. Belgia, Niemcy, Francja, Luksemburg i Holandia zgodziły się na stopniowe znoszenie kontroli na swoich granicach wewnętrznych i wprowadzenie swobody poruszania się dla wszystkich obywateli państw-sygnatariuszy, innych państw członkowskich UE oraz niektórych państw spoza UE. Konwencja z Schengen uzupełnia układ i ustanawia warunki i zabezpieczenia dotyczące tworzenia obszaru wolnego od kontroli na granicach wewnętrznych. Została ona podpisana przez te pięć państw 19 czerwca 1990 r. i weszła w życie w 1995 r. Układ i konwencja, a także towarzyszące im umowy oraz zasady, składają się na „dorobek Schengen”, który w 1999 r. został włączony w ramy UE, stając się częścią unijnego prawa. Zgodnie z traktatem lizbońskim UE ma zapewnić „przestrzeń bez granic wewnętrznych, w której zagwarantowana jest swoboda przepływu osób”. Obecnie do strefy Schengen należy 27 państw europejskich, w tym 23 z 27 państw członkowskich UE oraz 4 państwa Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA) – Islandia, Liechtenstein, Norwegia i Szwajcaria. Od 1 stycznia 2023 r. zniesiono kontrole osób na wewnętrznych granicach lądowych i morskich między Chorwacją a innymi państwami strefy Schengen - <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/glossary/schengen-agreement-and-convention.html> (dostęp: 22.07.2023).

⁷ B. Mróz, *Wpływ zagrożeń migracyjnych na bezpieczeństwo ...*, s. 285-304.

⁸ Wyniki badań zostały przedstawione w monografii P. Ostrowski, *Analiza poziomu i poczucia bezpieczeństwa w świetle działań policji w województwie zachodniopomorskim*, Szczecin 2023 oraz *Bezpieczeństwo publiczne w obszarze przygranicznym województwa zachodniopomorskiego*, [w:] *Studia zarządzania i finansów Współczesne tendencje zarządzania zasobami ludzkimi w obliczu przemian rynku pracy. Szanse i zagrożenia*, A. Kokie (red.), Poznań 2018, s. 139-155.

położenie województwa zachodniopomorskiego oraz uwarunkowania tranzytowe mają wpływ na sytuację wewnątrzregionalną województwa. Głównym problemem badawczym było zdiagnozowanie i zdefiniowanie czynników, które wpływają na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatów przygranicznych. Założono hipotezę, w której przypuszcza się, że położenie przygraniczne ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców obszarów przygranicznych. Przyjęto, że poczucie bezpieczeństwa zależne jest od dwóch czynników tj.: uwarunkowań geograficznych wynikających z położenia województwa zachodniopomorskiego i związanej z tym migracją ekonomiczną i ruchem tranzytowym oraz przygraniczne uwarunkowania jako istotny czynnik transgranicznego charakteru regionu. Istotnym celem badań była ocena poczucia bezpieczeństwa mieszkańców związana z pobytem uchodźców i imigrantów alokowanych w ośrodkach przejściowych, w landach Meklemburgii Pomorza Przedniego i Brandenburgii, bezpośrednio graniczących z województwem zachodniopomorskim. Ich umiejscowienie w pobliżu granicy z Polską spowodowane było kryzysem migracyjnym w Europie wywołanym masowym przybywaniem osób poszukujących ochrony międzynarodowej z krajów afrykańskich i Azji Mniejszej objętych wojnami oraz prześladowaniami na tle religijnym.

Do rozstrzygnięcia przedstawionych problemów badawczych założonego celu badawczego przeprowadzono badania z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego w postaci ankietowania oraz narzędzi badawczych za pomocą kwestionariusza ankietowego. Po zebraniu materiału statystycznego wyniki przedstawiono w formie tabel i wykresów statystycznych.

2. UWARUNKOWANIA TRANSGRANICZNEGO CHARAKTERU WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Region przygraniczny województwa zachodniopomorskiego z uwagi na uwarunkowania geograficzne i historyczne pozostaje obszarem zainteresowań polityki regionalnej, ze względu na wyjątkową rolę zarówno w procesach politycznych, jak i regionalnych. Skrajne położenie województwa zachodniopomorskiego dzielące stolicę regionu zachodniopomorskiego od stolicy kraju o ponad 500 km oraz odległa koncentracja głównych ośrodków rozwojowych kraju od Pomorza Zachodniego narzuca na negatywne zjawiska. Region ten poddany jest procesowi drenażu endogenicznych potencjałów regionalnych przez zagraniczne, głównie niemieckie i skandynawskie podmioty, charakteryzujące się wysokim poziomem

konkurencyjności zarówno w sferze warunków pracy, jak i płacy. Bliskość Berlina, ośrodka rozwojowego i stolicy Niemiec oraz potężnych ośrodków rozwojowych Skandynawii stwarza warunki rozwoju regionu zachodniopomorskiego, ale również zagrożenie wzrostu przestępczości - głównie handlu reglamentowanymi towarów i asortymentu usług.

Z innej strony województwo zachodniopomorskie, jak i cała granica zachodnia tworzy tzw. granicę wewnętrzną Unii Europejskiej. Rzeczpospolita Polska 21 grudnia 2007 r. przystąpiła do Układu z Schengen, czyli porozumienia, które zniosło kontrolę osób przekraczających granicę pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej będącymi członkami porozumienia. Układ o swobodzie przepływu osób pozwala na nieskrępowany i w zasadzie nieograniczony przepływ obywateli państw członkowskich tego traktatu. Jest to pozytywny aspekt i niekwestionowany czynnik rozwoju współpracy międzynarodowej. Swobodny ruch w strefie Schengen sprzyja rozwojowi handlu przygranicznego, nieskrępowanemu ruchowi turystycznemu i zarobkowemu. Do pozytywnych aspektów procesów migracyjnych zaliczyć można również zwiększenie potencjału wytwórczego gospodarki narodowej, przeciwdziałanie negatywnym skutkom starzenia się społeczeństwa, transfery wiedzy i technologii oraz wymianę kulturową⁹. Integracja ekonomiczna i społeczna w regionie Pomorza Zachodniego oraz Meklemburgii Pomorza Przedniego i Brandenburgii przejawia się również w zasiedlaniu przez obywateli polskich małych miejscowości po stronie niemieckiej. Sprzyja temu migracja ekonomiczna obywateli Niemiec z byłej Republiki Demokratycznej Niemiec do rozwiniętych ekonomicznie i gospodarczo landów w zachodnich Niemczech. Korzystne oferty kupna nieruchomości zachęcają do zasiedlania tych rejonów przez mieszkańców z Polski. Podobnie obywatele Niemiec coraz częściej inwestują w nieruchomości (mieszkania, grunty) po stronie polskiej. Proces ten jest szczególnie widoczny w miejscowościach atrakcyjnych turystycznie, takich jak Kołobrzeg, Świnoujście, Międzyzdroje i inne. Postępująca integracja ekonomiczna i społeczna oraz swobodny przepływ osób ogranicza do minimum kontrolę przemieszania się w strefie Schengen. Układ o swobodzie przepływu osób z jednej strony sprzyja rozwojowi regionu i konsolidacji ekonomiczno-społecznej, z drugiej może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa regionów przygranicznych.

⁹ M. Gawrycka, J. Ziętański, M. Maier, *Swoboda przepływu osób w krajach Unii Europejskiej Szanse i zagrożenia*, Warszawa 2018, s. 75.

Odnosząc się do kontekstu historycznego okresu sprzed 1989 r., ruch tranzytowy był ograniczony, a migracja ruchu osobowego i przewozu towarów była kontrolowana. Po jednej i drugiej stronie granicy państwa bloku socjalistycznego kontrolowały życie mieszkańców. Po zjednoczeniu Niemiec i okresie transformacji ustrojowej w Polsce nastąpiły procesy społeczne związane z powstaniem bezrobocia, migracją w poszukiwaniu pracy i ogólną frustracją. Szczególnie zauważalny proces migracji ludności nastąpił po stronie niemieckiej. Spowodowane to było wyższym poziomem zamożności i łatwością zatrudnienia w landach zachodnich Niemiec. Proces wyludniania miejscowości przy granicy z Polską pozostawił wiele opuszczonych mieszkań i domów. Polityka społeczna krajów związkowych Meklemburgii - Pomorza Przedniego oraz Brandenburgii otworzyła korzystne oferty kupna nieruchomości przez mieszkańców przygranicznych gmin z terenu województwa zachodniopomorskiego. Wewnętrzne przemieszczanie się obywateli obu krajów pozytywnie wpłynęło na ich wzajemne relacje, większe zaufanie oraz zrozumienie lokalnych potrzeb, jak i obaw. Poprawiła się współpraca oraz wzrosło zrozumienie w procesie realizacji wspólnych celów na rzecz poprawy bezpieczeństwa. Z drugiej strony wejście Polski do strefy Schengen w 2007 roku przyczyniło się do powstania nowych zjawisk oraz zagrożeń. Swobodny transfer osób, towarów i usług w ramach granic wewnątrz państw Unii Europejskiej spowodowały olbrzymią skalę wewnętrznych migracji, szczególnie w wymiarze ekonomicznym. Migracja wewnętrzna przez obywateli Unii Europejskiej w celach zarobkowych implikuje większe zagrożenie bezpieczeństwa państw członkowskich. Natomiast ruch osobowy obywateli państw niebędących członkami Unii Europejskiej, czy to w ruchu tranzytowym, czy też związany z pobytem krótkoterminowym (sezonowym), ma wpływ na stan bezpieczeństwa państw członkowskich. Odnieść to należy do polityki wobec osób poszukujących ochrony międzynarodowej i pracowników sezonowych.

Województwo zachodniopomorskie jest regionem tranzytowym nie tylko w kierunku zachodnim, ale również w północnym, do Skandynawii. Szczególnego znaczenia nabiera fakt, że granica wschodniej Polski stanowi jednocześnie granicę zewnętrzną Unii Europejskiej. Sytuacja to powoduje szczególne narażenie na negatywne zjawiska migracji międzynarodowej. Przekroczenie granicy wewnętrznej Polski przez cudzoziemców sprawia, że obywatele państw niebędących członkami krajów Unii Europejskiej przebywają w strefie Schengen, gdzie odbywa się swobodny ruch osób, a więc swobodny przejazd pomiędzy granicami wewnętrznymi państw w strefie Schengen. Sytuacja ta niesie za sobą negatywne zjawiska związane z nielegalną migracją międzynarodową tzn. kanały przerzutowe

uchodźców z byłych republik radzieckich regionu kaukaskiego (Czeczenia, Dagestan) oraz regionu wschodniej Ukrainy objętego działaniami wojennymi. Przez Polskę, a w tym przez region zachodniopomorski w kierunku zachodnim i północnym, przechodzą kanały przerzutowe narkotyków, tytoniu i alkoholu. Migracja międzynarodowa legalna jak i nielegalna, a w tym związana z przetrzudem i handlem „żywym towarem” przez terytorium Polski nie pozostają bez znaczenia na sferę bezpieczeństwa. Do 2007 roku przed przystąpieniem Polski do strefy Schengen teren województwa zachodniopomorskiego stanowił obszar przyczółka przerzutowego cudzoziemców z republik Wspólnoty Niepodległych Państw oraz krajów azjatyckich. Nielegalnie zorganizowane grupy zajmowały się przetrzudem cudzoziemców przez rzekę Odrę jako naturalną granicę z Niemcami.

Układ z Schengen umożliwia również swobodę tranzytową cudzoziemców spoza Unii Europejskiej po jednorazowym przekroczeniu granicy zewnętrznej, np. przekroczenie granicy w Hiszpanii umożliwia swobodny przejazd tranzytem do granicy polsko-białoruskiej. To niesie za sobą pewne ryzyko i negatywne aspekty migracji międzynarodowej. Ograniczenie możliwości kontroli osób przekraczających granicę wewnętrzną skutkuje niekontrolowaną skalą przemytu towarów i rozwoju przestępczości o charakterze międzynarodowym.

3. BADANIA ANKIETOWE MIESZKAŃCÓW W POWIATACH PRZYGRANICZNYCH

Badania w postaci sondażu diagnostycznego przeprowadzone w 2016 r. wśród mieszkańców zamieszkujących powiaty przygraniczne z Republiką Federalną Niemiec, miały przede wszystkim zdiagnozować jakie czynniki kształtują i mają wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców w tym przygranicznym regionie. Czy istnieją czynniki zewnętrzne, które profilują poczucie bezpieczeństwa, a jeżeli występują, to jakie uwarunkowania oddziałują na stan poczucia bezpieczeństwa? Jednym z ważnych elementów poznawczych było ustalenie, czy mieszkańcy zachodniej części województwa zachodniopomorskiego wyrażają swoje obawy wobec uchodźców i imigrantów alokowanych w ośrodkach przejściowych przy granicy z Polską.

W tym celu przeprowadzono badania z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego. Do zastosowania tego narzędzia badawczego przygotowano kompozycję pytań dla respondentów. W konstrukcji kwestionariusza oraz analizie wyników badań wykorzystano metody statystyki matematycznej (wnioskowania statystycznego) oraz metodę reprezentacyjną (dobór niezbędnej liczebności

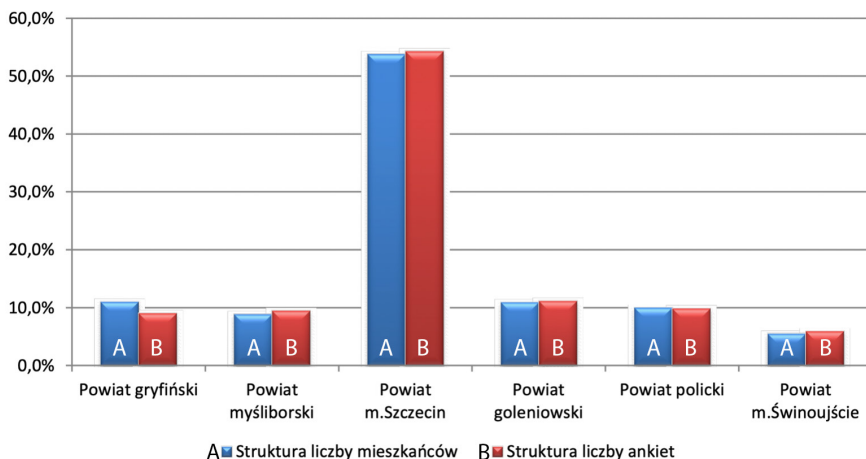
do próby i wybór schematu losowania). Na tej podstawie wyznaczono minimalną liczebność na poziomie 1066 jednostek statystycznych przy założeniu 3% maksymalnego błędu szacunku frakcji uzyskanych odpowiedzi. W wyniku badań w postaci wywiadów bezpośrednich przeprowadzonych za pomocą kwestionariusza ankietowego otrzymano 990 wypełnionych ankiet, co dało odsetek zwrotu kwestionariuszy ankietowych na poziomie 92,9%. Strukturę liczby mieszkańców powiatów przygranicznych i liczby otrzymanych ankiet przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Struktura liczby mieszkańców i liczby wypełnionych ankiet w badaniu poczucia bezpieczeństwa w powiatach przygranicznych woj. zachodniopomorskiego w 2016 roku.

Powiaty	Struktura liczby mieszkańców	Struktura liczby ankiet	min (o1;o2)
Powiat gryfiński	11,1%	9,1%	9,1%
Powiat myśliborski	8,9%	9,5%	8,9%
Powiat m. Szczecin	53,8%	54,3%	53,8%
Powiat goleniowski	11,0%	11,2%	11,0%
Powiat policki	10,0%	9,9%	9,9%
Powiat m. Świnoujście	5,5%	6,0%	5,5%
Suma	100,0%	100,0%	98,3%

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl>.

Obie struktury, liczby mieszkańców oraz liczby otrzymanych ankiet w powiatach przygranicznych województwa zachodniopomorskiego, wykazują wysoki stopień podobieństwa. Świadczy o tym również wysoka wartość wskaźnika podobieństwa struktur - 98,3%. Oznacza to, że pod względem rozkładu przestrzennego ludności w powiatach przygranicznych, próba losowa była reprezentatywna i wystarczająco liczna, aby w procesie wnioskowania statystycznego nie przekroczyć maksymalnego błędu na poziomie 3,11%. Pozwala to na prowadzenie uogólnień na podstawie wyników uzyskanych w próbie losowej na całą populację generalną, czyli wszystkich mieszkańców powiatów przygranicznych województwa zachodniopomorskiego.

Rys. 1. Struktura liczby mieszkańców i liczby wypełnionych ankiet w badaniu poczucia bezpieczeństwa w powiatach przygranicznych woj. zachodniopomorskiego w 2016 roku.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych, <https://bd.l.stat.gov.pl>.

W pierwszej kolejności w badaniu scharakteryzowano cechy deskryptywne ankietowanych, które zostały wyspecyfikowane w metryczce kwestionariusza ankietowego.

W badaniu poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatów przygranicznych uczestniczyło 990 osób, w tym 978 osób odpowiedziało właściwie na pytanie dotyczące płci. Wśród mieszkańców powiatów przygranicznych ankietę częściej wypełniali mężczyźni niż kobiety. Strukturę ankietowanych według płci przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Struktura płci ankietowanych mieszkańców powiatów przygranicznych woj. zachodniopomorskiego w 2016 roku

Płeć	n_i
Kobiety	405
Mężczyźni	573
Suma	978

Obliczenia własne.

W badaniu poczucia bezpieczeństwa w powiatach przygranicznych województwa zachodniopomorskiego kobiety stanowiły 41,4% ogólnej liczby ankietowanych, mężczyźni zaś stanowili 58,5%. Jeśli chodzi o rozkład

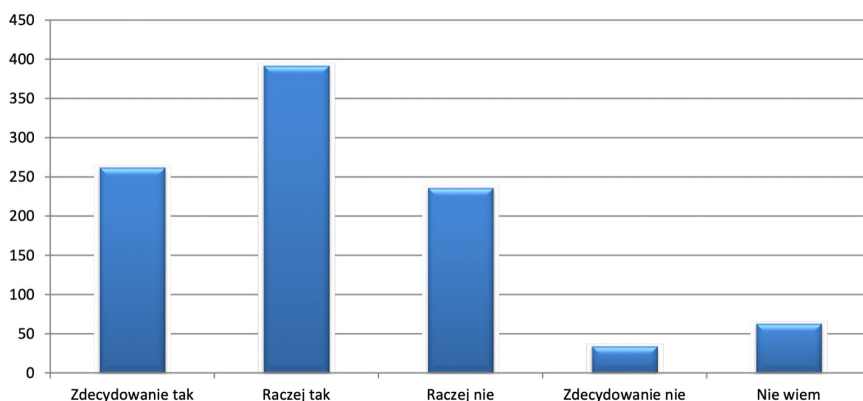
wieku ankietowanych, to dominującą grupą badanych były osoby w wieku od 30 do 39 lat, które stanowiły 27,3% ogółu badanych respondentów. Drugą grupą były osoby w wieku od 40 do 49 lat (24,9%), najmniej reprezentowane w badaniu były osoby w wieku do 19 lat (9,6%) oraz osoby najstarsze – 60 lat i więcej (7,0%). Strukturę wieku przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Struktura wieku ankietowanych mieszkańców powiatów przygranicznych woj. zachodniopomorskiego w 2016 roku

Wiek	n_i
do 19 lat	93
20-29 lat	136
30-39 lat	266
40-49 lat	242
50-59 lat	168
60 lat i więcej	68
Suma	973

Obliczenia własne.

Pierwsze pytanie w kwestionariuszu ankietowym brzmiało: Czy w Pani/Pana ocenie położenie przygraniczne powiatu/województwa ma wpływ na stan bezpieczeństwa w regionie przygranicznym? Częstości udzielonych odpowiedzi przedstawiono na rys.2. i w tabeli 4.

Rys. 2. Częstość udzielonych odpowiedzi na pytanie 1: „Czy w Pani/Pana ocenie położenie przygraniczne powiatu/województwa ma wpływ na stan bezpieczeństwa w regionie przygranicznym?” w kwestionariuszu ankietowym badania poczucia bezpieczeństwa mieszkańców woj. zachodniopomorskiego w powiatach przygranicznych w 2016 roku.

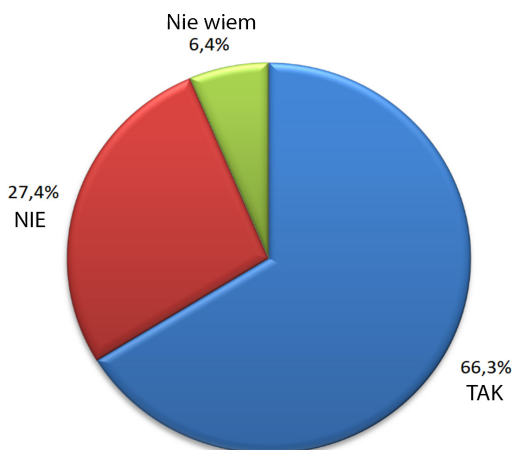
Opracowanie własne.

Tabela 4. Częstość udzielonych odpowiedzi na pytanie 1: „Czy w Pani/Pana ocenie położenie przygraniczne powiatu/województwa ma wpływ na stan bezpieczeństwa w regionie przygranicznym w 2016 roku.

1. Czy w Pani/Pana ocenie położenie przygraniczne powiatu/województwa ma wpływ na stan bezpieczeństwa w regionie przygranicznym?	n_i
Zdecydowanie tak	262
Raczej tak	392
Raczej nie	236
Zdecydowanie nie	34
Nie wiem	63
Suma	987

Obliczenia własne.

Na pytanie 1 kwestionariusza ankietowego udzielono 987 prawidłowych odpowiedzi, co stanowiło 99,6% wszystkich udzielonych odpowiedzi. Najczęściej respondenci odpowiadali, że położenie przygraniczne powiatu ma wpływ na stan bezpieczeństwa w regionie, przy czym 262 osoby odpowiedziały, że „zdecydowanie tak”, co stanowiło 26,5% wszystkich odpowiedzi, a 392 osoby, że „raczej tak” (39,7% ogółu odpowiedzi). Nie poparło tej tezy łącznie 270 osób, czyli 27,4% ankietowanych, z czego 236 osób odpowiedziało „raczej nie”, a jedynie 34 osoby „zdecydowanie nie”. 63 osoby nie miały zdania w tej sprawie, co stanowiło 6,4% ogółu udzielonych odpowiedzi (rys. 3).

Rys. 3. Struktura udzielonych odpowiedzi na pytanie 1: „Czy w Pani/Pana ocenie położenie przygraniczne powiatu/województwa ma wpływ na stan bezpieczeństwa w regionie przygranicznym?” w kwestionariuszu ankietowym badania poczucia bezpieczeństwa mieszkańców woj. zachodniopomorskiego w powiatach przygranicznych w 2016 roku.

Opracowanie własne.

Łącznie 66,3% ogółu ankietowanych (z poprawnie udzielonymi odpowiedziami na pytanie 1) odpowiedziało, że położenie przygraniczne powiatu, w którym zamieszkują, ma wpływ na stan bezpieczeństwa w regionie przygranicznym. Jedynie 27,4% osób było innego zdania.

Kolejne pytanie było konsekwencją pytania poprzedniego i brzmiało: „Jeśli tak (odpowiedzi 1 i 2), to jaki rodzaj zagrożenia z powodu zamieszkiwania w powiecie/województwie przygranicznym wpływa na Pani/Pana poczucie bezpieczeństwa?”. Pytanie zawierało katalog zagrożeń (gotowych odpowiedzi), dla których dodatkowo można było określić stopień ich wpływu na poczucie bezpieczeństwa: 1 – brak wpływu, 2 - niewielki, 3 – dość duży, 4 – bardzo duży. Częstości udzielonych odpowiedzi na pytanie 2 zestawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Częstość udzielonych odpowiedzi na pytanie 2: „Jeśli tak (odpowiedzi 1 i 2), to jaki rodzaj zagrożenia z powodu zamieszkiwania w powiecie/województwie przygranicznym wpływa na Pani/Pana poczucie bezpieczeństwa?” w kwestionariuszu ankietowym badania poczucia bezpieczeństwa mieszkańców woj. zachodniopomorskiego w powiatach przygranicznych w 2016 roku.

Zagrożenia poczucia bezpieczeństwa	Brak wpływu 1	Niewielki 2	Dość duży 3	Bardzo duży 4
Napady i rozboje	114	292	180	47
Bójki i pobicia	104	294	183	45
Kradzieże cudzej rzeczy	54	236	277	80
Kradzieże samochodów	63	195	284	114
Przestępczość zorganizowana	93	182	248	108
Handel ludźmi (prostyucja przydrożna)	107	162	245	134
Handel narkotykami	57	147	295	141
Pobyty mieszkańców Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską	96	187	213	159
Ruch transgraniczny	89	230	231	86
Handel przygraniczny	129	231	203	71
Brak kontroli na granicy (otwartość granic)	74	158	259	160
Inne	10	5	3	8

Obliczenia własne.

Najczęściej wskazywane zagrożenia poczucia bezpieczeństwa o najwyższym stopniu były „brak kontroli na granicy (otwartość granic)” i „pobyt mieszkańców Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską”¹⁰, które zdobyły odpowiednio 160 i 159 odpowiedzi. Na najmniej zagrażający poczuciu bezpieczeństwa wskazywano w ankiecie najczęściej: handel przygraniczny” oraz „napady i rozboje”, odpowiednio 129 razy i 114 razy.

W tabeli 6. zestawiono zagrożenia, które najczęściej wskazywano jako te, które wykazują „brak wpływu” lub „niewielki wpływ” na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatów przygranicznych. Do pięciu zagrożeń o najmniejszym wpływie na poczucie bezpieczeństwa zaliczono: napady i rozboje (suma rang 698), bójki i pobicia (suma rang 692), handel przygraniczny (suma rang 591), ruch transgraniczny (suma rang 549) i kradzieże (suma rang 526).

Tabela 6. Suma przydzielonych rang dla odpowiedzi „brak” lub „niewielki wpływ” na pytanie 2 w kwestionariuszu ankietowym badania poczucia bezpieczeństwa mieszkańców woj. zachodniopomorskiego w powiatach przygranicznych w 2016 roku.

Zagrożenia	Brak lub niewielki wpływ – suma rang
Napady i rozboje	698
Bójki i pobicia	692
Handel przygraniczny	591
Ruch transgraniczny	549
Kradzieże	526
Pobyt mieszkańców Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską	470
Przestępczość zorganizowana	457
Kradzieże samochodów	453
Handel ludźmi (prostyucja przydrożna)	431
Brak kontroli na granicy (otwartość granic)	390
Handel narkotykami	351
Inne	20

Obliczenia własne.

¹⁰ Badania mieszkańców powiatów przygranicznych przeprowadzane były w 2016 r. w czasie, kiedy władze niemieckie alokowały w landach Meklemburgii Pomorze Przednie i Brandenburgii duże grupy osób poszukujących ochrony międzynarodowej pochodzących ze strumienia migracyjnego z państw Bliskiego Wschodu i Afryki do Europy w 2015-2016 r.

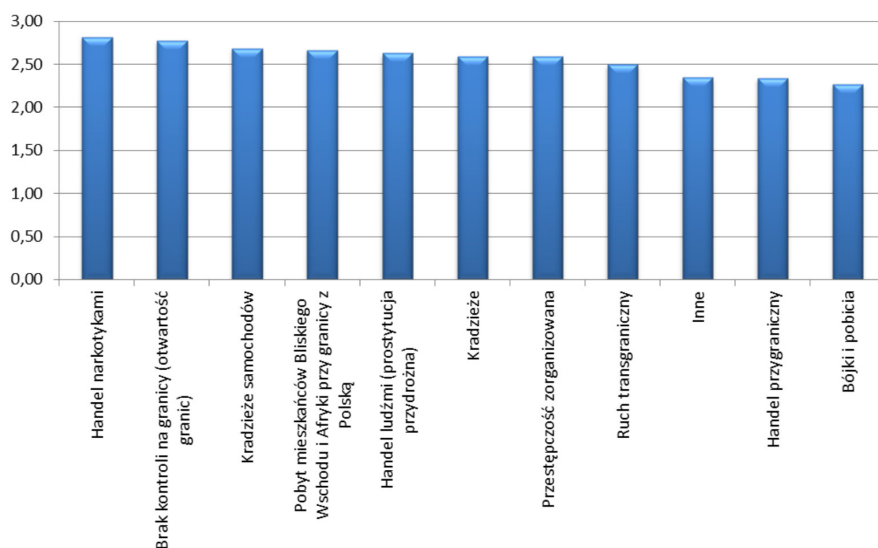
W tabeli 7. przedstawiono zagrożenia o dość dużym i bardzo dużym wpływie na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatów przygranicznych według opinii ankietowanych. Do pięciu zagrożeń o największym wpływie na poczucie bezpieczeństwa zaliczono: handel narkotykami (suma rang 1449), brak kontroli na granicy (otwartość granic, suma rang 1417), kradzieże samochodów (suma rang 1308), pobyt mieszkańców Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską (suma rang 1275) i handel ludźmi (prostytycja przydrożna, suma rang 1271).

Tabela 7. Suma przydzielonych rang dla odpowiedzi „dość duży” lub „bardzo duży” na pytanie 2 w kwestionariuszu ankietowym badania poczucia bezpieczeństwa mieszkańców woj. zachodniopomorskiego w powiatach przygranicznych w 2016 roku.

Zagrożenia	Dość duży lub bardzo duży wpływ
Handel narkotykami	1449
Brak kontroli na granicy (otwartość granic)	1417
Kradzieże samochodów	1308
Pobyt mieszkańców Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską	1275
Handel ludźmi (prostytycja przydrożna)	1271
Przestępczość zorganizowana	1176
Kradzieże	1151
Ruch transgraniczny	1037
Handel przygraniczny	893
Bójki i pobicia	729
Napady i rozboje	728
Inne	41

Obliczenia własne.

W celu syntetycznej i całościowej oceny wszystkich udzielonych odpowiedzi wyznaczono przeciętne wartości rang przyporządkowanych poszczególnym odpowiedziom. Wyniki zestawiono i przedstawiono na rysunku 4. i w tabeli 8.

Rys 4. Przeciętne rangi zagrożeń wskazanych w odpowiedziach na pytanie 2 w kwestionariuszu ankietowym badania poczucia bezpieczeństwa mieszkańców woj. zachodniopomorskiego w powiatach przygranicznych w 2016 roku.

Obliczenia własne.

Tabela 8. Przeciętne rangi zagrożeń wskazanych w odpowiedziach na pytanie 2 w kwestionariuszu ankietowym badania poczucia bezpieczeństwa mieszkańców woj. zachodniopomorskiego w powiatach przygranicznych w 2016 roku.

Zagrożenia	Przeciętna ranga
Handel narkotykami	2,81
Brak kontroli na granicy (otwartość granic)	2,78
Kradzieże samochodów	2,68
Pobył mieszkańców Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską	2,66
Handel ludźmi (prostytycja przydrożna)	2,63
Kradzieże	2,59
Przestępczość zorganizowana	2,59
Ruch transgraniczny	2,49
Inne	2,35
Handel przygraniczny	2,34
Bójki i pobicia	2,27
Napady i rozboje	2,25

Obliczenia własne.

Wyniki oceny łącznej zagrożeń z powodu położenia przygranicznego powiatów wskazują, że największe zagrożenie według opinii mieszkańców stwarza handel narkotykami, brak kontroli na granicy (otwartość granic), kradzieże i pobyt mieszkańców z Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską. Za najmniej-
sze zagrożenia poczucia bezpieczeństwa mieszkańcy uznali handel przygraniczny, bójki i pobicia oraz napady i rozboje. W kwestionariuszu ankietowym padły również inne, jednostkowe zagrożenia takie jak: nielegalny przywóz odpadów, propaganda medialna, porwania, uprowadzenie, przemyt, islamizacja Europy i zamachy terrorystyczne.

4. PODSUMOWANIE

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że zdecydowana większość ankietowanych uznaje, że położenie przygraniczne województwa ma znaczący wpływ na stan bezpieczeństwa. Do najczęściej wymienianych zagrożeń poczucia bezpieczeństwa badani wskazali brak kontroli na granicy (otwartość granicy) oraz pobyt cudzoziemców z Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską. Z kolei na podstawie opracowanych rang zagrożeń za największe uznano: handel narkotykami, brak kontroli na granicy, kradzież samochodów, pobyt cudzoziemców z Bliskiego Wschodu i Afryki przy granicy z Polską oraz handel ludźmi (prosty-
tucja przydrożna). Analiza przedstawionych wyników badań wskazuje na wysoki odsetek obaw mieszkańców zamieszkujących w powiatach przygranicznych z powodu przebywania uchodźców i imigrantów z Bliskiego Wschodu i krajów Afryki. Przeprowadzone badania wskazują z jednej strony, że wewnętrzne przemieszczanie się obywateli obu krajów Polski i Niemiec pozytywnie wpłynęły na wzajemne relacje, większe zaufanie oraz zrozumienie lokalnych potrzeb jak i obaw. Z drugiej strony przystąpienie Polski do strefy Schengen w 2007 roku przyczyniło się do powstania nowych zjawisk oraz zagrożeń. Swobodny transfer osób, towarów i usług w ramach granic wewnętrznych państw Unii Europejskiej spowodowały olbrzymią skalę wewnętrznych migracji szczególnie w wymiarze ekonomicznym. Migracja wewnętrzna obywateli Unii Europejskiej w celach zarobkowych implikuje większe zagrożenie bezpieczeństwa państw członkowskich. Natomiast ruch osobowy obywateli państw niebędących członkami Unii Europejskiej czy to w ruchu tranzytowym, czy też związany z pobytem krótkoterminowym (sezonowym) ma wpływ na stan bezpieczeństwa państw członkowskich. Odnieść to należy do polityki wobec osób poszukujących ochrony międzynarodowej imigrantów z Azji Mniejszej i Afryki i pracowników sezonowych. Ograniczenie możliwości

kontroli osób przekraczających granicę wewnętrzną skutkuje niekontrolowaną skalą przemytu towarów i rozwoju przestępczości o charakterze międzynarodowym. Z tych powodów wyniki badań mieszkańców powiatów przygranicznych są zrozumiałe i uzasadnione.

CROSS-BORDER MIGRATION AND THE SENSE OF SECURITY IN THE WEST POMERANIAN REGION

Summary: The article focuses on the results of research conducted in 2016 on the cooperation between the police and the various local government authorities in connection with security in the Zachodniopomorskie Voivodeship. The aim of the research was to observe and note which if any of the activities of the police in cooperation with the local government have had an impact on improving security in the West Pomeranian region furthermore to identify barriers that hinder cooperation. An important research element was to diagnose the threats with which the police should cooperate with local government authorities as well as to determine the factors responsible for the effective cooperation of these institutions. The method of diagnosis used to conduct the research was a survey in the form of a questionnaire. Research results state that the cooperation between the police and the local government authorities increases the sense of security among the residents. Due to the research, it is possible to more effectively direct the activities of the police towards more productive cooperation with local government and to eliminate barriers that hinder it. The cooperation with local government authorities at the community and county level should be the key factor in the strategy of policing in order to improve security in the local environment.

Keywords: public safety, sense of security, migration, refugees, West Pomeranian region

NAJCZĘŚCIEJ WYKRYWANE NARUSZENIA PRAWA MIGRACYJNEGO, NIEPRAWIDŁOWOŚCI ORAZ INNE ZAGADNIENIA ODNOTOWYWANE W PRAKTYCE DZIAŁAŃ WYDZIAŁU SPRAW CUDZOZIEMCÓW MAŁOPOLSKIEGO URZĘDU WOJEWÓDZKIEGO W KRAKOWIE

Abstrakt: Ze wszystkich krajów Strefy Schengen Polska stanowi jeden z głównych kierunków migracyjnych dla obywateli państw trzecich. Stale rosnąca liczba składanych na terytorium RP wniosków pobytowych prowadzi jednak również do zwiększenia liczby nadużyć polskiego prawa migracyjnego- a co za tym idzie również prawa karnego. Niniejszy artykuł prezentuje różnego rodzaju nieprawidłowości oraz naruszenia prawa ujawnione w Wydziale Spraw Cudzoziemców Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w związku z prowadzonymi postępowaniami o udzielanie cudzoziemcom zezwoleń na pobyt, zezwoleń na pracę, a także w procesie rejestracji pobytu obywateli Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: fałszywy adres, fikcja pobytowa, fałszowanie dokumentów, karta pobytu, polskie pochodzenie, zezwolenie na pracę, outsourcing.

¹ Autorzy to pracownicy Wydziału Spraw Cudzoziemców Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie: Anna Urban-Toczek, Kierownik Oddziału Legalizacji Pobytu Cudzoziemców; Karolina Bajer-Surówka, Starszy Inspektor Wojewódzki, Oddział Legalizacji Pobytu Cudzoziemców, Zespół do spraw współdziałania w sprawach z zakresu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego; Dawid Wieczorkiewicz, Starszy Inspektor Wojewódzki, Oddział Legalizacji Pobytu Cudzoziemców, Zespół do spraw współdziałania w sprawach z zakresu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego; Martyn Szumlak, Kierownik Oddziału Zezwoleń na Pracę; Anna Rerak, Kierownik Oddziału Organizacji, Ewidencji i Obywateli UE.

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Liczba spraw obywateli państw trzecich w ciągu kilku lat wzrosła o ponad 400%. Jest to nie lada wyzwanie dla Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego, zwłaszcza iż cudzoziemcy oczekują od Wojewody nie tylko realizacji zadań statutowych, ale także kompleksowej pomocy, informacji, poświęcenia dodatkowego czasu i elastycznego reagowania na zmieniające się trendy migracyjne. Wzrost liczby składanych wniosków świadczy o wzroście atrakcyjności polskich dokumentów pobytowych, co spowodowało pojawienie się w bardzo dużej skali zjawiska działania „nieuczciwych pełnomocników”, którzy oferują cudzoziemcom swoje „usługi legalizacyjne”. Usługa ta polega na tym, że cudzoziemcy zostają otoczeni „opieką” pełnomocnika, otrzymują komplet dokumentów potrzebny do udzielenia zezwolenia przez wojewodów na pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Dokumenty te zawierają fikcyjne dane dotyczące miejsca zamieszkania lub dane pracodawcy, u którego mają rzekomo podjąć się zatrudnienia. Powyższe zjawisko stanowi bardzo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa migracyjnego kraju oraz strefy Schengen. W związku z wyżej opisaną sytuacją w Oddziale Legalizacji Pobytu Cudzoziemców Wydziału Spraw Cudzoziemców Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie został utworzony zespół ds. współdziałania w sprawach z zakresu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Prezentowany artykuł ma na celu analizę głównych problemów związanych z naruszeniami prawa migracyjnego przez obywateli państw trzecich.

2. HANDEL UMOWAMI NAJMU LOKALI MIESZKALNYCH

Małopolski Urząd Wojewódzki odnotował znaczący wzrost liczby wniosków, w których w toku prowadzonego postępowania wyjaśniającego wykazano, że cudzoziemiec już nie mieszka lub nigdy nie mieszkał na terenie województwa małopolskiego (fikcja zamieszkania). Dotyczy to zarówno cudzoziemców, którzy zamieszkują w innej części Polski, jak i takich, którzy wjechali do Polski tylko w celu złożenia wniosku, a uzyskana w ten sposób polska karta pobytu ma im ułatwić przebywanie i poruszanie się w Strefie Schengen.

Od początku 2022 roku do dnia 22 września 2023 r. Małopolski Urząd Wojewódzki w prowadzonych przez organ postępowaniach, dokonał sprawdzenia 89 adresów wskazanych jako miejsca zamieszkania. Podczas przeprowadzania czynności w terenie udało się potwierdzić następujące naruszenie przepisów przeciwko wiarygodności dokumentów: umowa najmu zawarta z osobą nieżyjącą

na dzień jej zawarcia, podrabianie podpisów właścicieli lokalu, wytworzenie umowy najmu na nieistniejący adres, dopisanie najemcy do umowy najmu bez wiedzy właściciela lokalu. Już w 2014 r. specjaliści ds. badań procesów migracyjnych jako bardzo ważną czynność dowodową w postępowaniu o udzielenie zezwolenia pobytowego podkreślali ważność przeprowadzania oględzin lokalu mieszkalnego, który został wskazany we wniosku przez cudzoziemca. Oprócz dowodu z oględzin lokalu wskazanego jako miejsce zamieszkania cudzoziemca, do czynności terenowych należą również działania związane z odbieraniem oświadczeń, rozpytywanie świadków, czyli osób mogących mieć wiedzę o danym cudzoziemcu oraz własne obserwacje, które zostają utrwalone w formie notatek służbowych².

Jedynie w 10 przypadkach udało się potwierdzić, iż cudzoziemcy faktycznie zamieszkują pod wskazanym adresem. Skutkiem przeprowadzonych czynności jest fakt, iż na dzień 1.09.2023 r. w przypadku już ponad 250 postępowań wydano decyzje o odmowie udzielenia zezwolenia (w przypadku ponad 1415 postępowań trwają czynności wyjaśniające). Decyzje wydano na podstawie stwierdzenia w postępowaniu wyjaśniającym podania przez cudzoziemca fałszywych informacji lub przekazano akta postępowania według właściwości miejscowej do innego województwa. Zdarzały się również sytuacje, iż cudzoziemiec wolał umorzyć postępowanie niż składać w urzędzie wyjaśnienia³.

W toku prowadzonych czynności wyjaśniających ujawniono, że istnieje możliwość zamówienia umowy najmu lokalu mieszkalnego w celu potwierdzenia miejsca zamieszkania na terenie województwa małopolskiego. Schemat działania tego procedury wygląda następująco: cudzoziemiec znajduje ogłoszenie o możliwości „pomocy w uzyskaniu adresu” na jednym z portali internetowych (Facebook, OLX, Telegram itp.), po skontaktowaniu się z osobą umieszczającą ogłoszenie za pośrednictwem połączenia telefonicznego, podaje swoje dane, które mają być zawarte w umowie najmu i umawia się na spotkanie. Za wypełniony dokument płaci od 100 zł do 800 zł. Na podstawie sfałszowanego dokumentu składa wniosek w urzędzie o udzielenie zezwolenia na pobyt na terytorium RP lub uzyskuje tymczasowe zameldowanie w celu realizacji swoich interesów. Z ustaleń zespołu ds. współdziałania w sprawach z zakresu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego wynika, że właściciele lokali nie są świadomi tego, że ktoś posługuje się kopią ich umowy najmu, oraz że podrabia ich podpis na

² *Migranci w Małopolsce: między integracją, asymilacją, separacją, marginalizacją*, E. Pindel (red.), Kraków 2014.

³ Dane te uwzględniają tylko działania przeprowadzone przez pracowników urzędu, nie uwzględniają informacji uzyskanych w wyniku przeprowadzonych przez Straż Graniczną wywiadów środowiskowych lub informacji uzyskanych od funkcjonariuszy policji (dzielnicowych).

tych dokumentach. Warto podkreślić, iż fałszywe umowy najmu zostały wykorzystane również w sprawach: rejestracji pojazdów, rejestracji numerów PESEL, uzyskaniu polis ubezpieczeniowych, zakładaniu kont bankowych oraz otrzymaniu świadczeń socjalnych.

Na podstawie przeprowadzonych oględzin na przełomie 2022/2023 roku wykryto również szereg innych nieprawidłowości w zakresie podawanych we wnioskach adresów. Niejednokrotnie cudzoziemcy wskazują jako swoje miejsce zamieszkania adresy nieistniejących już lokali lub miejsc, pod którymi nie znajdują się lokale mieszkalne, np.: adres budynku, który został wyburzony kilka lat wcześniej, adres restauracji, adres muzeum czy adres siedziby organu państwowego. Zdarzają się również przypadki podawania we wnioskach adresów hoteli, znalezionych za pośrednictwem portali turystycznych (np. booking.com), gdzie cudzoziemiec nigdy nie przebywał lub przebywał przez 1-2 doby, co zostało udowodnione poprzez oględziny i przesłuchania pracowników danego hotelu.

Wyżej wymienione sytuacje dotyczą głównie wniosków składanych na podstawie art. 114 ustawy o cudzoziemcach, który jest podstawą udzielenia jednolitego zezwolenia na pobyt czasowy i pracę ze względu na brak konieczności doręczenia dokumentów potwierdzających posiadanie zapewnionego miejsca zamieszkania do akt sprawy.⁴

3. TWORZENIE FIKCJI POBYTOWEJ

Większość cudzoziemców napływających do Polski nie posługuje się językiem polskim oraz nie zna polskiego porządku prawnego, dlatego często padają ofiarą osób oraz zorganizowanych grup oferujących pomoc w legalizacji pobytu na terytorium RP. W celu uzyskania legalnego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej zwracają się do osób, które oferują chęć pomocy w ww. procesie za odpowiednią zapłatą. Niestety, niejednokrotnie nieznajomość języka jest wykorzystywana przez „nieuczciwych pełnomocników”, którzy we wnioskach podają fałszywe informacje np. dotyczące miejsca zamieszkania, aby wnioski mogły zostać złożone na terenie województwa, w którym najszybciej realizowane są postępowania o udzielenie zezwoleń.

W toku prowadzonych czynności procesowych tutejszy urząd ujawnił działania kilku podmiotów gospodarczych, polegające na tworzeniu tzw. *Fikcji pobytowej*, tj. podejrzenie naruszenia art. 264 a kk. Jeden z przypadków

⁴ Ustawa o cudzoziemcach z dnia 12 grudnia 2013 r., tekst jednolity Dz. U. z 2023 r. poz. 519 z późn. zm.

dotyczy głównie obywateli krajów kaukaskich. Przykład działania. Cudzoziemiec zgłasza się do podmiotu gospodarczego „A” ze zleceniem pomocy w zakresie legalizacji pobytu na terytorium Strefy Schengen, następnie podmiot gospodarczy „A” składa dokumenty legalizujące pracę w Polsce. Na podstawie dokumentów legalizujących pracę cudzoziemiec uzyskuje wizę pracowniczą. Po przyjeździe do Polski firma „A” pobiera od cudzoziemca opłatę za usługę doradczą (według ustaleń 800 do 3000 zł). Cudzoziemiec składa wniosek o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy w Polsce (na okres powyżej 3 miesięcy), uzasadniając chęć pobytu podjęciem pracy na rzecz podmiotu „A”. Do akt sprawy przedkłada wymagane dokumenty od firmy „A”. Po uzyskaniu zezwolenia na pobyt cudzoziemiec nie podejmuje pracy w podmiocie „A” tylko realizuje swój prawdziwy cel pobytu, którym jest dalszy wyjazd dalej na Zachód lub praca „na czarno” lub zajęcie się handlem.

Kolejny proceder, który został wykryty przez zespół ds. współdziałania w sprawach z zakresu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego dotyczy głównie obywateli Federacji Rosyjskiej. Cudzoziemiec uzyskuje legalny pobyt w jednym z krajów Europy (zazwyczaj Włochy, Hiszpania, Grecja, Francja, Portugalia). Ważność tych dokumentów zbliża się ku końcowi i nie ma możliwości przedłużenia terminu ważności. Wówczas zgłasza się do pośrednika w Polsce z prośbą o pomoc w „przedłużeniu” pobytu w Strefie Schengen. Pośrednik inkasuje od cudzoziemca opłatę (według ustaleń ok. 1500-3000 euro) i umawia termin złożenia wniosku w urzędzie. Cudzoziemiec przylatuje do Polski tylko na dzień złożenia wniosku, jako cel pobytu wskazując naukę w szkole policealnej lub kurs języka polskiego. Po złożeniu wniosku cudzoziemiec opuszcza terytorium RP i wraca do kraju, w którym posiada swój prawdziwy cel pobytu. Pośrednik, który posiada pełnomocnictwo od cudzoziemca, przedkłada do akt sprawy zaświadczenie o nauce w szkole policealnej wystawione przez zaprzyjaźnioną szkołę policealną oraz fałszywą umowę najmu (najczęściej kupioną z ogłoszenia w Internecie). Po wydaniu decyzji pozytywnej cudzoziemiec przylatuje do Polski tylko po odbiór karty i wraca do kraju, w którym posiada swój prawdziwy cel pobytu. Co 3 miesiące opuszcza Strefę Schengen w celu „odnowienia” możliwości pobytu.

W toku czynności prowadzonych przez Oddział do Spraw Cudzoziemców w Nowym Sączu Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie ustalono, że jeden z pełnomocników zajmuje się kreowaniem fikcji pobytowej. Grupa cudzoziemców złożyła wnioski o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy w asyście pełnomocnika. We wnioskach jako adres zamieszkania wskazano dom w jednej z miejscowości znajdującej się w województwie małopolskim. Podstawą pobytu

cudzoziemców było wykonywanie pracy na stanowisku murarz (zawód zwolniony z informacji starosty) na rzecz firmy zarejestrowanej na terenie innego województwa (gdzie numer telefonu do firmy na stronie internetowej jest zbieżny z numerem kontaktowym ww. pełnomocnika). W ramach prowadzonego przez służby imigracyjne wojewody małopolskiego postępowania wyjaśniającego ustalono, że pod wskazanym adresem mieszka samotna kobieta, której mąż kilka lat wcześniej prowadził wynajem pokoi, ale po jego śmierci zawiesiła działalność - pozostał tylko sztyd. Dodatkowo udzieliła informacji, że o cudzoziemców pytała już policja, a około tydzień po wizycie policji (ale już po złożeniu wniosków) pojawił się mężczyzna, który pytał o możliwość wynajmu pokoi dla cudzoziemców. Mieli oni rzekomo pracować w pobliskich zakładach mięsnych. Ustalono również, iż w ww. przedsiębiorstwie nie zatrudniano, ani nie zamierzano zatrudniać cudzoziemców. Na skutek prowadzonego postępowania wyjaśniającego pod koniec 2022 roku do Oddziału do Spraw Cudzoziemców w Nowym Sączu wpłynęły prośby pełnomocnika o przekazanie spraw według właściwości do wojewody właściwego, ze względu na faktyczny adres zamieszkania.

Rezygnacja z wymogu przedłożenia dokumentu potwierdzającego, że cudzoziemiec ma zapewnione miejsce zamieszkania, przeprowadzona w toku postępowania o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy i pracę powoduje nagminne obchodzenie przez cudzoziemców(a także pełnomocników) przepisów o właściwości miejscowej. Jednocześnie powoduje to zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego, ponieważ dane zgromadzone w rejestrach co do miejsca pobytu cudzoziemca bardzo często nie odzwierciedlają stanu faktycznego, a cudzoziemcy przebywają w nieujawnionym miejscu.

W przypadku zezwoleń na pobyt rezydenta długoterminowego UE, gdzie wymóg tytułu prawnego do lokalu jest nadal aktualny, bardzo często obserwujemy posługiwanie się „kupionymi” umowami najmu. Niestety wykazanie w toku postępowania, że wniosek zawierał nieprawdziwe dane lub przedłożone dokumenty nie odzwierciedlają stanu faktycznego, nie powoduje samoistnej przesłanki do odmowy wnioskowanego zezwolenia (tak jak w przypadku zezwoleń na pobyt czasowy lub pobyt stały).

Podsumowując, w 2023 r. w czasie prowadzenia postępowań wyjaśniających o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy ujawniono działanie pełnomocników, mające na celu ułatwienie uzyskania karty pobytu. Cudzoziemiec korzystający z usług takiego mandatariusza w zależności od ustalonego celu pobytowego otrzymuje od niego komplet sfałszowanych dokumentów (np. załącznik nr 1 – bezprawne posługiwanie się danymi firmy przy deklaracji zatrudnienia

cudzoziemca, bez wiedzy podmiotu zatrudniającego) oraz składania wniosków w celu uzyskania stampili⁵, która jest konieczna do innych procedur administracyjnych (np. rejestracja pojazdu).

4. FAŁSZOWANIE DOKUMENTÓW STWIERDZAJĄCYCH POLSKIE POCHODZENIE

Należy podkreślić, iż odnotowano częste przypadki, gdy pełnomocnik cudzoziemca składał wnioski dotyczące biegu postępowania (np. umorzenie), nie powiadamiając o tym swojego mocodawcy - cudzoziemca. Z prawnego punktu widzenia takie działanie jest dopuszczalne, jednak w praktyce cudzoziemiec był pozbawiony wiedzy o toczącym się postępowaniu i w takich przypadkach był zupełnie nieświadomy, że jego postępowanie zostało zakończone.

W postępowaniach o udzielenie zezwolenia na pobyt stały ze względu na polskie pochodzenie zdarza się, że cudzoziemcy przedkładają podrobione dokumenty poświadczające polskie pochodzenie. Najczęściej polega to na tym, że nabywają pusty blankiet starego wzoru aktu urodzenia i uzupełniają nieprawdziwymi danymi, a następnie tak przygotowany dokument przedkładają do akt postępowania. Wyłudzenia zezwoleń na pobyt stały są dokonywane na dwa sposoby. Po pierwsze, cudzoziemiec wyłudził zezwolenie na pobyt stały, przedkładając fałszywe dokumenty w postępowaniu, po drugie cudzoziemiec wyłudził Kartę Polaka, przedkładając w konsulacie fałszywe dokumenty, a następnie na podstawie otrzymanej w nieuprawniony sposób Karty Polaka wyłudził pobyt stały. W tym przypadku wykrycie fałszerstwa jest możliwe dopiero po zasięgnięciu opinii wytwórcy danego dokumentu (archiwum państwowego kraju pochodzenia lub odpowiednika Urzędu Stanu Cywilnego w kraju pochodzenia) za pośrednictwem polskiej placówki dyplomatycznej.

Ciekawym przypadkiem było przedłożenie do akt postępowania dokumentów, które były „wytrawiane”, np. za pomocą wybielacza i uzupełniane innymi danymi.

5. FAŁSZYWE KARTY POBYTU

W okresie od września 2021 r. do września 2023 r. ujawniono 50 przypadków podrobionych kart pobytu, które rzekomo zostały wydane przez

⁵ Wojewoda umieszcza w dokumencie podróży cudzoziemca pieczęć potwierdzająca, iż złożony wniosek nie zawiera braków formalnych, a postępowanie administracyjne zostało wszczęte.

Wojewodę Małopolskiego. Schemat działania w tym przypadku zazwyczaj wygląda tak samo: cudzoziemiec zgłasza się do pośrednika poprzez stronę internetową w celu wyrobienia karty pobytu (często oferta dotyczy również pomocy w znalezieniu zatrudnienia), wpłaca pośrednikowi należność (800 - 1500 euro/dolarów w zależności od kraju). Następnie trwa „proces legalizacyjny” (około jednego miesiąca), w wyniku którego cudzoziemiec uzyskuje fałszywą kartę pobytu.

Informacje dotyczące tych dokumentów zostały uzyskane w większości przypadków od samych cudzoziemców przebywających poza granicami RP, którzy drogą mailową zwrócili się do tutejszego Urzędu z prośbą o weryfikację karty pobytu. Sprawdzenia przeprowadzone w Centrum Personalizacji Dokumentów MSWiA oraz w Urzędzie do Spraw Cudzoziemców wykazały, że ww. karty pobytu nie były personalizowane oraz większość z nich została wykonana na wzorze karty pobytu, który obowiązywał do września 2020 r. Należy podkreślić, że ostatnio ujawnione przypadki dotyczyły kart wykonanych na podstawie aktualnie obowiązujących wzorów dokumentów. W związku z powyższym stosowne zawiadomienia zostały przesłane do właściwych organów. Analiza okoliczności przedmiotowej sprawy wskazuje, że mamy do czynienia z przestępczym procederem na dużą skalę podrabiania ważnych dokumentów urzędowych, jakimi są karty pobytu, potwierdzające legalny pobyt cudzoziemców w Polsce oraz uprawniające do swobodnego poruszania się po Strefie Schengen.

6. METODY WYKRYWANIA SFAŁSZOWANYCH DOKUMENTÓW

Wydział Spraw Cudzoziemców posiada specjalistyczny sprzęt do badania dokumentów: system do weryfikacji autentyczności dokumentów model VSC80i FS producenta Foster & Freeman wraz z czytnikiem dokumentów biometrycznych oraz ręczne urządzenia do weryfikacji autentyczności dokumentów model MR 211⁶. Najnowocześniejsza technologia użyta w modelu VSC80i pozwala na wykrycie fałszerstw w przypadku m.in. paszportów, wiz oraz dowodów tożsamości. Urządzenie pozwala także na badanie autentyczności dokumentów składanych do Wojewody Małopolskiego w celu potwierdzenia spełnienia przesłanek do przyznania Karty Polaka.

⁶ Zakup urządzenia Foster+Freeman VSC80i został sfinansowany w ramach projektu: „Projekt I3 – Infrastruktura, Innowacje, Informacja” – projekt Wojewody Małopolskiego nr 15/10-2019/OG-FAMI współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Krajowego Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, realizowany przez Wydział Spraw Cudzoziemców Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie.

7. WYDAWANIE ZEZWOLEŃ NA PRACĘ DLA CUDZOZIEMCÓW – AKTUALNE TRENDY, ZAGROŻENIA I PROBLEMY

W ramach prowadzonych w Oddziale Zezwoleń na Pracę postępowań dotyczących wniosków o wydawanie zezwoleń na pracę zaobserwowano, podobnie jak w przypadku zezwoleń pobytowych, powtarzające się niepożądane zjawiska, w których na pierwszy plan wysuwają się próby podrobienia zezwoleń na pracę lub przedstawianie fikcyjnych dokumentów i certyfikatów pracodawców.

Falsyfikaty zezwoleń na pracę, z którymi mamy do czynienia w ostatnim czasie, pochodzą głównie spoza Polski (np. ze Zjednoczonych Emiratów Arabskich) i są skierowane do cudzoziemców chcących podjąć legalną pracę w naszym kraju. Podrobione zezwolenia na pracę najczęściej dotyczą obywateli państw, którzy, aby dostać się do Strefy Schengen, muszą otrzymać stosowną wizę, np. obywatele Indii lub Sri Lanki. Fałszerze, korzystając z faktu, iż cudzoziemcy nie są zorientowani w procedurach legalizacyjnych w Polsce, wyłudniają od nich pieniądze, przedstawiając podrobione zezwolenia mające rzekomo uprawniać do pracy w Polsce. Z uwagi na fakt, iż zezwolenia na pracę podrabiane są za granicą, często widoczne są na nich błędy ortograficzne lub językowe, które w pierwszej chwili informują nas o braku autentyczności danego dokumentu.

Problemem pozostaje przeciwdziałanie takiemu zjawisku. Z uwagi na fakt, iż ów proceder odbywa się poza granicami RP, polskie organy śledcze mają ograniczone pole manewru i w większości przypadków postępowania w omawianych sprawach zostają szybko umarzone.

Z uwagi na specyfikę postępowania o wydawanie zezwoleń na pracę, większość dokumentów dołączanych do akt sprawy dostarczana jest jedynie w kopii, co zdecydowanie ułatwia podrabianie lub fałszowanie dokumentów. Pracownik prowadzący sprawę w ramach postępowania weryfikacyjnego ma oczywiście możliwość wezwania do okazania oryginału dokumentu przedstawionego w aktach, jednak nie zawsze jest to możliwe, np. w sytuacji, gdy jest to dokument, który cudzoziemiec posiada w swoim kraju pochodzenia.

Niestety coraz częściej spotykanym zjawiskiem jest przedstawianie fikcji posiadania przez pracodawców określonych miejsc pracy. Liberalne przepisy migracyjne i możliwość względnie łatwego otrzymania zezwolenia na pracę doprowadza do rozkwitu procederu handlu dokumentami wydawanymi przez wojewodów. W celu przeciwdziałania powyższemu zjawisku organ w wielu przypadkach jest zobowiązany do zbadania, czy pracodawca ma możliwość do faktycznego zatrudnienia cudzoziemca. Pracodawcy w składanych wnioskach określają miejsca

pracy lub zlecenia, zgodne ze statutową działalnością firmy. Zdarza się jednak, że w ramach poczynionych przez urząd działań weryfikacyjnych okazuje się, iż dane przedstawione we wniosku lub dokumentacji są fałszywe, np. podany adres nie istnieje lub we wskazanym miejscu znajduje się inna firma/zakład pracy.

8. OUTSORCING PRACOWNICZY, A OUTSORCING USŁUG

Od dłuższego czasu, zarówno w Małopolsce, jak i innych częściach kraju, obserwujemy trend związany z odchodzeniem od modelu zaproponowanego w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, tj. udostępniania lub wynajmu pracowników w ramach działalności agencji pracy tymczasowej, na rzecz świadczenia usług przez zewnętrzne firmy outsourcingowe. Schemat ten zakłada, że pracodawcy posiadający określone zapotrzebowanie kadrowe nie zatrudniają pracowników pod własnym szyldem, a podpisują umowy z zewnętrznymi firmami outsourcingowymi mającymi wykonać określoną w stosownej umowie usługę, którą w standardowej sytuacji wykonywaliby pracownicy usługodawcy. Co ważne, dana usługa ma być wykonywana pod kierownictwem usługobiorcy przy pomocy zatrudnionych bezpośrednio przez niego pracowników.

Powyższy trend może stanowić potencjalne zagrożenie ze względu na:

- brak określenia przez ustawodawcę dokładnej definicji outsourcingu w Kodeksie Pracy lub innych aktach prawnych;
- brak określenia w zezwoleniu na pracę (w przeciwieństwie do pracy tymczasowej) pracodawcy, w którego zakładzie wykonywana jest praca;
- nadużycia stosowane przez firmy outsourcingowe, np. celowe traktowanie wymiennie pojęć outsourcingu usług i pracy tymczasowej;
- konieczność dodatkowej weryfikacji przez pracowników oddziału wniosków i umów, w szczególności w przypadku określenia faktycznego celu umowy (organ ma obowiązek sprawdzenia, czy rzeczywistym celem stosunku zobowiązaniowego pomiędzy pracodawcą a jego kontrahentem nie jest realizacja określonych prac, lecz dostarczenie odpowiedniej osoby do ich wykonania);
- konieczne jest weryfikowanie miejsc wykonywania pracy przez cudzoziemców z uwagi na fakt, iż w większości przypadków jest ona wykonywana w zakładzie pracy kontrahenta;
- potencjalne obchodzenie przepisów związane z rejestracją i ubezpieczeniem pracowników zza granicy.

Dodatkowo outsourcing usług (procesowy) często mylony jest z outsourcingiem (leasingiem) pracowniczym. Pracodawcy, często działając w dobrej wierze, nie potrafią odróżnić powyższych zjawisk. W pierwszym przypadku mamy bowiem do czynienia z wykonywaniem pracy pod kierownictwem wnioskodawcy (firmy outsourcingowej) w celu wykonania konkretnej, określonej w umowie usługi. W drugiej sytuacji celem umowy jest przekazanie pracownika do kontrahenta, który to ma odpowiadać za powierzenie mu pracy oraz kontrolę jej wykonywania. Często mamy do czynienia z umowami, które mieszają oba pojęcia, np. mimo iż, tytuł umowy dotyczy świadczenia usług, to z treści umowy wyraźnie wynika, iż celem umowy jest przekazanie/udostępnienie pracownika.

Podsumowując, outsourcing usług jest bardzo popularny w ostatnim czasie, co zawdzięcza elastycznemu podejściu i wygodzie, jaką stanowi dla potencjalnych kontrahentów. Taka forma świadczenia usług jest oczywiście akceptowalna, jeżeli jest ona wykonywana zgodnie z założeniami i nie jest jedynie formą ułatwienia zdobycia zezwolenia na pracę.

9 DELEGOWANIE PRACOWNIKÓW Z UKRAINY DO POLSKI

Przepisy ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego kraju⁷, nadały obywatelom Ukrainy specjalny status, który umożliwia swobodny dostęp do polskiego rynku pracy. Oznacza to, że mogą oni podjąć pracę bez konieczności otrzymania zezwolenia na pracę lub innego dokumentu legalizującego wykonywanie pracy w Polsce. Pewnym wyjątkiem od powyższej reguły jest delegowanie pracowników z Ukrainy do Polski. Ustawodawca bowiem umożliwił zatrudnianie obywateli Ukrainy na preferencyjnych zasadach jedynie przez podmioty zarejestrowane w Polsce. Wynikiem tego jest konieczność uzyskania stosownego zezwolenia na pracę przez ukraińskie podmioty zatrudniające obywateli Ukrainy.

Z uwagi na fakt, iż wielu obywateli Ukrainy przebywa w Polsce w obawie przed wojną lub - jak to ma miejsce w przypadku mężczyźni – mają problem ze swobodnym przekraczaniem granicy, przeprowadzenie omawianej procedury staje się problematyczne. Niestety w tego typu postępowaniach często mamy do czynienia z próbą obejścia przepisów o delegowaniu pracowników. Pracownik delegowany do Polski jest wciąż zatrudniony przez firmę ukraińską, więc wszelkie daniny na rzecz państwa pracodawca płaci na Ukrainie. Zmniejsza to zdecy-

⁷ Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego kraju z dnia 12 marca 2022 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 103 z późn. zm.

dowanie koszty prowadzenia takiej działalności oraz umożliwia zaproponowanie na rynku cen, z którymi podmioty zarejestrowane w Polsce nie mogą rywalizować. Jednak z uwagi na obecną sytuację międzynarodową delegowanie pracowników staje się dużym wyzwaniem. Do Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie od dłuższego czasu wpływają wnioski, które ewidentnie wskazują na fakt przedstawiania fikcji zatrudnienia cudzoziemca na Ukrainie (co wyklucza możliwość wydania stosownego zezwolenia na pracę).

W prowadzonych postępowaniach często spotykamy się z sytuacją, w której obywatel Ukrainy, który od wielu lat przebywa w Polsce, zostaje delegowany z Ukrainy do naszego kraju. Do akt sprawy dołączane są dokumenty potwierdzające rzekome wykonywanie pracy za granicą, jednak po sprawdzeniu za pomocą dostępnych nam narzędzi (np. weryfikacji przekraczania granic udostępnionej przez Straż Graniczną lub wydanych dokumentów pobytowych w Systemie Pobyt SI) widać wyraźnie, że cudzoziemiec od dawna przebywał w Polsce i nie miał możliwości wykonywania pracy na Ukrainie w czasie określonym w umowie. Konieczność weryfikacji powyższych zagadnień sprawia, iż prowadzenie tego typu spraw niestety wymaga zdecydowanie większej ilości czasu i przeprowadzenia pełnego postępowania wyjaśniającego.

Opisując obecne tendencje, które obserwujemy w ramach prowadzenia postępowań związanych z wydawaniem zezwoleń na pracę, widoczny jest wzrost liczby firm zakładanych przez cudzoziemców w Polsce. Wynika to w dużej mierze z przepisów umożliwiających obywatelom Ukrainy swobodny dostęp do prowadzenia działalności gospodarczej na podstawie przepisów ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy. Odnosi się to w głównej mierze do jednoosobowych działalności gospodarczych, które stanowią duży odsetek firm składających wnioski w MUW.

10. NARUSZENIE PRAWA MIGRACYJNEGO PRZEZ OBYWATELI UNII EUROPEJSKIEJ

W toku prowadzonych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie postępowań dotyczących legalizacji pobytu obywateli Unii Europejskiej i członków ich rodzin stwierdzono przypadki kreowania fikcji pobytowej. Czynności podjęte w sprawach przez organ wykazały, iż zarówno adresy pobytu, jak i adresy prowadzenia działalności gospodarczej są adresami fikcyjnymi, obywatele Unii Europejskiej nigdy nie zamieszkivali pod wskazanymi adresami, a faktyczne prowadzenie działalności gospodarczej nie miało miejsca. W ww. procederze

pomagali aplikującym pełnomocnicy. Zeznania złożone w trakcie przesłuchania przez jednego z pełnomocników potwierdziły fakt zakładania przez obywateli Unii Europejskiej fikcyjnych podmiotów gospodarczych w celu uzyskania korzyści finansowych, sporządzania fikcyjnych umów najmu, uzyskiwania na tej podstawie meldunków, w sytuacji gdy aplikujący *de facto* nie zamieszkiwali w Polsce.

Obywatele Unii Europejskiej przyjeżdżali do Polski tylko w celu złożenia wniosku, a następnie wracali do kraju swojego faktycznego pobytu. W dwóch przypadkach aplikujący podali we wnioskach adresy hoteli, pierwszy z obywateli Unii Europejskiej przebywał w hotelu tylko jedną dobę, drugi nigdy nie figurował w systemie rezerwacyjnym hotelu i faktycznie tam nie mieszkał, co zostało udowodnione poprzez oględziny i przesłuchania pracowników ww. hoteli.

Dokonane przez pracowników Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie, funkcjonariuszy SG i funkcjonariuszy Policji sprawdzenia adresów wskazanych jako miejsca zamieszkania/prowadzenia działalności gospodarczej w prowadzonych przez organ postępowaniach o zarejestrowanie pobytu obywatela Unii Europejskiej lub wydania karty pobytowej członka rodziny obywatela Unii Europejskiej skutkowały wydaniem decyzji o odmowie zarejestrowania pobytu, lub odmowie wydania karty pobytowej. Zdarzyły się przypadki umorzenia takich postępowań przez pełnomocnika. W procesie samoweryfikacji (który zapoczątkowały oględziny prowadzone w bieżących sprawach) zostały wydane decyzje o unieważnieniu zarejestrowania pobytu.

11. PODSUMOWANIE

Wszystkie powyższe nieprawidłowości i sytuacje problematyczne powodują konieczność przeprowadzania w postępowaniach administracyjnych dodatkowych czynności wyjaśniających, co powoduje przedłużenie czasu rozpatrywania spraw. Ponadto konieczność obsługi przez organ znacznej ilości wniosków składanych w celu tworzenia „fikcji pobytu i pracy” odbywa się ze szkodą dla cudzoziemców, którzy faktycznie mieszkają i pracują na terenie Małopolski, ponieważ w oczekiwaniu na wydanie zezwolenia na pobyt i pracę nie mogą oni podejmować pracy.

THE MOST FREQUENTLY DETECTED VIOLATIONS
OF MIGRATION LAW, IRREGULARITIES AND OTHER ISSUES
NOTED IN THE PRACTICE OF THE ACTIVITIES
OF THE DEPARTMENT OF FOREIGNERS' AFFAIRS
OF THE MALOPOLSKA VOIVODESHIP OFFICE IN KRAKOW

Summary: Of all the Schengen countries, Poland is one of the main migration destinations for third-country nationals. However, the ever-increasing number of residency applications filed on the territory of Poland also leads to an increase in the number of abuses of Polish migration law-and, consequently, criminal law. This article presents various types of irregularities and violations of the law disclosed in the Department of Foreigners' Affairs of the Malopolska Voivodship Office in connection with proceedings for granting residence permits to foreigners, work permits and also in the process of registering the residence of EU citizens.

Keywords: false address, residence fiction, falsification of documents, residence card, Polish origin, work permit, outsourcing

ZNACZENIE ORAZ METODY WERYFIKACJI TOŻSAMOŚCI OSÓB I KONTROLI AUTENTYCZNOŚCI DOKUMENTÓW W PROCESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZESTĘPCZOŚCI ZWIĄZANEJ Z NIEREGULARNĄ MIGRACJĄ

Abstrakt: Stwierdzenie faktycznej zgodności cech fizycznych człowieka z jego wizerunkiem, personaliami i danymi zawartymi w dokumencie oraz autoryzowanych bazach danych to istota ustalenia tożsamości. Jednak żaden dokument i baza nie spełnią swej funkcji, jeżeli kontrolujący nie ustali, czy danym dokumentem i informacjami posługuje się osoba uprawniona. Z drugiej strony stosowanie nawet najlepszych zabezpieczeń w dokumentach nie ma znaczenia, jeżeli kontrolujący nie potrafi ocenić ich autentyczności. W trakcie prowadzonych prac ustalono, że niekompleksowe i intuicyjne procesy kontroli nie spełniają swojej roli, ponadto istnieje możliwość wprowadzenia w błąd także wspierających systemów automatycznych. Na podstawie badań i empirycznych doświadczeń eksperckich, wskazano zasadność użycia zobiektywizowanych zestawów cech i danych w całościowej sekwencji kontrolnej. Opracowano schemat weryfikacji tożsamości osoby oraz kontroli autentyczności dokumentów, uwzględniając zastosowanie "trójkąta tożsamości", stanowiącego metodę powiązania osoby, dokumentu i danych. Efektem jest kompleksowy program szkoleniowy, wykorzystujący wyspecjalizowany materiał dydaktyczny i skutkujący potwierdzonym zwiększeniem kompetencji i efektywności procesów kontrolnych.

Słowa kluczowe: trójkąt tożsamości, dokumenty tożsamości, dokumenty podróży, kontrola, identyfikowanie, weryfikowanie, uwierzytelnienie, szkolenie

¹ insp. Sławomir Cisowski, Naczelnik Wydziału Doskonalenia Zawodowego Komendy Stołecznej Policji, autor i ekspert projektu „Dokumenty - bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna”,

² kom. Marcin Lemieszek, ekspert badań technicznych dokumentów Laboratorium Kryminalistycznego KSP, członek „Komisji do spraw dokumentów publicznych” przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji, autor i ekspert projektu „Dokumenty - bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna”

³ podinsp. dr Łukasz Świerczewski, Zastępca Naczelnika WDZ KSP, trener projektu „Dokumenty - bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna”, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie. ORCID 0000-0002-8258-6388.

1. MIGRACJA: OSOBA, INFORMACJE, DOKUMENTY

Z punktu widzenia zjawiska nieregularnej migracji, jest ono nierozzerwalnie związane z wykorzystywaniem przez osoby różnego rodzaju dokumentów, zarówno autentycznych jak i fałszywych, niezbędnych przy przekroczeniu granicy, ale także pozwalających zalegalizować pobyt, czy też uniknąć wydalenia oraz umożliwiających funkcjonowanie na terenie kraju pobytu (np. w zakresie podjęcia pracy)⁴. Tym samym problem weryfikacji tożsamości tych osób i kontroli autentyczności ich dokumentów nie ogranicza się tylko do służb granicznych, ale dotyczy także funkcjonariuszy służb policyjnych oraz urzędników i pracowników reprezentujących różne instytucje czy podmioty.

Położenie geopolityczne Polski warunkuje ryzyko związane ze zwiększonym przepływem osób przez terytorium kraju z zewnętrzną granicą UE. Sytuacja ta wymaga szczególnego zaangażowania służb bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz nadaje nowe znaczenie zagadnieniu wiarygodnej identyfikacji osób, oraz efektywnej oceny ich intencji w związku z pobytym w naszym kraju i w strefie Schengen. Nawet drobne słabości systemu ochrony granic czy kontroli osób przebywających na terenie kraju mogą mieć poważne konsekwencje dla porządku publicznego i bezpieczeństwa państwa. Zmiana charakteru działań terrorystycznych, ciągła ewolucja sposobów nielegalnego przetrzutu osób, związana z przestępczością zorganizowaną, to istotne sygnały, jakie obserwujemy w Europie.

Niekontrolowany przepływ osób, zwłaszcza osób chcących ukryć swoją tożsamość oraz intencje, może mieć poważne reperkusje, praktycznie umożliwiając nielegalne działania transgraniczne, a co za tym idzie nielegalny pobyt, przemyt, handel ludźmi, działania zorganizowanych grupy przestępczych, a także związane z sytuacją międzynarodową zagrożenie terrorystyczne.

2. ASPEKT PRAKTYCZNY WERYFIKACJI TOŻSAMOŚCI OSOBY I KONTROLI AUTENTYCZNOŚCI DOKUMENTÓW

Z analiz wynika, iż występuje kilka powodów wykorzystywania fałszywych tożsamości m.in. służących:

- minimalizacji ryzyka rozpoznania przestępcy/osoby niepożądaney;

⁴ M. Trojanowska-Strzęboszewska, *Nielegalna czy nieregularna imigracja? Analiza wyzwań definicyjnych ze szczególnym uwzględnieniem polityki imigracyjnej UE*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs”, nr 3, 2020, s. 149-150.

- podszyciu się pod osobę uprawnioną – dla uzyskania przywilejów dostępnych obywatelom strefy Schengen;
- ukryciu tożsamości ofiar handlu ludźmi;
- prowadzeniu działalności przestępczej wykorzystującej fałszywe dane osobowe (np. w oszustwach).

Jest to efekt szacowania ryzyka przez przestępców, którzy mają świadomość, że stosunkowo rzadko kontrola związana jest z gruntowną i poszerzoną weryfikacją tożsamości oraz dokumentów⁵.

Jednym z problemów, z jakimi borykają się funkcjonariusze i urzędnicy, jest ocena podobieństwa osób i autentyczności dokumentów. Tradycyjne porównywanie wyglądu ludzi do wizerunku na zdjęciu w dokumencie opiera się wyłącznie na subiektywnej opinii kontrolującego, zwłaszcza w sytuacji rzeczywistego lub symulowanego braku komunikacji werbalnej (językowej). Jak pokazuje praktyka, ten ważny element kontroli jest marginalnie zdefiniowany, a nawet wiązany z intuicyjnymi umiejętnościami osoby kontrolującej. Potwierdzają to na przykład zalecenia brytyjskiego Home Office zawarte w *RECOGNISING FRAUDULENT IDENTITY DOCUMENTS (2014)*⁶ oraz *GUIDANCE ON EXAMINING IDENTITY DOCUMENTS (2016)*⁷. Brak systemowych rozwiązań w tym zakresie osłabia możliwości skutecznego działania na poziomie elementarnych umiejętności weryfikacji tożsamości osób. W szczególności wobec niedoskonałości, jeśli chodzi o dostępność danych biometrycznych, identyfikacja na podstawie wizerunku nadal stanowić będzie zasadniczą metodę działania funkcjonariuszy. Jest to szczególnie istotne w przypadku wykorzystania dokumentu autentycznego przez osobę podszywającą się pod legalnego posiadacza⁸.

Samo wylegitymowanie się przez osobę dokumentem niczego nie potwierdza, gdyż jest on jedynie nośnikiem informacji, które trzeba umiejętnie zweryfikować. W procesie ustalenia tożsamości niezbędne są zdolności do porównania wyglądu osoby i jej wizerunku oraz umiejętności oceny autentyczności dokumentów, poprzez kontrolę ich zabezpieczeń, ważności i mocy prawnej. Dodatkowo

⁵ S. Cisowski, Ł. Świerczewski, *Doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy służb policyjnych w obszarze identyfikacji dokumentów tożsamości osób na przykładzie inicjatyw podejmowanych przez Komendę Stołeczną Policji w latach 2016 - 2020*, [w:] *Dokumenty w systemie bezpieczeństwa państwa - bezpieczeństwo i kontrola w tym kontrola taktyczna*, Ł. Świerczewski (red.), Warszawa 2021, s. 7.

⁶ *Recognising Fraudulent Identity Documents (an overview)*, *Basic Guide To Forgery Awareness*, National Document Fraud Unit, Londyn 2014.

⁷ *Guidance on examining identity documents*, National Document Fraud Unit, Londyn 2016.

⁸ S. Cisowski, J. Barwicki, *Doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy – niezbędnym warunkiem skutecznego realizowania kontroli autentyczności dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty”, nr 64, 2022, s. 16

elementem identyfikacji jest wykorzystanie wszelkich posiadanych i dostępnych informacji w celu potwierdzeniu lub zaprzeczeniu informacjom podawanym przez osobę kontrolowaną.

Konieczność wprowadzania i stosowania schematu „nieintuicyjnego” potwierdzają także badania naukowe. Testy przeprowadzone przez międzynarodową grupę badaczy wskazują, że liczba błędów popełnianych przez kontrolujących w zakresie porównania wizerunku osoby do zdjęcia w dokumencie oscyluje w granicach 15 do 20%. Ponadto badania dowodzą, że doświadczenie kontrolujących zawodowo nie ma wpływu na liczbę błędów w stosunku do porównawczej grupy ochotników bez praktyki. Dane te potwierdzają znaczenie konieczności stosowania odpowiednich mechanizmów kontroli w celu kompleksowej weryfikacji tożsamości osoby z wykorzystaniem nie tylko skutecznego schematu porównania wizerunku i zdjęcia, ale także innych, identyfikowalnych cech⁹.

Kolejny obszar problematyczny to praktycznie stwierdzony brak znajomości przez kontrolujących elementarnych zasad zabezpieczania dokumentów przed fałszerstwem oraz metod weryfikowania ich autentyczności i zdolności określania, do czego uprawniają. Fałszerze stale udoskonalają techniki imitacji oryginalnych zabezpieczeń, również tych implementowanych przez producentów na wyższych poziomach. Wykorzystują przy tym nie tylko nowoczesny software i sprzęt, ale stosują bardziej wyrafinowane metody i techniki poligraficzne. Podnosi to istotnie poziom zagrożenia dla bezpieczeństwa dokumentów, dlatego skuteczną formą przeciwdziałania fałszerstwom jest ciągły rozwój technik wytwarzania dokumentów i wprowadzanie do nich kolejnych zabezpieczeń trudnych do zastosowania w falsyfikatach. Warto jednak pamiętać, że efektywność zabezpieczeń w dokumentach to nie tylko ciągły rozwój technologii, w jakiej one powstają, ale też stan wiedzy i praktyczna umiejętność rozpoznawania przez użytkowników ich autentyczności¹⁰.

3. EFEKTYWNY SCHEMAT CZYNNOŚCI KONTROLNYCH I „TRÓJKĄT TOŻSAMOŚCI”

W obliczu zaobserwowanego deficytu kompetencji celem działań ekspertów Komendy Stołecznej Policji stało się wypracowanie prostego zespołu zasad

⁹ D. White, R.I. Kemp, R. Jenkins, M. Matheson, A.M. Burton, *Passport Officers' Errors in Face Matching*, „PLoS ONE”, nr 9(8), 2014, s. 3-8.

¹⁰ A. Gryniewicz, *Wiedza - jednym z najlepszych zabezpieczeń*, „Człowiek i Dokumenty”, nr 43, 2016, s. 83.

kontroli i metod oceny autentyczności dokumentów oraz opracowanie schematu pomocnego przy porównywaniu oblicza osoby i jej zdjęcia¹¹, a ponadto wskazanie sposobów oceny mocy prawnej dokumentu¹². Uwzględniono przy tym ryzyka wynikające z posługiwania się dokumentem przez osobę podobną (look-a-like) oraz manipulowanie wizerunkiem posiadacza (morfing).

A. Usystematyzowano typy zachowań związanych z próbami wprowadzenia w błąd z wykorzystaniem dokumentu:

1. posługiwanie się oryginalnym dokumentem przez osobę nieuprawnioną,
2. posługiwanie się dokumentem przerobionym,
3. posługiwanie się dokumentem podrobionym - sfałszowanym w całości,
4. posługiwanie się dokumentem nieważnym,
5. posługiwanie się dokumentem nieposiadającym mocy prawnej (pseudodokumentem).

B. Podkreślono niezbędność bezpośredniego, fizycznego kontaktu kontrolującego z dokumentem, ze względu na zabezpieczenia przed fałszerstwem stosowane w dokumentach. Ponadto wykazano konieczność każdorazowego wykorzystywania treści dokumentu oraz zawartych w nim danych graficznych w procesie kontrolnym obejmującym:

1. porównanie twarzy osoby z wizerunkiem twarzy w dokumencie,
2. porównanie danych rysopisowych, zawartych w dokumencie
3. uwzględnienie progresji wiekowej - zmian wyglądu, jakie powinny spowodować upływ czasu od sporządzenia zdjęcia widniejącego w dokumencie do momentu kontroli,
4. przepytanie z danych zawartych w dokumencie,
5. wykonanie dodatkowych czynności w przypadku zaistnienia wątpliwości (np. weryfikacja umiejętności złożenia podpisu).

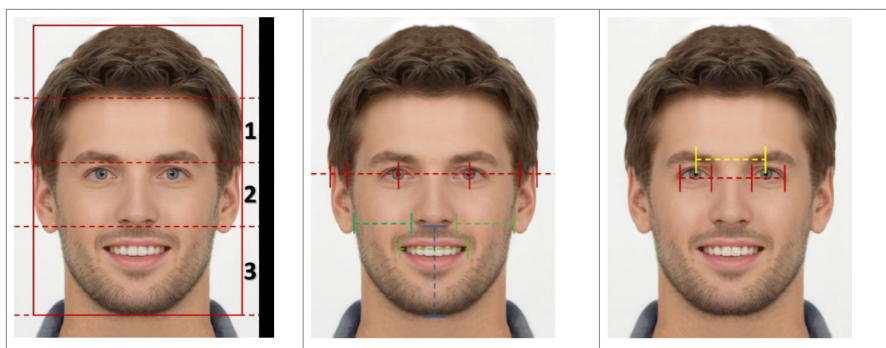
C. Wskazano prosty, nieintuicyjny sposób porównania wyglądu osoby z jej wizerunkiem oraz danymi rysopisowymi zawartymi w dokumencie, oparty na porównywaniu cech morfologicznych (kształt wielkość oraz układ poszczególnych części głowy), przy wykorzystaniu zależności geometrycznych, w szczególności proporcji i ich wzajemnego położenia.

¹¹ M. Lemieszek, S. Cisowski, *Osoba - Dokument., Weryfikacja zabezpieczeń dokumentów tożsamości, podróży i innych. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2016, s. 5.

¹² S. Cisowski, *Dokument i pseudodokument – znaczenie mocy prawnej dokumentu*, [w:] *Prawo a kryminalistyka*, K. Konopka (red.), Warszawa, 2021, s. 270 – 281.

Sposób ten obejmuje porównanie kształtu twarzy i elementów wpływających na wygląd osoby (np. uczesanie i makijaż) oraz ocenę części twarzy (czołowej, nosowej i szczękowej) przy uwzględnieniu analizy:

- ułożenia oczu względem uszu,
- odległości nosa od brody,
- ułożenia ust względem uszu,
- odległości pomiędzy oczyma.

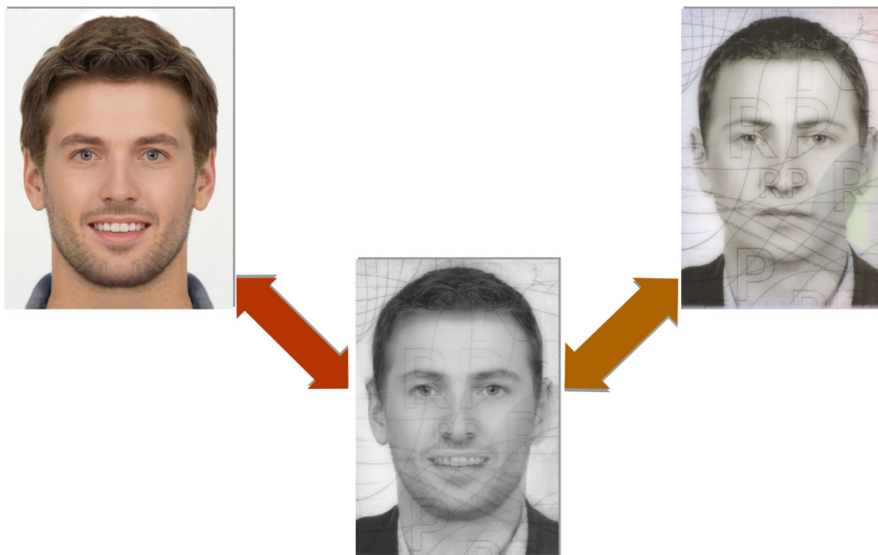

Grafika 1. *Osoba - Dokument, Kontrola i Bezpieczeństwo, weryfikacja zabezpieczeń dokumentów tożsamości, podróży i innych. Poradnik praktyczny, Warszawa 2021.*

Ponadto ocenie poddawane są:

- wielkości oka, ustawienia szpary oka, osadzenia oka oraz powiek górnych i dolnych,
- nosa (grzbietu, koniuszka, nozdrzy, podstawy),
- małżowiny ucha, pozycji jej połączenia z głową, typu płatka ucha,
- kości jarzmowych, zarysu szczeki i żuchwy, cech brody i podbródka,
- blizn i znamion,
- bruzd i fałdów skórnych oraz "dołeczków",
- innych elementów na skórze i cech szczególnych.

Należy też zwrócić uwagę na cechy wizerunku mogące wskazywać na morfing, czyli manipulację wynikającą z połączenia podobizn dwóch osób w jeden fałszywy obraz.

Grafika 2. „Osoba - Dokument, Kontrola i Bezpieczeństwo...

D. Zaproponowano sześć zasad dotyczących weryfikacji dokumentów zabezpieczonych przed fałszerstwem:

1. Obejrzyj dokument w świetle widzialnym,
2. Dotknij dokumentu - sprawdź obecność elementów wyczuwalnych w dotyku,
3. Spójrz pod światło - sprawdź elementy zabezpieczające widoczne w prześwicie,
4. Poruszaj i popatrz pod kątem na dokument - sprawdź działanie elementów zmiennych optycznie,

Jeżeli dysponujesz narzędziami wspomagającymi w postaci lupy i lampy ultrafioletowej - użyj ich.

5. Obejrzyj dokument pod lupą,
6. Obejrzyj dokument w świetle ultrafioletowym.

Przedmiotowa wiedza została zawarta w poradniku praktycznym „*Osoba - Dokument, Kontrola i Bezpieczeństwo, weryfikacja zabezpieczeń dokumentów tożsamości, podróży i innych*”¹³, opracowanym po polsku i w 8 wersjach językowych (po angielsku, czesku, niemiecku, norwesku, słowacku, turecku, ukraińsku

¹³ M. Lemieszek, S. Cisowski, Ł. Świerczewski, *Osoba - Dokument. Kontrola i Bezpieczeństwo, weryfikacja zabezpieczeń dokumentów tożsamości, podróży i innych. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2021.

i węgiersku)¹⁴ oraz na dwóch tablicach informacyjnych¹⁵ prezentujących „Zasady weryfikacji dokumentów zabezpieczonych przez fałszerstwem” i „Dowód osobisty wzór 2021 zasady weryfikacji autentyczności”. Wszystkie materiały zostały przygotowane w wersji cyfrowej, dostępnej na stronach internetowych Komendy Stołecznej Policji¹⁶.

Nowatorskie podejście eksperckie pozwoliło na opracowanie kompleksowego systemu szkoleniowego, wspartego dedykowanymi materiałami dydaktycznymi i edukacyjnymi oraz specjalistycznymi testerami. W ten sposób możliwe stało się przekazanie elementarnych kompetencji, niezbędnych dla wszystkich kontrolujących, w każdej sytuacji kontaktu z dokumentami osoby, które mają potwierdzić jej tożsamość lub uprawnienia bądź kwalifikacje. Ten aspekt weryfikacji, odnoszącej się nie tylko do dokumentów tożsamości, ma coraz większe znaczenie w obliczu różnych rodzajów migracji, skutkujących podejmowaniem przez przybyłych cudzoziemców pracy wymagającej potwierdzenia autentyczności okazywanych przez nich dokumentów (m.in. praw jazdy, zaświadczeń zawodowych).

Zaproponowany model działania funkcjonariusza, urzędnika lub pracownika, dokonujących weryfikacji tożsamości na podstawie dokumentów opiera się na "trójkącie tożsamości", czyli powiązaniu osoby z dokumentami (pozwalającymi potwierdzić jej tożsamość) i informacjami (danymi z baz, informacjami podanymi przez kontrolującego, obserwacjami i spostrzeżeniami kontrolującego).

Rozwiązanie to ma charakter kompleksowy, umożliwiając powtarzalną efektywność identyfikacji osób, kontroli autentyczności dokumentów oraz ich mocy prawnej, obejmujący także taktyczny aspekt weryfikacji tożsamości.

Ekspersi Komendy Stołecznej Policji podjęli szereg działań pozwalających na wszechstronne zapoznanie się z przedmiotową problematyką, także w ramach realizowanych projektów szkoleniowych i uczestnictwa w konferencjach specjalistycznych, zyskując możliwość bezpośrednich kontaktów roboczych, poszerzania doświadczeń oraz wdrażania rozwiązań dydaktycznych, m.in. na bazie wymiany doświadczeń z funkcjonariuszami różnych służb i urzędów, w szczególności norweskiego KRIPOS¹⁷. Istotne i inspirujące wsparcie merytoryczne wniosła współpraca z panem majorem SG Grzegorzem Filipiakiem z Laboratorium

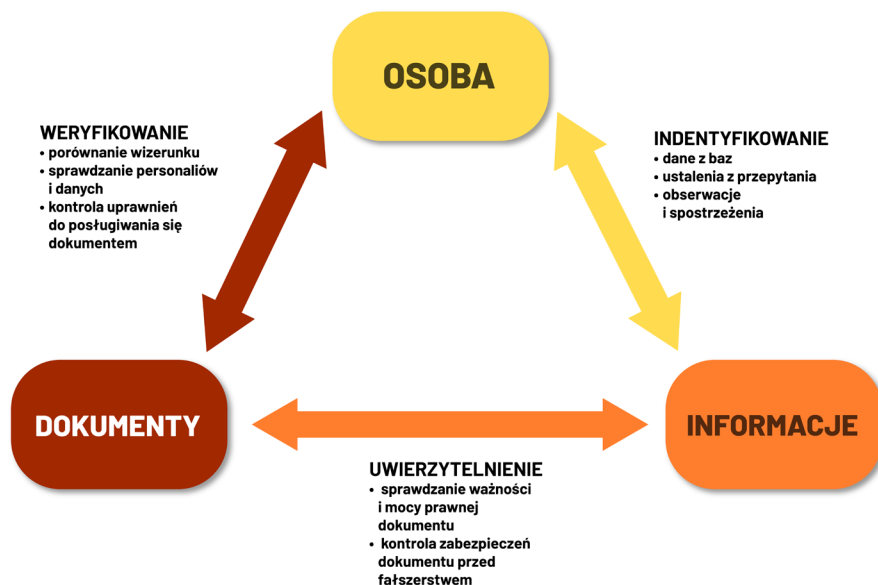
¹⁴ Autorzy serdecznie dziękują wszystkim funkcjonariuszom zagranicznych służb policyjnych, którzy byli zaangażowani w korektę językową przedmiotowych materiałów.

¹⁵ 20.000 tablic trafiło do urzędów administracji, służb i jednostek Policji.

¹⁶ Linki i QR-kody umożliwiające pobranie wspomnianych materiałów zamieszczono w *Załączniku nr 1*.

¹⁷ Den nasjonale enhet for bekjempelse av organisert og annen alvorlig kriminalitet - krajowa jednostka do walki z przestępczością zorganizowaną i inną poważną przestępczością.

Kryminalistycznego Komendy Głównej Straży Granicznej oraz zespołem eksperckim Centrum Edukacji i Szkoleń Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych, pod kierownictwem pani Aleksandry Gryniewicz, Doradcy Zarządu ds. szkoleń i ekspertyz. Zebrane doświadczenia stały się bezpośrednim przyczyną do poszukiwania, przetestowania, wypracowania i wdrożenia przez ekspertów KSP wspomnianych rozwiązań, których efekty mają zasięg ogólnokrajowy i międzynarodowy.

Rysunek 1. *Osoba - Dokument, Kontrola i Bezpieczeństwo...*

4. WIEDZA, UMIEJĘTNOŚCI, MOŻLIWOŚCI I KOMPETENCJE - EDUKACJA, SZKOLENIA, NARZĘDZIA I DYDAKTYKA

Komenda Stołeczna Policji, w partnerstwie z Polską Wytwórnią Papierów Wartościowych S.A.¹⁸ oraz norweskim Nasjonalt ID-senter¹⁹ od 2020 roku wdrożyły predefiniowany projekt „Dokumenty – bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna”²⁰, który został sfinansowany z Programu „Sprawy Wewnętrz-

¹⁸ https://www.pwpw.pl/Inne/norway_grants.html (dostęp: 20.10.2023).

¹⁹ Krajowe Centrum Identyfikacji - niezależny organ ekspercki podlegający administracyjnie Dyrekcji Norweskiej Policji

²⁰ <https://ksp.policja.gov.pl/pl/stoleczna-policja/ksp-w-unii-europejskiej/norweski-mechanizm-fina/54869,NARZEDZIE-W-WALCE-Z-FALSZYWYMI-DOKUMENTAMI-NMF-2014-2021.html> (dostęp: 20.10.2023).

ne” realizowanego w ramach Funduszy Norweskich na lata 2014-2021. Program pozostawał w dyspozycji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji RP. Obejmował on dwie konferencje eksperckie (inauguracyjną²¹ i podsumowującą²²) oraz działania służące poszerzeniu wiedzy eksperckiej²³, zwiększeniu specjalistycznych kompetencji, a także prezentacji wyników zrealizowanych prac²⁴ i publikację naukową²⁵.

Zasadniczym elementem przedsięwzięcia było ogólnopolskie szkolenie specjalistyczne, skierowane do grupy 100 trenerów oraz 10.000 uczestników. W wyniku podjętych działań w latach 2021 i 2022 procesem szkoleniowym objęto faktycznie 150 trenerów i ponad 20.000 uczestników²⁶, przy czym jest on nadal kontynuowany w wymiarze dydaktycznym oraz poszerzania wiedzy eksperckiej.

Ilustracja 1. „Książeczka edukacyjna - Educational Booklet” - materiały własne

²¹ <https://ksp.policja.gov.pl/wdz/aktualnosci/102662,Konferencja-Inauguracyjna-Projektu-Dokumenty-bezpieczenstwo-i-kontrola-w-tym.html> (dostęp: 20.10.2023).

²² <https://ksp.policja.gov.pl/wdz/aktualnosci/112159,Ekspercka-Konferencja-Podsumowujaca-projekt-Komendy-Stolecznej-Policji-pn-Dokume.html> (dostęp: 20.10.2023).

²³ <https://ksp.policja.gov.pl/wdz/aktualnosci/112153,Wymiana-wiedzy-na-poziomie-eksperckim-w-Tallinie.html> (dostęp: 20.10.2023).

²⁴ <https://ksp.policja.gov.pl/pl/dzialania/aktualnosci/57936,Uczestniczyliśmy-w-konferencji-Prawo-a-kryminalistyka.html> (dostęp: 20.10.2023).

²⁵ *Dokumenty w systemie bezpieczeństwa państwa - bezpieczeństwo i kontrola w tym kontrola taktyczna*, red. Ł. Świerczewski, Warszawa 2021.

²⁶ <https://ksp.policja.gov.pl/pl/stoleczna-policja/ksp-w-unii-europejskiej/norweski-mechanizm-fina/61252,Dokumenty-i-ich-kontrola-podsumowanie-dwuletniego-projektu-KSP.html> (dostęp: 20.10.2023).

Istotny potencjał wypracowanych rozwiązań wpłynął także na pozytywną ocenę Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, które rekomendowało przedsięwzięcie do tzw. bazy dobrych projektów - wzorcowych przykładów efektywnego wdrażania Norweskiego Mechanizmu Finansowego w Polsce.

Wyjątkowy materiał szkoleniowy wykorzystywany w zajęciach praktycznych stanowi, przygotowana przez KSP i opracowana w PWPW S.A., „Książeczka edukacyjna - Educational Booklet”²⁷ będąca de facto spersonalizowaną książeczką paszportową, umożliwiającą praktyczne zapoznanie z różnymi technikami zabezpieczeń. Materiał ten wzbudził zainteresowanie wielu specjalistów oraz został wdrożony w procesie szkoleniowym m.in. norweskiego ID-senter i polskiej Policji, oraz Straży Granicznej²⁸.

W związku z rosyjską wojną przeciwko Ukrainie treści dydaktyczne zostały uzupełnione o publikacje dotyczące ukraińskich dokumentów tożsamości²⁹ oraz praw jazdy³⁰. W szczególności wobec ryzyka wykorzystywania oryginalnych blancketów dokumentów ukraińskich przez służby rosyjskie, znaczenia nabrała umiejętność kompleksowej kontroli, z wykorzystaniem dostępnych baz danych.

Empiryczne doświadczenia ekspertów w toku realizowanych prac, potwierdzone poszerzeniem kręgu odbiorców wypracowanych rozwiązań, wykazały, że w obecnej sytuacji zagadnienia weryfikacji i kontroli nie mogą być postrzegane tylko przez pryzmat kompetencji służb granicznych. Stały się one niezbędnym elementem codziennego funkcjonowania w obliczu różnych rodzajów migracji i związanych z nimi nielegalnych zjawisk.

Zakres i efekty prowadzonych działań stanowiły przyczynek do włączenia ekspertów Komendy Stołecznej Policji w prace Projektu NMF/PA18/004 „Integracja dla bezpieczeństwa - współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych”, realizowanego przez Komendę Wojewódzką Policji w Szczecinie, w ramach *Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2014-2021*, w Programie „Sprawy wewnętrzne” *Azyl i migracja* (PA18). W przedsięwzięciu tym istotną rolę, dla realizacji poszczególnych zadań, ma również interdyscyplinarny

²⁷ S. Cisowski, J. Barwicki, *Doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy – niezbędnym warunkiem skutecznego realizowania kontroli autentyczności dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty” nr 64, 2022, s. 19 – 26.

²⁸ S. Cisowski, *Dokumenty – bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna”... wiedza i szkolenia w służbie skutecznej weryfikacji tożsamości osób i kontroli dokumentów*, [w:] *Prawo a kryminalistyka*, K. Konopka (red.), Warszawa, 2021, s. 93-110.

²⁹ *Ukraińskie dokumenty tożsamości. Poradnik praktyczny*, „Stołeczny Magazyn Policyjny” nr 4, 2022, s. 19.

³⁰ *Ukraińskie dokumenty tożsamości. Poradnik praktyczny część II*, „Stołeczny Magazyn Policyjny”, nr 6, 2022, s. 19.

i międzyinstytucjonalny wymiar tego przedsięwzięcia, dowodzący, że kwestie migracyjne nie odnoszą się tylko do zagadnienia ochrony granic, lecz mają wpływ na wiele obszarów funkcjonowania różnych służb, instytucji i podmiotów.

Istotnym elementem podejmowanych działań w obszarze jest uświadamianie kontrolującym, że dla skutecznej weryfikacji zabezpieczeń dokumentów niezbędne jest dysponowanie nie tylko odpowiednimi kwalifikacjami, ale także wyspecjalizowanym wyposażeniem technicznym, zapewniającym możliwość wykorzystania co najmniej powiększenia i oświetlenia ultrafioletowego. Odpowiednia organizacja pracy, powierzanie tych zadań osobom posiadającym umiejętności i doświadczenie oraz potrafiącym wykorzystywać sprzęt i bazy danych³¹ skutkuje efektywną reakcją. Prawidłowa taktyka kontroli, a także stałe uzupełnianie posiadanej wiedzy, umożliwia wytypowanie sytuacji, gdy może dochodzić do prób posłużenia się dokumentami w sposób nieuprawniony oraz wykorzystywania dokumentów przerobionych, falsyfikatów lub pseudodokumentów. Pozwala to przygotować odpowiednie procedury oraz profilować osoby, które mogą usiłować wprowadzać kontrolujących w błąd.

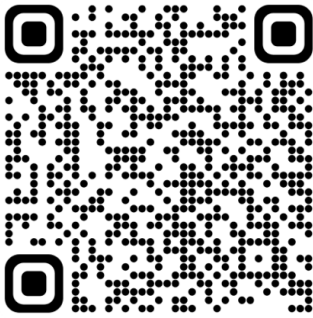

5. EFEKTYWNA WERYFIKACJA I SKUTECZNA KONTROLA

Stwierdzenie faktycznej zgodności cech fizycznych człowieka z jego wizerunkiem, personaliami i danymi zawartymi w dokumencie oraz korzystanie z autoryzowanych baz danych to istota ustalenia tożsamości. Jednak żaden dokument i baza nie spełnią swej funkcji, jeżeli kontrolujący nie ustali, czy danym dokumentem i informacjami posługuje się osoba uprawniona. Z drugiej strony stosowanie nawet najlepszych zabezpieczeń w dokumentach nie ma znaczenia, jeżeli kontrolujący nie potrafi ocenić ich autentyczności. Dlatego tak ważne jest efektywne przygotowanie kontrolujących w tym zakresie, gdyż ma to istotny wymiar praktyczny, jest bowiem niezbędnym elementem zapewnienia bezpieczeństwa publicznego na różnych poziomach, wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z osobą i dokumentem.

³¹ Linki i QR-kody umożliwiające wykorzystanie ogólnodostępnych baz danych zamieszczono w *Załączniku nr 2*.

ZAŁĄCZNIK NR 1

Linki i QR-kody umożliwiające pobranie materiałów dydaktycznych

<p>Materiały dydaktyczne i informacyjne dostępne w Internecie (wersja w języku polskim):</p> <p>https://ksp.policja.gov.pl/pl/stoleczna-policja/ksp-w-unii-europejskiej/norweski-mechanizm-fina/58450,Szanowni-Panstwo.html</p>	
<p>- poradnik (broszura):</p> <p>OSOBA – DOKUMENT KONTROLA I BEZPIECZEŃSTWO WERYFIKACJA ZABEZPIECZEŃ DOKUMENTÓW TOŻSAMOŚCI, PODRÓŻY I INNYCH PORADNIK PRAKTYCZNY</p> <p>https://ksp.policja.gov.pl/download/168/109828/OSOBA-DOKUMENTporadnikpraktyczny2021HD.pdf</p>	
<p>- tablica informacyjna:</p> <p>ZASADY WERYFIKACJI DOKUMENTÓW ZABEZPIECZONYCH PRZED FAŁSZERSTWEM</p> <p>https://ksp.policja.gov.pl/download/168/109829/Zasady-weryfikacjidokumentow.pdf</p>	
<p>- tablica informacyjna:</p> <p>DOWÓD OSOBISTY WZÓR 2021 ZASADY WERYFIKACJI AUTENTYCZNOŚCI</p> <p>https://ksp.policja.gov.pl/download/168/109827/Dowod-Osobistywz2021zasadyweryfikacji.pdf</p>	

<p>- publikacja naukowa (w wersji polskiej i angielskiej): DOKUMENTY W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA - BEZPIECZEŃSTWO I KONTROLA, W TYM KON- TROLA TAKTYCZNA https://ksp.policja.gov.pl/download/168/109826/DokumentyPLDocumentsEN2021.pdf</p>	
<p>Materiały dydaktyczne i informacyjne dostępne w internecie (wersje językowe: CZ, DE, EN, HU, NO, SK, TR, UA): https://ksp.policja.gov.pl/pl/stoleczna-policja/ksp-w-unii-europejskiej/norweski-mechanizm-fina/58511,Documents-Security-and-Control-including-tactical-identity-check-training-materi.html</p>	
<p>- poradnik (broszura): <i>UKRAIŃSKIE DOKUMENTY TOŻSAMOŚCI, PORADNIK PRAKTYCZNY (PASZPORT)</i> https://magazyn-ksp.policja.gov.pl/download/196/222298/WkladkaUkrainskieDokumenty.pdf</p>	
<p>- poradnik (broszura): <i>UKRAIŃSKIE DOKUMENTY TOŻSAMOŚCI, PORADNIK PRAKTYCZNY CZĘŚĆ II (PRAWO JAZDY)</i> https://magazyn-ksp.policja.gov.pl/download/196/225519/UkrainskiedokumentytozsamosciPRAWOJAZDY.pdf</p>	

ZAŁĄCZNIK NR 2

Linki i QR-kody umożliwiające wykorzystanie ogólnodostępnych baz danych

<p>PRADO - Publiczny rejestr on-line autentycznych dokumentów tożsamości i dokumentów podróży</p> <p>https://www.consilium.europa.eu/prado/pl/prado-start-page.html</p>	
<p>Glosariusz PRADO</p> <p>https://www.consilium.europa.eu/prado/pl/prado-glossary/prado-glossary.pdf</p>	

THE IMPORTANCE AND METHODS OF VERIFYING THE IDENTITY AND AUTHENTICITY OF DOCUMENTS IN THE PROCESS OF COUNTERACTING CRIME RELATED TO IRREGULAR MIGRATION

Summary: The essence of identity verification is the determination of the factual correspondence between a person's characteristics and their image, personal data and the data contained in the document and authorized databases. However, no document or database can serve its purpose unless the controller verifies that the document and information are used by an authorized person. On the other hand, the use of even the best security features in documents is meaningless if the inspector cannot assess their authenticity. During the conducted works, it was found that non-comprehensive and intuitive control processes do not fulfill their role, and there is a possibility of misleading the supporting automatic systems. Based on research and empirical expert experience, the validity of using objectified sets of features and data in the overall control sequence was indicated. A scheme for verifying a person's identity and checking the authenticity of documents was developed, taking into account the use of the "identity triangle", which is a method of linking a person, document and data. The result is a comprehensive training program using specialized teaching material and resulting in a confirmed increase in competence and effectiveness of control processes.

Keywords: triangle of identity, identity documents, travel documents, control, identification, verification, authentication, training

HISTORIA KOLONIALNEGO NIEWOLNICTWA W NOWYM ŚWIECIE JAKO ZAŁĄŻEK ZJAWISKA WSPÓŁCZESNEGO ZNIEWOLENIA CZŁOWIEKA

Abstrakt: Artykuł charakteryzuje podstawy współczesnego zniewolenia jednostki ludzkiej, którego początek można odnaleźć wraz z dotarciem Krzysztofa Kolumba do wybrzeży Nowego Świata w 1492 roku. Pokazuje, jak kolonialne niewolnictwo doprowadziło do całkowitego zniszczenia ludzkiej godności i wolności, równocześnie zapewniając kolonistom dostatek i pozycję w ówczesnym świecie. Porównanie ze sobą zjawiska niewolnictwa na terenie obydwu kontynentów amerykańskich na przestrzeni od końca XV do końca XIX wieku w różnych koloniach zamorskich krajów europejskich daje możliwość osadzenia w szerokim kontekście historycznym niewolnictwa i jego aktualnej postaci we współczesnym świecie.

Słowa kluczowe: Wielkie odkrycia geograficzne, niewolnictwo, kolonie zamorskie, abolicjonizm

1. UWAGI WSTĘPNE

Odkrycie Nowego Świata przez Europejczyków jest określane jako jedna z dat wyznaczająca koniec epoki średniowiecza. Przestrzeń na zachodniej półkuli pozwoliła na rozwój gospodarczy i ekonomiczny europejskich państw, które rozpoczęły kolonizację nieznanych jak dotąd obszarów. Wraz z działalnością człowieka na kontynencie amerykańskim zostały otworzone „drzwi” dla najbardziej nieludzkiej i upodlającej praktyki traktowania ludzi². Celem niniejszego

¹ Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie, specjalista Zespołu ds. Ochrony Praw Człowieka. ORCID: 0000-0003-4682-1835.

² J. Heydrich, *Od Lincolna do Obamy – problem niewolnictwa w USA*, „Przegląd Politologiczny”, nr 4, 2008, s. 101.

artykułu jest przybliżenie zjawiska niewolnictwa w Nowym Świecie jako podstawy dzisiejszego zniewolenia człowieka na różnych szerokościach geograficznych. Odwołanie się do kolonialnego ucisku i ograniczenia podstawowych praw osobom przeznaczonym do pracy na plantacjach w Ameryce Południowej i Północnej, stanowi przyczynek do badań nad dzisiejszym wymiarem pracy przymusowej i zjawiska handlu ludźmi. Stosując porównanie różnych metod postępowania w zależności od nacji kolonizatorów, tworzy się obraz, którego pozostałości można zauważyć do dnia dzisiejszego w różnych zakątkach świata.

Nie można zaprzeczyć, że era Wielkich Odkryć Geograficznych stanowiła największy przyczynek rozwoju niewolnictwa w nowożytnym świecie. Kiedy Krzysztof Kolumb dotarł do wybrzeży Bahamów w 1492 roku, Królestwo Portugalii prowadziło już zaawansowaną wymianę handlową z plemionami zamieszkującymi Afrykę Zachodnią. Pomimo relatywnie niewielkiej odległości pomiędzy Półwyspem Iberyjskim a zachodnim wybrzeżem Czarnego Łądu, był to początek transatlantyckiego proceduru handlowego, który stworzył podwaliny pod międzykontynentalny przepływ towarów i niewolników. Zjawisko to określone zostało handlem trójkątnym³. Nazwa dotyczyła dostępności dóbr materialnych w trzech różnych regionach ówczesnego świata.

Statki wypływające z portugalskich czy hiszpańskich portów zmierzały w kierunku Afryki, a w ich ładowniach znajdowała się broń, alkohol czy narzędzia. Towary te były wymieniane w kolonialnych placówkach handlowych – faktoriach - na siłę roboczą w postaci czarnoskórych niewolników. Trafiali oni do opróżnionych z broni czy skrzynek po alkoholu ładowni i w urągających warunkach płynęli przez ponad 2 miesiące do wybrzeży Ameryki Południowej. W Brazylii kolonizatorzy portugalscy płacili niemałe pieniądze za ludzką siłę roboczą. Z kolei żeglarze za zyski kupowali kolonialne towary premium: cukier trzcinowy czy tytoń. Wracali w do Europy i sprzedawali kupcom na starym kontynencie wartościowe produkty, za które otrzymywali sówitą zapłatę⁴. Handel niewolnikami stał się najbardziej opłacalnym procederem, jaki rozgrywał się na światowej scenie rywalizacji kolonialnej pomiędzy mocarstwami. Jak obliczono, od XVI do XVIII wieku z terenów kontynentu afrykańskiego do obu Ameryk przetransportowano od 12 do 15 milionów osób. Był to transport przymusowy, stanowiący element wspomnianego wcześniej handlu trójkątnego. Najwięcej osób,

³ <https://sknep.pl/2017/11/22/niewolnictwo-od-starozytosci-do-wspolczesnosci> (dostęp: 10.10.2023).

⁴ <https://www.economiafinanzas.com/pl/comercio-triangular> (dostęp: 10.10.2023).

bo blisko 50 % ogólnej liczby niewolników, znalazło się w obu Amerykach w XVIII wieku⁵.

2. INTERESY MOCARSTW KOLONIALNYCH I GOSPODARKA PLANTACYJNA

Druga połowa XVIII stulecia był okresem, kiedy doszło do przetasowań w podziale sił w kolonialnym świecie. Na pierwsze miejsce wysunęła się Wielka Brytania, dystansując Portugalię, Hiszpanię i Francję. Działania mocarstw względem kontynentu afrykańskiego doprowadziły do podwójnej zapaści: uszczuplenia liczby mieszkańców na przestrzeni trzech stuleci o blisko 15 milionów oraz spowolnienia rozwoju gospodarczego Czarnego Łądu. Mieszkańcy rejonu Zatoki Gwinejskiej widząc, jak opłacalna jest współpraca z kolonialnymi faktoriarnami, porzucili inne rodzime działalności gospodarcze i skupili się wyłącznie na handlu niewolnikami. Doprowadziło to do zaburzenia całego procesu tworzenia lokalnych struktur gospodarczych, a co za tym idzie, do całkowitego spłaszczenia dźwigni rozwoju poszczególnych regionów. Problem ten stworzył daleko idące konsekwencje, które widoczne są do dnia dzisiejszego. Wiele krajów kontynentu boryka się z wewnętrznymi walkami o wpływy, z korupcją i quasi-dyktatorską polityką, która opiera się na wyzysku własnego społeczeństwa, i niszczycielskimi działaniami względem bogactw naturalnych. Afryka została brutalnie wykorzystana przez monarchie i rządy w Paryżu, Lizbonie, Madrycie czy Londynie. Brak podstawowych i elementarnych gwarancji praw człowieka w czasach kolonialnych doprowadził do sytuacji, która dziś w XXI wieku ma swoje odbicie na poziomie lokalnym i międzynarodowym. Nielegalna imigracja, walka o lepsze warunki bytowe osób, które za wszelką cenę chcą dostać się do wysokorozwiniętych krajów kontynentalnej Europy, stanowi piętno przeszłości, która w ubiegłych wiekach zrównała mieszkańców kolonii z pozbawionym godności i samostanowienia ludzkim towarem na sprzedaż.

Czy za niewolnictwem epoki wielkich odkryć geograficznych stała ideologia? To pytanie stanowi pewnego rodzaju kluczową kwestię, którą można zrozumieć zagłębiając się w lekturę kroniki Gomesa Eanesa de Zurary, portugalskiego dworzanina i archiwisty króla Edwarda I Aviza⁶. Autor kroniki stwierdza w niej,

⁵ <https://sknep.pl/2017/11/22/niewolnictwo-od-starozytosci-do-wspolczesnosci> (dostęp: 10.10.2023).

⁶ https://www.academia.edu/39575660/_Crespo_e_Nuu_e_Negro_Gomes_Eanes_de_Zurara_and_the_Racialization_of_Non_Christians_by_Portuguese_Authors (dostęp: 10.10.2023).

że portugalskie społeczeństwo wraz z biegiem lat i rozwojem handlu niewolnikami odeszło od wyrażania współczucia względem czarnoskórej, tubylczej ludności Afryki na rzecz dziejowej, biblijnej sprawiedliwości, która była propagandowym i manipulacyjnym trendem w XV i XVI-wiecznej Portugalii. Rozpowszechniono historię traktującą czarnoskórych mieszkańców Afryki jak potomków Chama, wyklętego syna biblijnego Noego. W ramach kary zostali skazani na wieczną służbę u innych⁷. Dodatkowym elementem usprawiedliwiającym postępowanie handlarzy niewolników i osób, które kupowały żywą siłę roboczą, była misja zbawienia ich. Precedens stanowiła właśnie dbałość ciemnych o wartości duchowe niewolników. Każda uwięziona i przeznaczona na sprzedaż osoba musiała być ochrzczona i w ramach późniejszego poddaństwa pobierać nauki Kościoła Katolickiego. Człowieczeństwo i godność niewolnika mogły nie istnieć, jednak element edukacji katolickiej musiał zostać wykazany za wszelką cenę.

Szczególną rolę w rozwoju kolonialnych gospodarek odgrywały plantacje. Podstawą ich funkcjonowania było niewolnictwo, zapewniające stały zasób rąk do pracy. Jednym z przykładów realizacji planowania plantacyjnej gospodarki była Wyspa Św. Tomasa znajdująca się w Zatoce Gwinejskiej, w niewielkiej odległości od kontynentalnej Afryki. Odkryta w latach 70. XV wieku stanowiła doskonałe środowisko dla uprawy trzciny cukrowej, z której powstawał pożądaný w Europie towar – cukier. Jednak nieprzystosowani do gorącego, równikowego klimatu Portugalczycy nie osiedlali się na wyspie. Dlatego król portugalski Jan II skierował na wyspę skazańców, którzy mieli odpracowywać swoje winy na plantacjach⁸. Z czasem ich miejsce zajęli importowani czarnoskórzy niewolnicy z dzisiejszej Angoli i Konga. W połowie XVI wieku liczba niewolników na tej niewielkiej wyspie wynosiła ok. 2 tysięcy. Wykonywali ciężką pracę na plantacjach trzciny cukrowej oraz służyli w domach plantatorów. Karczowanie i wypalanie lasów pod przyszłe uprawy mocno doświadczało ludzi. Pracowali przez sześć dni w tygodniu z wyjątkiem niedzieli. Niewolnicy byli niedożywieni, wyczerpani i często umierali na skutek chorób. W minimalnie lepszej sytuacji znajdowali się ci, którzy pełnili służbę w domach swoich właścicieli. Zdarzały się przypadki, że właśnie ta grupa miała największą szansę wyzwolić się, zdobyć majątek i przyjąć sposób życia i kulturę portugalskich kolonistów. Portugalscy właściciele ziemscy często nawiązywali kontakty seksualne z czarnoskórymi niewolnicami. Na świat przychodziło wiele dzieci – Mulatów, którzy byli wyzwalani lub wolni

⁷ <https://oko.press/jak-argumentowano-ze-ludy-afryki-sa-stworzone-do-niewolnictwa> (dostęp: 10.10.2023).

⁸ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987, s. 328.

od urodzenia. Jednak nawet bez względu na ten fakt byli dyskryminowani za swoje pochodzenie. Czarnoskórzy niewolnicy mieli zdecydowaną przewagę nad białymi kolonistami na Wyspie Św. Tomasza. Niejednokrotnie uciekali oni z plantacji, chronili się w górach i dżungli, a następnie tworzyli coś na wzór ruchu oporu i atakowali posiadłości portugalskich panów⁹. Historia wyspy w Zatoce Gwinejskiej była mikroskopijną wersją dziejów potężnej portugalskiej kolonii – Brazylii, która przeszła przez wszystkie etapy rewolucji kolonialnej, aż do niepodległości.

3. PORTUGALSKA BRAZYLIA

Brazylia, będąca największą kolonią portugalską, była w pewien sposób niedoceniana przez monarchię aż do połowy XVI wieku. Dopiero zainteresowanie osadnictwem francuskim na terenie brazylijskiego wybrzeża Atlantyku sprawiło, że Portugalia zaczęła inwestować w swoją kolonię. Inwestowanie polegało na wywożeniu z kraju drzewa bazyliowego, z którego uzyskiwało się cenny barwnik koloru czerwonego – wykorzystywany w produkcji materiałów tekstylnych. Prawdziwy skarb stanowił jednak klimat i żyzne ziemie pod uprawy trzciny cukrowej. I tak jak w przypadku Wyspy Św. Tomasza, północno – wschodnie wybrzeże Brazylii potrzebowało siły roboczej, która będzie wykonywać najcięższe prace. Rdzenni mieszkańcy tych ziem, Indianie brazylijscy nie posiadali zdolności do pracy na utworzonych plantacjach. Ich wojowniczość oraz niski poziom adaptacji kulturowej wymógł sprowadzenie czarnoskórych niewolników z Afryki. Początkowo transport był mocno problematyczny ze względu na odległość i w końcu XVI wieku liczba niewolników z Afryki nie przekraczała 15 tysięcy osób w Brazylii. Powstawanie coraz to nowych plantacji trzciny cukrowej sprawiło, że pomiędzy 1570 a 1670 rokiem na stałe w Brazylii znajdowało się ok. 400 tysięcy zniewolonych rdzennych mieszkańców Afryki. Zmieniał się skład etniczny czarnoskórych osób sprzedawanych do pracy w Ameryce Południowej. Wraz z podbojem coraz to nowych ziem na terenie Czarnego Łądu przez Królestwo Portugalii, w połowie XVI wieku najwięcej niewolników pochodziło z rejonu Sudanu. Do Brazylii trafiali przez Lizbonę bądź Wyspy Zielonego Przylądka. Pod koniec XVI stulecia Portugalia rozpoczęła podbój dzisiejszych terenów Angoli i Konga¹⁰. Skutkowało to siłą roboczą z tego regionu, która napływała do Brazylii.

⁹ Ibidem, s. 329-330.

¹⁰ Ibidem, s. 344.

Największa kolonia portugalska była określana mianem „piekłem czarnych”¹¹. Niewolnicy byli zmuszani do katorżniczej pracy na rozległych plantacjach, w trudnych tropikalnych warunkach, charakteryzujących się wysokimi temperaturami i ogromną wilgotnością powietrza. Oprócz mężczyzn do pracy zmuszane były kobiety i dzieci.

Od połowy XVII i w XVIII wieku działania monarchii portugalskiej zostały mocno zdystansowane przez Brytyjczyków i Francuzów. Terenami, które wzbudziły zainteresowanie powyższych nacji, były wyspy basenu Morza Karaibskiego i Ameryka Północna. Brazylia w dalszym ciągu stanowiła portugalski bastion kolonialny, który oprócz cukru dostarczał także złoto, diamenty, a w późniejszym etapie także bawełnę. Szacunkowe, jednak zapewne niekompletne liczby dotyczące afrykańskich niewolników, którzy napędzali portugalską gospodarkę w Brazylii, mówią o liczbie 3 milionów osób, które na przestrzeni wieków zasiliły portugalską kolonię¹². Sytuacja zaczęła się zmieniać, kiedy Brazylia podjęła walkę o niepodległość. Po serii wydarzeń w Europie, m.in. po klęsce kampanii napoleońskiej, monarchia portugalska znalazła się w kryzysie. Uznanie Brazylii jako suwerennej części Królestwa Portugalii, Brazylii i Algarve było pierwszym krokiem do niepodległości. Ostatecznie wojska portugalskie poniosły klęskę w serii starć z siłami brazylijskimi. W sierpniu 1825 roku Lizbona uznała niepodległość Brazylii, a syn portugalskiego króla Jana VI otrzymał tytuł cesarski, i jako Piotr I stał się władcą niepodległej Brazylii. Fundamentalny zwrot w stronę zniesienia niewolnictwa w Brazylii poczynił syn cesarza Piotra I, panujący od 1840 roku Piotr II¹³. Oficjalnie niewolnictwo już w wolnej i niepodległej Brazylii zlikwidowało, uchwalone przez lokalny parlament w 1888 roku, tzw. „złote prawo”. Rok później Brazylia stała się republiką federacyjną na wzór konstytucji Stanów Zjednoczonych. Cesarstwo Brazylii przestało istnieć¹⁴.

4. HISZPAŃSKIE KOLONIE

Rywalizacja kolonialna na półwyspie iberyjskim pomiędzy Portugalią a Hiszpanią dała monarchii w Madrycie mocną pozycję w rejonie Karaibów, Meksyku

¹¹ Ibidem, s. 345.

¹² <https://www.rp.pl/historia/art9361031-krotka-historia-handlu-niewolnikami> (dostęp: 10.10.2023).

¹³ K. Szelest, *Od kolonii do niepodległości, Rzecz o Historii*, „Rzeczpospolita”, nr 209, 2017 s. J4 - J5.

¹⁴ <https://www.rp.pl/historia/art9361031-krotka-historia-handlu-niewolnikami> (dostęp: 10.10.2023).

i północy kontynentu południowoamerykańskiego. Zaciąg afrykańskich niewolników na tereny kontrolowane przez Hiszpanów rozpoczął się wraz z początkiem XVI wieku. Niewolnicy odgrywali ogromną rolę w uprawach trzciny cukrowej, tytoniu, kakao czy koki. Faktorie specjalizujące się w wytwarzaniu powyższych dóbr umiejscowione były na terenie południowego Meksyku, Wenezeli, Kolumbii, Ekwadoru i w niektórych częściach Ameryki Środkowej. Pierwszorzędną rolę niewolnicy zaczęły odgrywać od XVIII wieku na Kubie, karaibskiej wyspie słynącej z produkcji cukru. Od pierwszego dziesięciolecia XVIII wieku to jednak nie rodzima hiszpańska flota dostarczała do hiszpańskich kolonii siłę roboczą, a angielskie statki. Taka możliwość pojawiła się dzięki zawarciu pokoju utrechckiego w tzw. wojnie o sukcesję, gdzie po przeciwnych stronach barykady stanęły Hiszpania i Wielka Brytania. Od tej chwili Londyn miał możliwość dostarczać hiszpańskim koloniom niewolników na swoich statkach. Kolejny krokiem w oddaniu pierwszeństwa Anglikom było uznanie przez Madryt wolności w handlu niewolnikami. Oznaczało to brak jakichkolwiek ograniczeń w swobodnym działaniu w biznesie niewolniczym na całym świecie.

Jak w porównaniu z portugalskimi tradycjami i metodami wyglądała sytuacja niewolników w zamorskich terytoriach korony hiszpańskiej? Z pewnością podobieństwa co do rzeczywistości w portugalskiej Brazylii można było zaobserwować również na hiszpańskiej Kubie, jednak tamtejsi właściciele kolonialni nie wchodzili w bliskie interakcje z przybyszami z Afryki. Poziom asymilacji i swobody w tworzeniu formalnych i nieformalnych związków białych mężczyzn i czarnoskórych kobiet był o wiele mniejszy niż w Brazylii. Kolejną różnicą była kontrola nad plantacjami, której hiszpańscy właściciele nie sprawowali osobiście, a przekazywali podległym sobie urzędnikom. To z kolei stwarzało okazję do nadmiernego wykorzystywania niewolników, którzy obłożeni zbyt dużym wysiłkiem, nie wywiązywali się z ustalonych norm pracy. W konsekwencji uderzało to w samych plantatorów, którzy byli w pewien sposób okradani przez własnych urzędników, sabotujących wzrost produkcji i przychód dla plantacji swoich pracodawców.

Los czarnoskórych niewolników zmuszał ich, tak jak w Brazylii, do podejmowania ucieczek i wzniesienia buntów przeciwko właścicielom plantacji. Dochodziło nawet do współpracy miejscowych plemion indiańskich z czarnoskórymi niewolnikami¹⁵. Miało to również swoje odbicie w pojawieniu się rasy Zambo¹⁶.

¹⁵ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s. 365-366.

¹⁶ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zambo;4000144.html> (dostęp: 10.10.2023).

Potomkowie rasy czarnej i czerwonej dzisiaj stanowią ok. 5-20% mieszkańców Kolumbii i 10% mieszkańców Ekwadoru¹⁷.

Indianie w przeciwieństwie do czarnoskórych niewolników, otrzymali od władz hiszpańskich wolność osobistą i swoisty parasol ochronny przed wykorzystywaniem w różnych gałęziach gospodarki. Ich zawziętymi obrońcami było m.in. duchowieństwo. Niewolnicy przybyli do hiszpańskich kolonii w Ameryce stali się receptą na braki siły roboczej w zamorskich terytoriach zależnych kontrolowanych przez Madryt. Władze nie miały skrupułów, aby oficjalnie potwierdzić proceder kupna czarnoskórych mieszkańców Afryki jako niewolników, jak również pełnego prawa dysponowania nimi przez właścicieli plantacji. Segregacja rasowa w koloniach hiszpańskich była realizowana w większym stopniu niż w koloniach portugalskich¹⁸. Jednak jak już wcześniej było wspomniane, Hiszpanie niechętnie wchodzili w intymne relacje z czarnoskórymi kobietami.

Powstały w 1789 roku kodeks praw dotyczących ludności czarnej (Codigo Negro) był dokumentem regulującym status i prawa czarnoskórej ludności na terenach podległych władzy króla Hiszpanii¹⁹. Dokument utrzymywał w mocy procedurę niewolnictwa względem czarnoskórej siły roboczej z Afryki, jednocześnie wprowadzając regulacje w zakresie kontroli właścicieli plantacji nad niewolnikami i w pewnym stopniu ograniczając ich samowolę w podstawowych kwestiach²⁰. Koloniści nie byli zadowoleni z nakładania na nich obowiązków i ograniczeń dotyczących stosunku do niewolników. Pojawiła się fala protestów, która finalnie doprowadziła do wycofania kodeksu w 1794 roku²¹.

Wiek XIX przyniósł w Ameryce Południowej powstanie suwerennych państw, które do tej pory były koloniami hiszpańskimi. Pomimo że Meksyk, Kolumbia czy Ekwador stały się niepodległymi krajami, proceder niewolnictwa nie zanikł na ich terytorium. Najdłużej niewolnictwo w formie plantacyjnej utrzymywało się na karaibskiej Kubie. Ogromny rozwój uprawy trzciny cukrowej na tej wyspie sprawił, że Hiszpania prawie do końca XIX wieku korzystała z największego dobrodziejstwa swojej zamorskiej kolonii. Kontrola Madrytu nad Kubą dobiegła końca w 1898 roku, a wyspa uzyskała niepodległość w 1902 roku, po trwającej cztery lata okupacji przez wojska Stanów Zjednoczonych

¹⁷ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zambo> (dostęp: 10.10.2023).

¹⁸ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s. 371.

¹⁹ <https://www.labrujulaverde.com/2016/09/el-codigo-negro-y-la-real-cedula-de-1789-los-reglamentos-esclavistas-de-francia-y-espana> (dostęp: 10.10.2023).

²⁰ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s.371.

²¹ Ibidem, s. 372.

(spowodowanej trwającą 4 miesiące wojną amerykańsko-hiszpańską pomiędzy kwietniem a sierpniem 1898 roku)²².

5. WIELKA BRYTANIA I FRANCJA

W porównaniu z koloniami portugalskimi i hiszpańskimi los czarnoskórych niewolników w brytyjskich terytoriach zamorskich na terenie kontynentu amerykańskiego był o wiele trudniejszy. Problem stanowił tu mały nadzór władzy zwierzchniej nad właścicielami niewolników, którzy posiadali ogromną autonomię w swoich działaniach na terenie brytyjskich Indii Zachodnich. Właściciele plantacji zlecali pieczę nad niewolnikami kierownikom plantacji i opłacanych przez nich dozorców, którzy niejednokrotnie bestialsko i nieludzko traktowali przydzielonych im pracowników. Szczególnie zadziwiający jest fakt, że niewolnictwo plantacyjne na największej obszarowo kolonialnej wyspie Wielkiej Brytanii - Jamajce, prężnie rozwijało się pomimo ustanowionego przez brytyjski parlament w 1807 roku zakazowi niewolnictwa²³. Miało to związek z próbami ratowania produkcji cukru na Jamajce, która od połowy XVIII wieku przegrywała jakościowo i cenowo z cukrem pochodzącym z kolonii francuskich. Brytyjscy plantatorzy ponosili straty, a niejednokrotnie ich gniew był kierowany na niewolników, którym zarzucano brak wydajności. Widmo upadku systemu niewolniczego spowodowanego rozwojem ruchu abolicjonistycznego w Europie, było wieszczono już od początku XIX stulecia, jednak dla niewolników ostatnie dekady przymusowej pracy w faktoriach na Jamajce stanowiły okres brutalnego wyzysku, który musiał zrekompensować niedalekie rozdrobnienie się tej gałęzi handlu²⁴. Kolejnym przykładem niespójności systemu, funkcjonującego w brytyjskich Indiach Zachodnich, a w szczególności na Jamajce, był fakt, że władze w Londynie jako pierwsze poczyniły krok w stronę wzniesienia niewolnictwa. W 1772 roku proceder został zdelegalizowany na terenie Wielkiej Brytanii. Kolejne lata stanowiły żmudną drogę do częściowego, a następnie całkowitego zakazu niewolnictwa na terenie Zjednoczonego Królestwa²⁵.

Historia niewolnictwa w koloniach francuskich na terenie Nowego Świata jest najlepiej udokumentowana na przykładzie San Domingo na karaibskiej

²² <https://www.polskieradio.pl/39/156/artukul/1609321,wspaniala-mala-wojna-%E2%80%93-koniec-izolacjonizmu-usa> (dostęp: 10.10.2023).

²³ https://www.maitri.pl/gazetka/my_53/html/historia.html (dostęp: 10.10.2023).

²⁴ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s. 372-373.

²⁵ <https://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1591237,1,zniewolona-sila-robocza.read> (dostęp: 10.10.2023).

wyspie Haiti w archipelagu Antyli Wielkich. San Domingo wiodło prym wśród wysp basenu Morza Karaibskiego, stając się hegemonem w produkcji cukru²⁶. Zaopatrywanie innych karaibskich kolonii stało się dla Paryża przysłowiową żyłą złota, wynosząc eksport tego towaru na niebotyczny poziom. Ziemia na San Domingo w porównaniu z Jamajką czy innymi mniejszymi wyspami brytyjskimi lub hiszpańskimi, była nieobciążona długotrwałą uprawą trzciny cukrowej, dzięki czemu dostarczała lepszy jakościowo i tańszy cukier²⁷. Za rozkwitem gospodarki plantacyjnej w XVIII wieku na San Domingo stały dostawy czarnoskórej siły roboczej z Afryki. Niewolnicy byli całkowicie zależni od swoich panów. Od końca XVII wieku we Francji i francuskich koloniach obowiązywał Code Noir – tzw. Kodeks praw dotyczący ludności czarnej²⁸. Kodeks został stworzony, aby zapewnić białym Francuzom bezpieczeństwo i całkowicie podporządkować ludność czarnoskórą. Jednym z podstawowych zagadnień Code Noir była katechizacja oraz ucisk stosowany wobec czarnoskórych niewolników. Stanowili oni własność swoich panów, byli w ich dyspozycji oraz mogli być sprzedani innemu właścicielowi. Panowie mogli wymierzać im kary porządkowe oraz cielesne. W przypadku kary śmierci oraz obcięcia np. dłoni niewolnicy musieli stanąć przed sądem publicznym. Nieletnie dzieci nie mogły być oddzielane od swoich matek. Najcięższym przestępstwem była próba zabójstwa swojego pana oraz jego rodziny. Równie ciężkie przestępstwo stanowiły kradzieże wartościowych przedmiotów. Za powyższe zbrodnie przewidziana była kara śmierci, zadana w okrutny sposób²⁹.

Niewolnicy na San Domingo nie mogli brać udziału w zgromadzeniach z innymi ludźmi pracującymi na miejscowych plantacjach. Obejmował ich całkowity zakaz spożywania alkoholu. Kontakt z bronią palną mieli jedynie podczas polowań i to za zgodą i w towarzystwie swoich właścicieli³⁰.

Francuscy koloniści chcieli jak w największym stopniu mieć wpływ na zachowanie i kontrolowanie niewolników. Nie przykładali jednak uwagi do wartości duchowych swoich poddanych. Na wyspie dochodziło do przemieszania lokalnych wierzeń afrykańskich z chrześcijaństwem. Problem stanowił również analfabetyzm. Plantatorzy, właściciele i nadzorcy nie zabiegali, aby niewolnicy podejmowali naukę języka francuskiego, ani w mowie, ani w piśmie. Kwestia

²⁶ <https://historia.dorzeczy.pl/xix-wiek/21770/santo-domingo-wyspa-tylko-dla-polakow-niemcow-i-czarnych.html> (dostęp: 10.10.2023).

²⁷ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s. 377.

²⁸ M. Maskowski, J. Ślęzak, *Ludwik XIV - Le Code noir (1685), Pan - niewolnik, czyli mistrz i nauczyciel w szkole katolicyzmu, i nie tylko*, [w:] *Mistrzowie i uczniowie: Przekaz i dialog kulturowy w dawnych literaturach romańskich*, A. Loba, J. Dimke – Kamola (red.), Poznań 2014, s.158.

²⁹ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s. 378-379.

³⁰ *Ibidem*, s. 379.

edukacji była uważana przez kolonistów jako niebezpieczny element, mogący doprowadzić czarnoskórą siłę roboczą do buntu przeciwko białym panom. Podnoszono kwestię demoralizacji niewolniczej, mogącej mieć fatalne skutki w ujęciu efektywności pracy na plantacjach. Należy zauważyć, że z takiej retoryki wyłania się obraz białych francuskich kolonistów jako ludzi pełnych obaw o wzmocnienie godności zależnych im niewolników³¹. Czarnoskórzy niewolnicy otrzymywali jedynie podstawowe wykształcenie „robocze”, które pozwalało im na zrozumienie wykonywanej pracy i zadań czy to na plantacji lub w służbie na terenie posiadłości swoich panów. Dodatkowo występował podział na grupy, które potrafiły wykonywać jedynie określone prace. Powodowało to większe zapotrzebowanie na większą ilość niewolników, gdyż niedouczeni i nieprzeszkoleni ludzie potrafili wykonywać tylko konkretny typ pracy³². Dlatego w posiadłościach, gdzie znajdowało się kilka różnych rodzajów upraw, stajnie czy zakłady produkcyjne, ilość niewolników musiała być o wiele większa niż w tożsamych miejscach w koloniach hiszpańskich czy portugalskich.

San Domingo jako symbol francuskiego ucisku niewolników w Nowym Świecie stało się miejscem zmian, które przywędrowały z Europy. W 1789 roku na terenie kontynentalnej Francji wybuchła Wielka Rewolucja, która położyła kres rządów monarchii Burbonów³³. Pod wpływem wydarzeń w Europie niewolnicy sięgnęli po broń i przeciwstawili się władzom kolonialnym w 1790 roku. Data ta uznawana jest za wybuch rewolucji haitańskiej, która zakończyła się w 1804 roku³⁴. W międzyczasie ludność mulacka początkowo wspierająca białych kolonistów ostatecznie przeszła na stronę walczących o wolność czarnoskórych niewolników. W 1793 roku sprawujący władzę w rewolucyjnej Francji Konwent ogłosił zniesienie niewoli we wszystkich koloniach francuskich³⁵. Arystokracja plantatorska znalazła się w potrzasku, tracąc poparcie władz centralnych. Równocześnie na wyspie wylądowały siły hiszpańskie i brytyjskie, chcąc utrzymać *status quo* sprzed rewolucji. San Domingo było bowiem najbogatszą i najbardziej zasobną w dobra kolonialną wyspą na Karaibach. Utrzymanie zwierzchnictwa nad San Domingo gwarantowało pokaźne zyski. Wyspa dostarczała 60% światowej

³¹ Ibidem, s.380.

³² Ibidem.

³³ <https://www.gazetakongresy.pl/wielka-rewolucja-w-podswiadomosci-francuzow> (dostęp: 10.10.2023).

³⁴ <https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/1491078,powstanie-niewolnikow-na-haiti> (dostęp: 10.10.2023).

³⁵ <https://www.rp.pl/historia/art2644371-niewolnicze-korzenie-leseferyzmu> (dostęp: 10.10.2023).

produkcji kawy i 40% cukru³⁶. Czarnoskórzy powstańcy na wyspie zaczęli przechylać szalę zwycięstwa na swoją korzyść. Hiszpanie wycofali się w 1795 roku, Brytyjczycy trzy lata później, w 1798 roku. Pomimo wsparcia, które przybyło z kontynentalnej Francji i pokonaniu sił rebelianckich w 1803 roku, powstanie nie zostało spacyfikowane do końca³⁷. Determinacja miejscowych oddziałów pozwoliła na przeformowanie jednostek i utworzenie nowego frontu walk. Siły francuskie otrzymały wsparcie w postaci żołnierzy z polskich Legionów Dąbrowskiego³⁸. Pasma porażek oddziałów francuskich, m.in. w bitwie pod Vertieres, doprowadziło do ewakuacji Francuzów z wyspy. 1 stycznia 1804 roku San Domingo stało się wolnym państwem i jako Haiti (od nazwy wyspy – aut.) proklamowało swoją niepodległość³⁹. Był to drugi kraj z regionu Ameryki Północnej, który ogłosił swoją pełną suwerenność.

6. STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI PÓŁNOCNEJ

Pierwszym krajem, który wywalczył swoją niepodległość, były Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Niewolnicy afrykańscy pojawili się w koloniach brytyjskich na terenie Ameryki Północnej po raz pierwszy w 1619 roku⁴⁰. Rozwój niewolnictwa szczególnie widoczny był w południowych koloniach, gdzie rozwinęła się uprawa tytoniu, trzciny cukrowej oraz bawełny. Brytyjskie kolonie w Wirginii, Karolinie Południowej i Georgii potrzebowały ogromu rąk do pracy, aby zapewnić dostawy cennych dóbr materialnych na kontynent europejski i do innych zależnych terytoriów zamorskich. Wraz z walką kolonistów o suwerenność terytorium od Wielkiej Brytanii, następował rozwój i obszarowe zwiększanie terenów, które dostarczały tytoń czy bawełnę. Wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych, pomiędzy Królestwem Wielkiej Brytanii a 13 koloniami północnoamerykańskimi w latach 1775 a 1783, doprowadziła do powstania nowego tworu państwowego: Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej⁴¹. Nowy kraj rozrastał się, pozyskując nowe terytoria. Luizjana została sprzedana Amerykanom przez Napoleona Bonaparte w 1803 roku⁴². Teksas będący od XVI wieku kolonią

³⁶ J. Rogozinski, *A Brief History of the Carribean*, New York 1999, s. 85.

³⁷ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rewolucja-haitanska;3967484.html> (dostęp: 10.10.2023).

³⁸ <https://histmag.org/Legiony-Polskie-i-tlumienie-rewolucji-haitanskiej-18754> (dostęp: 10.10.2023).

³⁹ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Haiti-Historia;4574230.html> (dostęp: 10.10.2023).

⁴⁰ K. Wasilewski, *Grzech pierworodny Ameryki*, „Tygodnik Przegląd” 2019, nr 43, s. 37.

⁴¹ <https://www.rp.pl/historia/art9287941-kto-finansowal-rewolucje-amerykanska> (dostęp: 10.10.2023).

⁴² H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 2016, s. 32.

hiszpańską, a od 1821 roku prowincją niepodległego Meksyku, został anektowany przez Stany Zjednoczone w 1845 roku⁴³. Powyższe dwa rejony stanowiły strategiczną wartość ze względu na rozwój upraw bawełny, do której niezbędna była niewolnicza siła robocza. Równocześnie z uprawą i sprzedażą bawełny i tytoniu Amerykanie wykształcili na szeroką skalę wewnętrzny handel niewolnikami⁴⁴. Istniał on już co prawda w koloniach brytyjskich w pierwszej połowie XVIII wieku, jednak to bogaci właściciele ziemscy i plantatorzy wprowadzili wewnętrzny obrót czarnoskórymi niewolnikami na wysoki poziom. Amerykanie doceniali możliwość wykorzystania własnych, rodzimych niewolników, o wiele bardziej niż sprowadzanie przez Ocean Atlantycki siły roboczej z Afryki. Zakup niewolników na Czarnym Łądzie był nieopłacalny, ze względu na małe ładownie amerykańskich statków handlowych oraz szalejące na nich epidemie, które potrafiły uszczuplić o 12 % stan osobowy transportu niewolników każdego ze statków⁴⁵. Od 1808 roku import niewolników spoza Stanów Zjednoczonych został całkowicie zakazany. Rodzimymi „producentami” niewolniczej siły roboczej były trzy stany: Wirginia, Maryland i Luizjana⁴⁶.

Posiadanie dużych połąci ziemi oraz znacznej ilości niewolników świadczyło o prestiżu społecznym na południu Stanów Zjednoczonych. W ekonomicznym ujęciu stały kapitał w postaci ziemi i siły roboczej był inwestycją o wiele lepszą niż posiadanie waluty. Plantatorzy z Południa nie mieli fizycznie większej ilości gotówki, ich bogactwo zdeponowane było właśnie w niewolnikach i ziemi.

Inwestowanie w zakup niewolników było na tyle opłacalne, że nawet lokalne banki udzielały kredytów w pierwszej kolejności na zakup siły roboczej, następnie na zakup ziemi oraz na cele nieprodukcyjne⁴⁷. Finansiści doskonale wiedzieli, z jakich operacji bankowych można otrzymać najwyższy procent zysków.

Niewolnictwo południowych stanów można określić jako podstawę gospodarki w tym regionie. Bez czarnoskórej siły roboczej gałęzie przemysłu tekstylnego czy przetwórczego nie byłyby w stanie funkcjonować. Dodatkowo stworzenie klasy *premium* wśród najbardziej zamożnych plantatorów pozwoliło na rozwój dużej liczby różnych działalności gospodarczych, które wzmacniały cały kraj. Podwaliną tych struktur była ciężka, niewolnicza praca ludzi, którzy stanowili wytwór rodzimej „produkcji” żywej siły roboczej.

⁴³ T. Łepkowski, *Historia Meksyku*, Wrocław 1986, s. 246.

⁴⁴ I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s. 390 -391.

⁴⁵ Ibidem, s. 389.

⁴⁶ Ibidem, s. 392.

⁴⁷ Ibidem.

Już w pierwszej połowie XIX wieku ścierały się odmienne poglądy północy i południa. Ruch abolicjonistyczny związany z dużymi ośrodkami miejskimi jak Nowy Jork czy Boston na północy, występował z ostrą krytyką i potępieniem niewolnictwa. Natomiast władze stanów z Południa, które odnotowywały gigantyczne zyski z produkcji bawełny, tytoniu i ryżu nie wyobrażały sobie zniesienia wykorzystywania do przymusowej pracy czarnoskórych niewolników⁴⁸. W książce pt. „Slave Trading in the Old South” Frederic Bancroft szczególnie krytykował plantatorów z południa, podkreślając tragiczny wymiar nieludzkiego traktowania czarnoskórych pracowników⁴⁹.

Autor pracy „American Negro Story” Ulrich Bonnell Phillips z jednej strony potępił niewolnictwo, a z drugiej był jego orędownikiem. Dualizm wywodu Phillipsa oparty był na ewolucji niewolnictwa, które od XIX wieku zdaniem autora stawiało przymusowych pracowników w lepszej pozycji społecznej, a wprowadzenie procesu reform w ostatecznym rozrachunku i tak doprowadziłoby do likwidacji tego procederu⁵⁰. Inny badacz Frank Tannenbaum w książce „Slave and Citizen” zarzucił południowym stanom wręcz prowadzenie polityki zła absolutnego w wykorzystywaniu, niszczeniu i odzieraniu z ludzkiej godności niewolników. Porównując sytuację niewolników w koloniach hiszpańskich i portugalskich do działalności niepodległego państwa amerykańskiego, jednoznacznie stwierdził, że niewolnicy „produkowani” na terenie Południa znajdują się w o wiele gorszym położeniu. Wymienił m.in. nieuznawanie przez właścicieli związków małżeńskich swoich niewolników, rozdzielanie rodzin i całkowite porzucenie edukacji czarnoskórej siły roboczej. Ponadto szerzył się analfabetyzm oraz rozbiecie duchowe, gdyż dbałość o ewangelizację również została wymazana⁵¹. Reasumując tezy Tannenbauma, niewolnicy znaleźli się w najgorszym położeniu ze wszystkich warstw społecznych w Stanach Zjednoczonych. Stanowili bezwzględną własność swoich właścicieli, którzy dysponowali nimi według własnych potrzeb i interesów. Niewolnicy nie mogli opuszczać terenu plantacji bez zgody swojego pana, obowiązywał ich zakaz posiadania broni palnej a w przypadku spraw sądowych, zeznania niewolników nie miały mocy prawnej. Rozdzielanie członków rodzin niewolniczych nie było zabronione, zdarzały się przypadki, że mąż i żona trafiali do odległych plantacji, setki, a nawet tysiące kilometrów od siebie. Za przywilej uznawano nierozdzielanie dzieci do lat 10 od swoich matek.

⁴⁸ https://books.google.pl/books/about/Slave_trading_in_the_Old_South.html?id=y9FBAAAIAAJ&redir_esc=y (dostęp: 10.10.2023).

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ <https://www.gutenberg.org/cache/epub/11490/pg11490.html> (dostęp: 10.10.2023).

⁵¹ <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.84031> (dostęp: 10.10.2023).

Wraz z coraz mocniejszymi działaniami sygnatariuszy ruchu abolicyjnego z Północy, południowcy zaczęli zmniejszać represje stosowane wobec niewolników. Drugą stroną medalu był strach przed spadkiem produkcji dóbr materialnych. Źle traktowani niewolnicy nie wywiązali się właściwie ze swojej pracy i nawet nakładane kary nie przynosiły tu skutku. Zamiast karać i postępować w sposób niegodziwy, który często prowadził do śmierci przedstawicieli siły roboczej, należało zapewnić odpowiednie warunki bytowe oraz ukrócić nadużycia stosowane na plantacjach przez nadzorców⁵².

Jak pokazały następne dziesięciolecia, konflikt pomiędzy przemysłową Północą i rolniczym Południem doprowadził w końcu do wojny domowej na terenie Stanów Zjednoczonych. Secesja południowych stanów była początkiem krwawej wojny, która pochłonęła ponad 600 tysięcy ofiar⁵³. Klęska wojsk Konfederacji w starciu z siłami Unii doprowadziła południowe stany do ruiny gospodarczej i militarnej. Jak podkreślał prezydent Abraham Lincoln, główną przyczyną wybuchu wojny secesyjnej była kwestia niewolnictwa. Odmienne podejście i wizja polityki w Stanach Zjednoczonych doprowadziły do krwawej batalii pomiędzy Północą a Południem⁵⁴. W 1862 roku, jeszcze w trakcie trwania wojny, Abraham Lincoln ogłosił Proklamację Emancypacji znoszącą niewolnictwo w południowych stanach, które dokonały secesji. Akt ten nie miał jednak mocy prawnej, ponieważ Lincoln ogłosił go jako naczelny wódz Unii, a nie jako prezydent całego kraju⁵⁵. Dopiero po wejściu w życie 13 poprawki do konstytucji w dniu 18 grudnia 1865 roku, niewolnictwo zostało zakazane na terenie całego obszaru Stanów Zjednoczonych. Abraham Lincoln nie doczekał tego wydarzenia, zginął w zamachu, zastrzelony przez zwolennika konfederacji, Johna Wilkiesa Bootha, 15 kwietnia 1865 roku w Waszyngtonie⁵⁶. Na skutek poprawki do konstytucji około 4 milionów Afroamerykanów, będących wcześniej niewolnikami, stało się obywatelami Stanów Zjednoczonych. Niewolnictwo upadło, jednak zostało zastąpione ideologicznym rasizmem i segregacją rasową, która rzuciła się cieniem na demokratyczne ideały, jakim od zawsze hołdowały Stany Zjednoczone⁵⁷.

⁵² I. Biezuńska – Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo...*, s. 399.

⁵³ <https://www.newsweek.pl/historia/dlaczego-wybuchla-wojna-secesyjna/rfnrwy5> (dostęp: 10.10.2023).

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2868929,156-lat-temu-zniesiono-niewolnictwo-w-Stanach-Zjednoczonych> (dostęp: 10.10.2023).

⁵⁶ R. Castleden, *Morderstwa polityczne, spiski, tajne umowy*, Warszawa 2009, s. 127.

⁵⁷ <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2868929,156-lat-temu-zniesiono-niewolnictwo-w-Stanach-Zjednoczonych> (dostęp: 10.10.2023).

7. PODSUMOWANIE

Zostawiając za sobą historię niewolnictwa w Nowym Świecie i wędrując do terażniejszości, nasuwa się pytanie, czy dziś w 2023 roku możemy powiedzieć, że niewolnictwo nie istnieje? Czy przykłady wyzysku niewolników w faktoriach na terenie Brazylii, Haiti czy plantacjach południowej Luizjany to jedynie trauma czasów miniony? Zgodnie z historycznymi faktami stary porządek świata skończył się wraz z drugą połową XX wieku. Imperia kolonialne przestały istnieć, a ziemie określane mianem terytoriów zależnych przekształciły się w niepodległe państwa. Szczególnie państwa powstałe na kontynencie północno i południowoamerykańskim stanowią fundament gospodarczy tego rejonu świata. Brazylia, niekwestionowane mocarstwo w Ameryce Południowej, w połowie drugiego dziesięciolecia XXI wieku zajmowała 9 miejsce na liście największych gospodarek świata⁵⁸. Niektórzy z analityków wykazywali, że w niedługim czasie będzie znajdować się tuż za wielką trójką: Stanami Zjednoczonymi, Chinami i Indiami⁵⁹. Jednak światowy kryzys spowodowany pandemią Covid-19 sprawił, że sytuacja kraju pogorszyła się, Obecnie w rankingu z 2023 r. Brazylia znajduje się na 13 miejscu największych gospodarek świata według PKB⁶⁰. Rozwój infrastruktury, usług i przemysłu dał Brazylii szansę na wyjście z cienia wraz z upadkiem dwubiegunowego świata na początku lat 90. XX wieku. Jednak równoległe z rozwojem gospodarczym nie doszło do poprawy warunków życia osób zamieszkujących najbiedniejsze obszary południowoamerykańskiego giganta. W tym miejscu nasuwa się pytanie, czy tereny, które przed 1888 rokiem stanowiły miejsce niewolniczej pracy i wyzysku czarnoskórej ludności, zmieniły swoje oblicze? Stanowczo należy stwierdzić, że Brazylia nie wyzbyła się „niewolniczych korzeni”, które w dzisiejszych czasach przybrały formę współczesnego niewolnictwa, czyli zjawiska handlu ludźmi. Już w latach 90. XX wieku na pograniczu brazylijsko-kolumbijskim zauważono brutalną formę handlu ludźmi. Zorganizowane grupy przestępcze trudniły się handlem nieletnimi dziewczynkami z indiańskich plemion Tariana, Uanana, Tucano i Bare. Zdecydowana większość ofiar była przeznaczona do pracy w seksbiznesie. Wartość jednego dziecka stanowiła równowartość ok. 10 euro. Pomimo walki z procederem handlu żywym towarem, którą prowadzi rząd federalny, władze lokalne oraz instytucja Kościoła Katolickiego, problem

⁵⁸ <https://www.paih.gov.pl/wp-content/uploads/0/145701/145795.pdf> (dostęp: 10.10.2023).

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

ten stanowi jedną z największych bolączek współczesnej Brazylii⁶¹. Kraj ten jest pełen kontrastów, gdzie przepych i bogactwo miesza się z niewyobrażalną biedą, analfabetyzmem i przestępczością. Korupcja panująca w kraju pozwala na bezkarność wielu grupom przestępczym i sutenerom. Jest ona widoczna szczególnie na prowincji, gdzie lokalne władze i organy ścigania posiadają układy z lokalnymi krezusami, spośród których duża część korzysta z usług handlarzy żywym towarem, dostarczających dzieci i kobiety. Nie będzie tutaj zbyt dużym nadużyciem sformułowanie tezy, że współcześni biali Brazylijczycy, powiązani z sektorem biznesowym oraz lokalną władzą stanowią odbicie właścicieli faktorii, którzy od XVI do XVIII wieku wykorzystywali warunki społeczne do handlu i wykorzystania niewolniczej siły roboczej na terenie Brazylii. Choć aktualnie mamy do czynienia ze zgoła inną motywacją, gdzie sam człowiek jest wartością ze względu na własne ciało, a w minionych wiekach liczyła się siła ludzkich rąk do pracy, nie zmienia to faktu, że na terenie Brazylii istnieje głęboko zakorzenione kategoryzowanie osób, mające swoje podstawy w czasach kolonialnych.

Obszar Zatoki Gwinejskiej w Afryce dostarczał do Nowego Świata czarnoskórych niewolników, którzy zasilali faktorie europejskich mocarstw kolonialnych. Dziś setki tysięcy mieszkańców tego rejonu na terenie Nigerii, Beninu czy Gwinei Równikowej wykorzystywanych jest do nieludzkiej pracy przy poszukiwaniu złota i diamentów. Nawet bez podziału na szerokość geograficzną, największy współczynnik niewolnictwa występuje tam, gdzie jest ogromne zapotrzebowanie na pracowników o niskich kwalifikacjach zawodowych⁶². Praca w fabrykach, kopalniach czy na polach upraw to gałęzie przemysłu, gdzie człowiek od zawsze zmagał się z niskim poszanowaniem godności, nie wspominając już o fundamentalnym znaczeniu praw osobistych i równościowych. Bez względu na to, czy mamy na myśli XVIII-wieczną Jamajkę pod zarządem Wielkiej Brytanii czy XXI-wieczny, suwerenny Benin, sytuacja osób określanych mianem taniej siły roboczej nie uległa właściwie żadnej zmianie. Możemy w tym miejscu wskazać przykład etapów rozwoju praw człowieka, które na przestrzeni wieków przeszły znaczącą ewolucję. W wieku XVIII prawa były rozpatrywane w kontekście przynależności grupowej, mogły na nie liczyć tylko jednostki uprzywilejowane. Prawa nadawała lub odbierała władza⁶³. Kolonialni niewolnicy, będący własnością swoich panów,

⁶¹ <https://www.rp.pl/historia/art9361031-krotka-historia-handlu-niewolnikami> (dostęp: 10.10.2023).

⁶² <https://sknep.pl/2017/11/22/niewolnictwo-od-starozytnosci-do-wspolczesnosci> (dostęp: 21.10.2023).

⁶³ <https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/studentresources/Prawa%20cz%20C5%82o-wieka%20historia.pdf> (dostęp: 21.10.2023).

mogli liczyć jedynie na ich dobry gest, życzliwość czy wyrozumiałość. Ta z zasady była rzadkością. W obecnych czasach panuje zasada (zapoczątkowany w 1945 roku, po zakończeniu II wojny światowej) powszechności praw człowieka, gdzie ich zasięg powinien obejmować całą kulę ziemską⁶⁴. Kluczowym jest tu słowo „powinien”, gdzie w dalszym ciągu w miejscach na całym świecie wartość jednostki ludzkiej, jej człowieczeństwo i prawo do samostanowienia nie jest respektowana. Nie patrzymy tu wyłącznie w stronę dawnego, kolonialnego zaplecza niewolniczego, czyli rejonu środkowej Afryki, ale również na Bliski Wschód czy kontynent azjatycki, cechujący się największą liczbą mieszkańców na całym świecie. Fabryki odzieży w Bangladeszu, Indonezji czy Kambodży skrywają wiele dramatów, za którymi stoją handlarze ludźmi i ich ofiary, których para rąk stanowi ziarnko piasku w trybie maszyny produkującej T-shirty, jeansy czy buty uznanych marek modowych z Mediolanu, Paryża czy Nowego Jorku. I tak jak obecnie mieszkańcy Polski, Czech i Węgier chodzą po ulicach miast, nosząc ubrania z logo znanych domów mody, tak i w XVIII i XIX wieku w paryskich i madryckich kawiarniach słodzono kawę i herbatę cukrem pochodzącym z San Domingo czy Kuby. Jednak zanim gotowy produkt trafił do wystawnych, kryształowych lub porcelanowych cukiernic, został przygotowany przez ludzi pracujących po 18 godzin dziennie, bitych, głodzonych, pozbawionych jakiegokolwiek godności. Symbolika dzisiejszego handlu ludźmi w nawiązaniu do historii niewolnictwa, ucisku, deprecjonowania człowieczeństwa w Nowym Świecie pokazuje pewną zależność, która pomimo ciągłego rozwoju praw człowieka i oświaty w dalszym ciągu rzutuje na ogólny obraz zagadnień wolnościowych i etycznych. Zjawiska takie jak rasizm, segregacja rasowa oraz kategoryzacja ludzi ze względu na nierówności społeczne otwierają drzwi dla rozwoju przestępczego procederu handlu ludźmi, pomimo ochrony prawnej i wysokiej świadomości społecznej.

⁶⁴

Ibidem.

THE HISTORY OF COLONIAN SLAVERY IN THE NEW WORLD
AS THE SEED OF THE PHENOMENON OF MODERN HUMAN
ENSLAVEMENT

Summary: The article is an attempt to discover the basis of the modern enslavement of a human being, the beginning of which can be traced back to Christopher Columbus reaching the shores of the New World in 1492. It shows how colonial slavery led to the complete destruction of human dignity and freedom, while providing the colonists with prosperity and position in the world at that time. It is also an indication of the role of the economy and industry, which from the end of the 15th century became a tool for using people as a guarantor of achieving monetary profit. Comparing the phenomenon of slavery on both American continents from the end of the 15th century to the end of the 19th century in various overseas colonies of European countries makes it possible to place slavery in a broad historical context and its current form in the modern world.

Keywords: Greats Geographical Discoveries, slavery, overseas colonies, abolitionism

IDENTYFIKACJA GEOPOLITYCZNYCH ŹRÓDEŁ HANDLU LUDŹMI NA POTRZEBY ANALIZY RYZYKA DZIAŁAŃ POLICJI

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu było wykazanie istotnego znaczenia systematyki i ciągłości działań w zakresie identyfikacji, analizy i odpowiedzi na ryzyko w obszarze zagrożeń dotyczących nielegalnej migracji i handlu ludźmi. Szczególnego zwrócenia uwagi wymaga współpraca Policji, służb międzynarodowych oraz instytucji non-profit w promowaniu zachowań identyfikujących źródła i ograniczających skalę handlu ludźmi.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, migracja, policja, zarządzanie ryzykiem

1. UWAGI WSTĘPNE

Bezpieczeństwo to stan bądź proces, gwarantujący istnienie podmiotu oraz możliwość jego rozwoju. Daje poczucie pewności istnienia i gwarancje jego zachowania oraz szanse na doskonalenie. Bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest także podstawową potrzebą państw narodowych. Państwo jest przymusową organizacją, wyposażoną w atrybuty władzy po to, by chronić przed zagrożeniami ład, który zapewnia społeczeństwu warunki egzystencji, korzystne odpowiednio do siły ich ekonomicznej pozycji i politycznych wpływów². Powinno posiadać mechanizmy bezpieczeństwa militarnego, wewnętrznego, gospodarczego oraz koordynacji polityki międzynarodowej.

¹ Dr nauk społecznych, dyscyplina ekonomia i finanse, Zastępca Komendanta Wojewódzkiego Policji w Szczecinie. ORCID 0009-0008-2886-5766

² M. Gulczyński, *Nauka o polityce*, Warszawa 2007, s. 4.

Szczególne znaczenie roli i zadań państwa dotyczą zapewnienia przez służby identyfikacji ryzyka wynikającego z procesów globalizacyjnych. Źródłem wielu kryzysów i napięć jest geopolityka definiowana jako nauka o charakterze interdyscyplinarnym, badająca zależności między wpływem czynników geograficznych i historycznych na powstawanie i funkcjonowanie ośrodków siły (państw, organizacji, korporacji oraz międzynarodowych karteli i grup przestępczych).

Mnogość państw determinuje powstawanie rywalizacji między nimi oraz walki o uzyskanie przewagi politycznej, militarnej, gospodarczej lub innej konkurencyjnej. Rywalizacja pomiędzy państwami powstaje w wielu obszarach – między innymi dostępie do zasobów, wiedzy, technice, gospodarce. Stosowanie oddziaływania i nacisku ekonomicznego pozwala niekiedy na osiąganie celów politycznych bez uciekania się do użycia sił zbrojnych. Czynniki te wywierają wpływ na kształtowanie się stosunków międzynarodowych.

Polska z uwagi na swoje położenie oraz narażenie na oddziaływanie geopolityczne w odniesieniu do procesów globalizacyjnych, także w kontekście handlu ludźmi, staje się jednocześnie krajem pochodzenia, tranzytowym oraz docelowym dla ofiar handlu ludźmi. Uwzględniając wskazane zależności, wyspecjalizowane instytucje państwowe, funkcjonujące w obszarze zapewnienia bezpieczeństwa, są zobowiązane do identyfikacji i analizy ryzyka w obszarze źródeł, efektów i następstw zmian geopolitycznych determinujących handel ludźmi.

Jedną z istotnych służb realizujących zadania w zakresie ograniczania handlu ludźmi w systemie bezpieczeństwa Polski jest Policja. Wykonywanie zadań ustawowych Policji, związanych ze świadczeniem usług publicznych, przejawiających się w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku publicznego, dotyczy ogółu osób przebywających na terenie Rzeczypospolitej Polskiej oraz wymaga systematycznej współpracy zarówno strony służbowej, jak i pełnego przekroju indywidualnych osób, społeczeństwa, instytucji i organizacji.

Uwzględniając sytuację międzynarodową, dynamiczną perspektywę militarną, ekologiczną, zmieniającą się obecnie strukturę społeczną, a w szczególności uwzględniając dane dotyczące demografii Polski oraz Europy z kilku ostatnich lat, należy stwierdzić, że skala zjawisk migracyjnych w tym nielegalnej migracji i handlu ludźmi w państwach wyżej rozwiniętych, znacznie wzrosła i będzie miała tendencję rosnącą.

Mając powyższe na uwadze, zapewnienie identyfikacji ryzyka w obszarze handlu ludźmi dotyczy bezpieczeństwa państwa i obywateli i w tym w kontekście sytuacji geopolitycznej jest jednym z najważniejszych zadań realizowanych przez komórki analityczne Policji.

2. ZAKRES DZIAŁALNOŚCI POLICJI

2.1. Zadania Policji

Realizacja kompetencji ustawowych Policji wymaga realizacji zadań wynikających z art. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji³ oraz w wydanych na jej podstawie aktach prawnych wykonawczych, zarówno powszechnie obowiązujących jak i wewnętrznych.

Podstawowe zadania Policji dotyczą następujących aktywności wymaganych przepisami:

- 1) ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra;
- 2) ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania;
- 3) inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi;
- 4) wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców;
- 5) nadzór nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami ochronnymi w zakresie określonym w odrębnych przepisach;
- 6) kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych;
- 7) współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, a także z organami i instytucjami Unii Europejskiej na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów;
- 8) gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych;
- 9) prowadzenie bazy danych zawierającej informacje o wynikach analizy kwasu dezoksyrybonukleinowego (DNA).

³

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. z 2011 r. Nr 287, poz. 1687 z późn. zm.

Policja realizuje także zadania wynikające z przepisów prawa Unii Europejskiej oraz umów i porozumień międzynarodowych na zasadach i w zakresie w nich określonych.

2.2. Funkcje Policji w obszarze bezpieczeństwa publicznego

Skala realizowanych zadań Policji dotyczy trzech podstawowych kierunków – funkcji wykonywania czynności służbowych w Policji:

- a) funkcji prewencyjnych – których celem jest ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego realizowanego przede wszystkim przez ograniczenie przestrzeni do popełniania przestępstw i wykroczeń,
- b) funkcji kryminalnych – których celem jest ściganie sprawców przestępstw popełnionych,
- c) funkcji wspomagających – których celem jest zapewnienie warunków finansowych, technicznych i organizacyjnych niezbędnych do realizacji funkcji prewencyjnych i kryminalnych.

Uwzględniając powyższy podział zadań i służb policyjnych, planowanie zasobów w zakresie realizacji zadań profilaktycznych i prewencyjnych oraz kryminalnych, w odniesieniu do zagadnienia nielegalnej migracji i handlu ludźmi, musi być oparta na koordynacji sił i środków w celu osiągnięcia zdefiniowanych w przepisach oraz strategiach celów, zadań i funkcji Policji.

2.3. Działania Policji w zakresie zwalczania handlu ludźmi

Ludzkie zachowanie jest procesem złożonym i wieloaspektowym. Do czynników kształtujących zachowanie człowieka zaliczamy geny, wpływy kulturowe, środowiskowe, religijne, które oddziałują na postawę i działanie człowieka. Istotnymi przyczynami zachowania człowieka są pojawiające się nagle lub oddziałujące długoterminowo czynniki wewnętrzne i zewnętrzne dotyczące bezpieczeństwa i warunków społeczno–ekonomicznych.

Okres ostatniego 25-lecia to czas istotnych zmian w globalnym obszarze bezpieczeństwa narodowego. Szczególnie istotnym pozytywnym odbiorcą zmian w obszarze bezpieczeństwa jest Polska, która przystąpiła do struktur europejskich oraz euroatlantyckich.

Początek XXI wieku to również czas pełzającej rewolucji cywilizacyjnej, kryzysu poczucia przynależności oraz tradycji i wartości, ale przede wszystkim

rozwoju technologicznego, procesów globalizacyjnych, dominacji komunikacji medialnej. To okres bardzo istotnych zmian w odniesieniu do wykorzystania źródeł i zasobów Ziemi oraz polityki ekologicznej. Po wieloletnim pokoju i przerwie w „uśpionych” konfliktach, pojawiają się również napięcia militarne i wojny o charakterze ponadlokalnym. Wszystkie wyżej wymienione czynniki determinują powstawanie strumieni uchodźczych i migracyjnych, w ramach których narasta przestępczość i handel ludźmi.

Pod pojęciem handlu ludźmi należy rozumieć nazwę przestępczego proceduru, będącego współczesną formą niewolnictwa. Przestępstwa te bardzo często mają charakter transgraniczny. Kodeks karny definiuje czynności sprawcze przypisane do ww. proceduru jako:

- a) werbowanie (nakłanianie, zjednywanie, zaciąganie),
- b) transport (przemieszczanie, przewożenie z zastosowaniem środków komunikacji),
- c) dostarczanie (umieszczanie w innym miejscu),
- d) przekazywanie (powierzenie, dawanie w celu dysponowania),
- e) przechowywanie (zatrzymywanie w jednym miejscu, przetrzymywanie w ukryciu)
lub przyjmowanie osoby (zatrzymywanie przekazanej osoby).

Metodyka realizacji czynności policyjnych wskazuje, że w celu wypełnienia znamion przestępstwa handlu ludźmi, wymienione wyżej czynności powinny zostać zrealizowane z zastosowaniem:

- d) przemocy lub groźby bezprawnej,
- e) uprowadzenia,
- f) podstępu,
- g) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
- h) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
- i) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej, albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą.

Okres 2022-2023 to dla Polski nowe i szczególnie skomplikowane zjawiska na wschodniej granicy determinujące szczególne działania Policji:

- a) granica polsko–białoruska stała się największym w Europie centrum zmagania z nielegalną migracją;
- b) granica polsko–ukraińska stała się największym na świecie centrum pomocy i transferu uchodźców wojennych.

Zjawiska migracyjne ukierunkowały siły policyjne na realizację zadań ochronnych w odniesieniu do granicy państwowej, pomocowych w odniesieniu do osób uciekających przed wojną oraz prewencyjnych i kryminalnych w zakresie pojawiających się zagrożeń.

Zasadniczym zadaniem działań prewencyjnych i profilaktycznych Policji jest zapobieganie zdarzeniom, których ofiarami są najczęściej osoby z istotnych grup ryzyka (w tym uchodźcy i migranci), poprzez stworzenie systemu identyfikacji osób, porad, szkoleń w zakresie bezpiecznego zachowania się w miejscach pracy i miejscu zamieszkania oraz ograniczenie zachowań generujących zagrożenia. Podczas spotkań i prelekcji w grupach ryzyka (obcokrajowców oraz innych osób zagrożonych) policjanci omawiają metody działania przestępców oszukujących osoby poszukujące pracy, poszukujące miejsca zamieszkania zarówno w kraju jak i za granicą oraz przypominają, jak uniknąć ryzyka stania się ofiarą handlu ludźmi oraz wielu innych oszustw.

Kolejnym obszarem oddziaływania Policji są czynności kryminalne mające charakter działań operacyjno-rozpoznawczych oraz dochodzeniowo-śledczych. Polegają one na pozyskiwaniu źródeł informacji o procederze, dokonywaniu analizy kryminalnej identyfikującej metodykę, strukturę i powiązania osób i grup przestępczych biorących udział w procederze. Celem tych działań jest również infiltracja środowiska przestępczego, jego planów oraz form i metod działalności. Wdrażane czynności kryminalne są ukierunkowane na zatrzymanie sprawców przestępstw, uwolnienie osób wykorzystanych w procederze przestępczym oraz zgromadzenie materiału dowodowego pozwalającego na postawienie przestępców przed organami wymiaru sprawiedliwości. Wszelkie działania Policji są prowadzone na poziomie krajowym i międzynarodowym, we współpracy z innymi służbami, krajami i organizacjami.

Przedmiotowe działania są realizowane w ramach Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi (KPD) jako podstawowego działania regulującego funkcjonowanie systemu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi w Polsce. KPD to rządowy dokument, przyjmowany przez Radę Ministrów, zobowiązujący

jego adresatów do wykonania określonych zadań w zakresie zwalczania handlu ludźmi. Adresatami KPD są poszczególne jednostki administracji centralnej oraz inne instytucje i organizacje pozarządowe dobrowolnie zaangażowane w działania przeciwko handlowi ludźmi w Polsce. Głównym celem KPD jest zapewnienie warunków koniecznych dla skutecznego przeciwdziałania handlowi ludźmi w Polsce i wspierania ofiar tego przestępstwa.

2.4. Podmioty trzeciego sektora wspierające działania Policji

Istotnym wsparciem dla działań Policji w zakresie prewencji bezpieczeństwa oraz pomocy ofiarom nielegalnej migracji i handlu ludźmi jest tzw. trzeci sektor. Nazwa trzeci sektor to inna nazwa stosowana do ogółu organizacji pozarządowych. Organizacjami pozarządowymi są organizacje niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych⁴ lub przedsiębiorstwami, instytucjami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi oraz niedziałające w celu osiągnięcia zysku osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia, z zastrzeżeniem ust. 4 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁵. Instytucje pozarządowe takie jak:

- a) Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu „La Strada”,
- b) Fundacja Dzieci Niczyje,
- c) Itaka – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych,
- d) Stowarzyszenie Po-Moc,
- e) Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć,
- f) Armia Zbawienia – Punkt Weryfikacji Ofert Pracy.

Celem działania wskazanych fundacji oraz innych organizacji pozarządowych jest przeciwdziałanie i zwalczanie handlu ludźmi, pracy przymusowej, współczesnego niewolnictwa, przymusowej prostytucji, niesienie pomocy ofiarom tych i podobnych przestępstw oraz wspieranie ich w odbudowie życia.

⁴ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych Dz. U. 2009 Nr 157 poz. 1240 z późn. zm.

⁵ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i wolontariacie Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873 z późn. zm.

Organizacje pozarządowe realizują działania między innymi w obszarach:

- interwencji kryzysowej, pomocy i wsparcia już na etapie pierwszego kontaktu z organami ścigania (zapewnienie pożywienia, środków higienicznych, ubrań, wsparcie psychologiczne);
- zakwaterowania, wyżywienia, podstawowej opieki medycznej, dostarczają najpotrzebniejsze leki, odzież, środki higieniczne, pomoc tłumacza, konsultacje prawne, pomoc psychologiczną i duszpasterską, pomoc w regulacji pobytu, pomoc w otrzymaniu wsparcia finansowego z systemu pomocy społecznej;
- transportu na terenie kraju oraz poza jego granicami, na terenie Unii Europejskiej;
- szkolenia i praktyki z zakresu przygotowania zawodowego do pracy w obiektach hotelarskich i gastronomicznych, włączając w to podstawowe szkolenia języka polskiego i angielskiego oraz pomoc w znalezieniu zatrudnienia;
- w razie potrzeby pomoc w zorganizowaniu bezpiecznego powrotu do kraju pochodzenia lub jako oficjalny członek Europejskiej Sieci Wolności (European Freedom Network) pomoc w zorganizowaniu wyjazdu do innego kraju na terenie Unii Europejskiej, jeżeli istnieje taka prawna możliwość i zdefiniowana potrzeba osoby korzystającej z pomocy organizacji;
- analizy ryzyka powrotowego.

3. RYZYKO GEOPOLITYCZNE HANDLU LUDŹMI

3.1. Ryzyko

Historia zorganizowanej europejskiej cywilizacji ludzkiej ma swoje źródła w społeczności greckiej. Dotyczy okresu około 3 tysięcy lat przed naszą erą, a podstawą jej odrębności i identyfikacji była zmiana sposobu życia z koczowniczego na tryb osiadły oparty na integracji społecznej i wspólnej produkcji rolnej. Produkcja rolna była podstawą funkcjonowania i rozwoju społeczno-gospodarczego. Na potrzeby rolnictwa generowano rozwój techniczny dotyczący przede wszystkim opanowania technik budowy zbiorników wodnych i kanałów na potrzeby nawadniania pól. Pierwszy poważny kryzys zorganizowanej cywilizacji ludzkiej dotyczył kryzysu zasobu - braku ziemi jako podstawowego,

niezbędnego elementu rozwoju urbanistycznego oraz produkcji rolnej i był wywołany przez silny przyrost naturalny.

Pomimo upływu ponad 5 tysięcy lat od tamtego okresu istniejące społeczeństwa funkcjonujące w ramach:

- a) narodów,
- b) państw,
- c) quasi zintegrowanych organizacji międzynarodowych (unii gospodarczych, handlowych, politycznych)

są okresowo doświadczane kryzysami dotyczącymi podstawowych i elementarnych w danym czasie zasobów.

W okresie współczesnym pierwszy kryzys ekonomiczny wywołany źródłami energetycznymi wystąpił w latach siedemdziesiątych minionego stulecia i dotyczył wzrostu cen ropy naftowej. Pierwotne źródła wzrostu cen ropy dotyczyły sytuacji politycznej, militarnej oraz walutowej, czego konsekwencją było ograniczenie wydobycia ropy oraz wzrost jej ceny. Efektem był kryzys ekonomiczny, wzrost bezrobocia, ograniczenie produkcji i konsumpcji. Negatywne tendencje kryzysu paliwowego w USA stały się nauczką - były punktem startowym, kołem zamachowym do rozwoju myśli i technologii (gaz łupkowy) służącej dywersyfikacji źródeł energii służącej gospodarce, oszczędności jej zużycia, ekologii oraz stylu życia.

Wszelka aktywność człowieka jest narażona na ryzyko. Ryzyko to prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia, działania lub zaniechania, które ma wpływ na osobę lub instytucję. Może ono przybrać charakter pozytywny – szansy lub negatywny – zagrożenia. Pojęcie ryzyka ma szczególne znaczenie dla funkcjonowania indywidualnych osób i zorganizowanych społeczeństw, w szczególności działających w ramach odrębnych samodzielnych organizacji mających monopol na stanowienie i wykonywanie prawa na określonym terytorium oraz kształtowania wewnętrznego prawa i polityki społeczno-gospodarczej państw oraz ich służb i instytucji.

Konieczność wprowadzenia nowoczesnych narzędzi i technik realizacji zadań Policji w odniesieniu do osób zagrożonych geopolitycznymi korzeniami nielegalnej migracji i handlu ludźmi wymaga należytego przygotowanie merytorycznego, organizacyjnego, społecznego oraz wprowadzenia wymaganych dla dwudziestego pierwszego wieku warunków służby i obsługi obywateli. Według Mariusza Gulczyńskiego państwo jest przymusową organizacją, wyposażoną w atrybuty władzy zwierzchniej po to, by chronić przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi

nymi łań, zapewniającą zasiedlającej jego terytorium społeczności, składającej się ze współzależnych grup o zróżnicowanych interesach, warunki egzystencji korzystne odpowiednio do siły ich ekonomicznej pozycji i politycznych wpływów. Jednym z atrybutów władzy jest posiadanie wyspecjalizowanych służb państwowych gotowych do zwalczania wszelkich rodzajów przestępczości, w tym przestępczości dotyczącej nielegalnej migracji i handlu ludźmi.

W ramach struktur Policji należy zapewnić identyfikację zagrożeń migracyjnych w przestrzeni terytorialnej, czasowej i sytuacyjnej. Identyfikować ryzyka, które powstają w określonym miejscu, otoczeniu człowieka. Otoczenie człowieka jest jego środowiskiem „naturalnym” przez fakt obcowania w nim od urodzenia. Jest obszarem, w którym występuje rozwój osoby, urzeczywistnienie jej podmiotowości, kształtowanie jej autonomii; jest miejscem doświadczania i przeżywania osobowej tożsamości⁶. Środowisko człowieka ma zarówno strukturę przestrzenną, jak i czasową. Jego działania są osadzone w otaczającym go środowisku, a większość tych działań zawiera w sobie aspekt przestrzenny, dlatego też czas i przestrzeń należą do podstawowych wyznaczników ludzkiej egzystencji. Umieszczenie w przestrzeni i w czasie w decydującym stopniu kształtuje sytuację życiową człowieka⁷.

Identyfikacja ryzyka powinna być realizowana przez policjantów we współpracy z wyspecjalizowanymi instytucjami krajowymi, międzynarodowymi oraz organizacjami trzeciego sektora – instytucjami pozarządowymi.

3.2. Zarządzanie ryzykiem

Podstawowy determinantem procesu zarządzania ryzykiem jest weryfikacja czy realizacja celów i zadań jednostki oraz funkcjonowanie indywidualnej osoby, może być narażone na zjawiska wewnętrzne lub zewnętrzne oddziałujące na jej funkcjonowanie.

W procesie zarządzania ryzykiem wyróżniamy trzy etapy działań:

- a) Identyfikacja ryzyka
- b) Analiza ryzyka
- c) Odpowiedź na ryzyko

⁶ K. Rembowska, Środowisko człowieka — nowe perspektywy badawcze, [w:] *Podstawowe idee i koncepcje geograficzne w świetle przemian geografii i współczesnego świata*, t. 1, S. Lia, W. Maik (red.), Bydgoszcz 2005, s. 110.

⁷ J. Potulski, *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010, s.18.

Punktem wyjścia dla zapewnienia bezpieczeństwa osób narażonych na proceder nielegalnej migracji i handel ludźmi jest określenie źródeł ryzyka w ramach geopolityki i globalnego otoczenia.

Geopolityka jako nauka ukształtowała się początkowo w ramach popularnego w końcu XIX wieku determinizmu geograficznego i przedrostek „geo-” oznaczał analizę czynnika geograficznego, przestrzennego i terytorialnego w kontekście możliwości oddziaływania państwa na arenie międzynarodowej w celu zdobycia przewagi nad innymi krajami. „Stara” geopolityka powstawała w okresie dominacji w świecie państw europejskich i miała wyraźnie charakter europocentryczny, była opracowana w interesach mocarstw europejskich. Kolejną jej specyficzną cechą było to, iż bazowała ona na infrastrukturze systemu westfalskiego w środowisku międzynarodowym, który także powstał i funkcjonował w ramach świata europejskiego⁸.

Z kolei jednym z efektów gwałtownej globalizacji jest gwałtowny wzrost przestępczości zorganizowanej, zaś czynnik dodatkowo potęgujący powyższą przestępczość stanowi transformacja ustrojowa. Handel ludźmi stanowi nowoczesną formę handlu niewolnikami, albowiem odwzorowuje przeszłe formy niewolnictwa, a zarazem – ewoluując – stał się jednym z najbardziej dochodowych i najdynamiczniej rozwijających się form przestępczej działalności. Pomimo, iż obecnie stanowi on drugą na świecie najbardziej opłacalną formę nielegalnych interesów (tuż po nielegalnym handlu narkotykami), wciąż brak kompleksowych opracowań i wypracowanych systemowych rozwiązań ukierunkowanych na przeciwdziałanie i zwalczanie powyższego zjawiska, które pozwoliłyby, chociażby określić w sposób dokładny profil społeczno-demograficzny potencjalnych ofiar bądź też mechanizmy działania sprawców⁹.

Dokonanie wyjaśnienia powyższych definicji pozwala przypisać ryzyka pojawiające się w odniesieniu do ewoluującego otoczenia. Mogą być one definiowane w odniesieniu do:

- a) bezpieczeństwa ekonomicznego – zapewnienie podstawowych dochodów umożliwiających przetrwanie,
- b) bezpieczeństwa żywnościowego – zapewnienie w każdej chwili dostępu do podstawowej żywności,

⁸ K.S. Gadżijew, *Wwiedienije w geopolitiku*, Moskwa 2003, s. 3-4.

⁹ K. Samborska-Zaleska, D. Ziobro, *Przeciwdziałanie zjawisku handlu ludźmi w aktach prawa międzynarodowego w kontekście ochrony praw człowieka*, Wałbrzych 2013, s. 111.

- c) bezpieczeństwa zdrowotnego – zapewnienie minimalnej ochrony przed chorobami i niezdrowym stylem życia,
- d) bezpieczeństwa ekologicznego – zapewnienie ochrony przed krótko i długoterminowymi zniszczeniami spowodowanymi siłami natury,
- e) bezpieczeństwa osobistego – zapewnienie ochrony przed wszelkiego rodzaju przemocą fizyczną,
- f) bezpieczeństwa więzi społecznych – zapewnienie ochrony mniejszościom przed szeroko rozumianą przemocą o podłożu religijnym i etnicznym,
- g) bezpieczeństwa politycznego – zapewnienie powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka, w tym zakresie prawa do rzetelnej informacji publicznej oraz prawa do posiadania własnych poglądów politycznych,
- h) oraz bezpieczeństwa wielu innych obszarów.

Analiza ryzyka, na etapie zapoznania z sytuacją migracyjną oraz sytuacją dotyczącą handlu ludźmi, mającą swoje źródła polityczne, ekonomiczne, militarne, społeczne i gospodarcze, pozwala na określenie najważniejszych determinantów ryzyka. Szczegółowa identyfikacja rodzajów ryzyka została przedstawiona w tabeli nr 1.

Tabela 1. Najważniejsze rodzaje ryzyka oddziałujące na geopolityczne źródła handlu ludźmi

RODZAJ RYZYKA	OPIS
Ryzyko obszaru Aspekt ekonomiczny	Kategoria ryzyka dotyczy występowania na danym terenie (regionie, kraju, obszarze kilku krajów) warunków gospodarczych wpływających negatywnie na bezpieczeństwo egzystencji. Brak pracy, praca opłacana poniżej godności człowieka, wyzysk, niewolnictwo, brak możliwości zbudowania w przewidywalnej przyszłości warunków ekonomicznych egzystencji osób lub ich grup powoduje powstanie oddolnego zjawiska migracyjnego polegającego na poszukiwaniu lepszych obszarów do życia poza zagrożonym terytorium.
Ryzyko obszaru Aspekt ekologiczny	Kategoria ryzyka dotyczy wpływu i oddziaływania zidentyfikowanych zmian klimatycznych na istnienie lub brak istnienia warunków do życia w danym regionie Ziemi. Występujące anomalie klimatyczne dotyczące bardzo wysokich lub bardzo niskich temperatur, susze lub opady powodujące powodzie, huragany ograniczają powierzchnię planety przyjazną dla życia oraz gospodarowania, w szczególności w odniesieniu do warunków dotyczących funkcjonowania rolnictwa i gospodarki na danym terenie. Brak warunków życia i egzystencji spowoduje w przyszłości potężne strumienie migracyjne ukierunkowane na poszukiwanie terenów umożliwiających życie ludzi.

IDENTYFIKACJA GEOPOLITYCZNYCH ŹRÓDEŁ HANDLU LUDŹMI...

RODZAJ RYZYKA	OPIS
Ryzyko obszaru Aspekty polityczne i ustrojowe	Ryzyko dotyczy identyfikacji systemów ustrojowych i politycznych funkcjonujących i pojawiających się w danych państwach. Istnieją lub pojawiają się systemy totalitarne, monarchiczne, junty wojskowe, systemy autokratyczne, w ramach których następują procesy istotnego ograniczenia praw i wolności obywatelskich, co prowadzi do emigracji osób niemogących się przystosować do panujących niezgodnych z normami demokratycznymi systemów ustrojowych. Równocześnie osoby rządzące w ramach powyższych systemów dokonują czystek etnicznych, prześladowań politycznych, co powoduje dodatkowe strumienie uchodźcze i migracyjne.
Ryzyko obszaru Żywnościowe aspekty bezpieczeństwa	Kategoria ryzyka dotyczy zagrożeń związanych z korelacją powiększającej się populacji ludności w danych regionach świata oraz brakiem możliwości zapewnienia środków żywnościowych niezbędnych do zapewnienia wyżywienia mieszkańców danego kraju (regionu). Brak dostępu do zasobów żywnościowych powoduje bardzo istotne pogorszenie warunków życia, powstawanie walk i antagonizmów na tle dostępu do żywności oraz konieczność wyjazdu z danego regionu w celu poszukiwania lepszych warunków życia.
Ryzyko obszaru Kulturowe i religijne aspekty bezpieczeństwa	W ramach identyfikacji ryzyka należy zwrócić uwagę na bardzo duże różnice w systemach wartości, zasadach społecznych i normach religijnych poszczególnych grup społecznych i narodów. Pojawiające się procesy migracyjne powodują przenikanie społeczeństw bez akceptacji norm kulturowych i religijnych na danym terenie, co powoduje powstanie nowych zarzewi konfliktów (np. ekspansja „Państwa islamskiego”, która była ukierunkowana na walkę i mordowanie osób „niewiernych”). Pojawia się brak asymilacji w danym społeczeństwie, tworzenie obszarów zamkniętych, wyłączonych (getta) oraz narastanie frustracji i chęci siłowej zmiany warunków społeczno-gospodarczych.
Ryzyko obszaru Społeczne aspekty bezpieczeństwa	Kategoria ryzyka dotyczy zachowania i postaw osób wychowanych i ukształtowanych w poszczególnych zorganizowanych społeczeństwach, systemach wartości, międzypokoleniowych mechanizmach współżycia społeczno-gospodarczego, które eksportowane w całości do innych zorganizowanych społeczeństw prowadzą do tzw. zjawiska „Wieży Babel” rozumianego jako pomieszenie systemów wartości prowadzące do wrogości i zwalczania wielu odrębnych zorganizowanych grup społecznych, narodowych, wyznaniowych.
Ryzyko obszaru Zasobowe i surowcowe aspekty bezpieczeństwa	Wszelkie grupy społeczne, aby funkcjonować i rozwijać się, muszą mieć możliwość dostępu do zasobów wymaganych do życia i funkcjonowania. Dostępność do zasobów jest determinowana przestrzenią, co oznacza, że nie wszystkie kraje mają jednakową możliwość dostępu do zasobów. Jednocześnie pojawiają się nurty gospodarcze i ekologiczne nastawione na ograniczanie administracyjne i ekonomiczne dostępu do pewnych grup zasobów (np. „dekarbonizacja”), co powoduje brak możliwości wykorzystania posiadanych zasobów (węgiła, ropy, gazu itp.). Przedmiotowe działania wpływają na wzrost kosztów, pogorszenie warunków życia oraz brak możliwości rozwojowych. Stawiają również bogate kraje w przewadze ekonomicznej i technologicznej nad krajami biedniejszymi, co dodatkowo pogarsza sytuację życiową mieszkających tam obywateli. Powoduje to dziś oraz będzie powodować w przyszłości uruchamianie potężnych strumieni migracyjnych narażonych na ryzyka przestępcze.

RODZAJ RYZYKA	OPIS
Ryzyko obszaru Zagrożenie terrorystyczne	Ryzyko terrorystyczne dotyczy powstawania skrajnych nastrojów oraz wdrażania działań terrorystycznych nakierowanych na śnięcie śmierci i zniszczenia przez władze krajów (np. Rosja, Korea Północna), organizacji międzynarodowych (Hezbollah, Tamilskie Tygrysy, Alkaida) oraz osób indywidualnych tzw. samotnych wilków prowadzących do pojawienia się zamachów terrorystycznych. Zamachy generują strach i zniszczenie w poszczególnych regionach i krajach, co powoduje powstanie presji dotyczącej zmiany miejsca zamieszkania i funkcjonowania w nowym bezpiecznym centrum życiowym.
Ryzyko obszaru Higieniczne i sanitarne aspekty bezpieczeństwa	Kategoria ryzyka dotyczy warunków egzystencji wynikających z istniejących w danym obszarze czynników identyfikujących ryzyko generowane przez wirusy, choroby zakaźne, brak istnienia warunków właściwego grzebania zwłok ludzkich i zwierzęcych, przechowywania żywności, profilaktyki zatruc pokarmowych, braku dostępu do leków. Wskazane stany powodują powstanie obawy dotyczącej zamieszkania i funkcjonowania na danym obszarze. Należy również zwrócić uwagę na narastające zjawisko handlu lekami oraz paralekami niepodlegającymi żadnym reżimom sanitarnym na danym obszarze.
Ryzyko obszaru Ryzyko militarne	Kategoria ryzyka dotyczy pojawiania się nowych sytuacji militarnych związanych z rozpoczynaniem się nowych wojen (Rosja – Ukraina), ponownym zaognianiu uśpionych sytuacji wojennych (Izrael – Hamas/Hezbollah/Palestyna, Chiny-Tajwan, Afryka Środkowa) oraz wszystkimi skutkami i konsekwencjami działań wojennych obejmującymi: straty ludności, straty materialne, exodus ludności, zniszczenia, skutki społeczne, grabieże, gwałty, eksterminacje.
Ryzyko obszaru Ryzyko informacyjne	Wiedza o istniejącej sytuacji, zachodzących procesach oraz mechanizmach działania jest dostępna dzięki informacji. Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych znacznie wyprzedził umiejętności stosowania w praktyce metod zarządzania informacją, jej produkowania, gromadzenia, przetwarzania, przechowywania, wykorzystywania i udostępniania bądź też upowszechniania. Aby sięgać do rzetelnych, potrzebnych informacji, należy zbudować sobie środowisko informacyjne oparte na rzetelnej i pełnej informacji. Należy zwrócić uwagę na fakt pojawiania się nierzetelnych informacji, pośredników żerujący na tragicznej sytuacji osób w danym regionie lub państwie, którzy proponują wyjazdy do pracy lub przerzucanie osób do „lepszego świata” jako element maszyny ekonomicznej handlu ludźmi lub transferu społeczeństw.

Źródło: Opracowanie własne

3.3. Odpowiedź na zidentyfikowane ryzyka geopolityczne w pracy Policji

Ludzkie zachowanie jest procesem złożonym i wieloaspektowym. Do czynników kształtujących zachowanie człowieka zaliczamy geny, wpływy kulturowe, środowiskowe, religijne, polityczne, które oddziałują na postawę i działanie człowieka. Istotnymi przyczynami zachowania człowieka są pojawiające się nagle

lub oddziałujące długoterminowo czynniki wewnętrzne i zewnętrzne dotyczące bezpieczeństwa i warunków społeczno-ekonomicznych. Zdefiniowane determinanty ryzyka, oddziałując masowo, powodują jednocześnie u indywidualnych odbiorców (tworzących społeczeństwo) brak identyfikacji z istniejącymi systemami wartości, odniesienia do promowanych poglądów i autorytetów i powstanie zjawiska odwrócenia.

Analizując dane identyfikowane przez organizacje zajmujące się zwalczaniem zjawiska handlu ludźmi w Polsce, można zauważyć, że problem wykorzystania osób do pracy przymusowej jest głównym wyzwaniem, przed jakim stają służby państwowe oraz organizacje. Na etapie werbunku ofiary są wprowadzane w błąd co do warunków pracy i zakwaterowania. W trakcie wykonywania pracy nie otrzymują wynagrodzenia lub otrzymują wynagrodzenie niższe niż deklarowane, są przetrzymywane w miejscu zamieszkania, umieszczane w miejscach zakwaterowania, których standard często jest niski, mają ograniczoną swobodę poruszania się, ich rozmowy są kontrolowane, zabierane są telefony komórkowe i dokumenty tożsamości, a pokrzywdzeni zmuszani są do pokrywania kosztów zakwaterowania, wyżywienia i transportu, powodujących narastającą spiralę długu.

W sprawach dotyczących pracy przymusowej istnieje problem szerokiej interpretacji zachowań sprawczych od naruszenia praw pracowniczych poprzez wyzysk do pracy lub usług o charakterze przymusowym, aż po znamiona niewolnictwa. Nie należy zapominać, że w Polsce poszkodowani handlem ludźmi padają ofiarą również: wykorzystania seksualnego, zmuszania do popełniania przestępstw, do żebrania, a także do wyłudzenia kredytów i świadczeń socjalnych.

Ofiarami handlu ludźmi w Polsce padają najczęściej osoby młode (zarówno kobiety, jak i mężczyźni) z wykształceniem podstawowym, bezrobotne. W przeważającej liczbie przypadków handel ludźmi jest dziełem zorganizowanych grup przestępczych, skoncentrowanych na tym procederze bądź traktujących tę działalność jako jedno z dogodnych źródeł dochodu¹⁰.

Wyspecjalizowane do walki z handlem ludźmi komórki organizacyjne Policji powinny wdrożyć szerokie spektrum działań policyjnych opartych na funkcji wiedzy według Waggemana. Zgodnie z funkcją wiedza rozwija się na bazie danych, informacji, umiejętności i doświadczenia. Może być wyrażona za pomocą formuły:

¹⁰ www.policja.gov.pl (dostęp: 20.10.2023).

$$W = f (D, I, Dś, U, N)$$

gdzie:

- a) W – wiedza,
- b) D – dane,
- c) I – informacja,
- d) Dś – doświadczenie,
- e) U – umiejętności,
- f) N – nastawienie.

Analiza ryzyka powinna służyć identyfikacji, rozpoznaniu i zdefiniowaniu istotnych elementów ryzyka oraz być podstawą do wdrożenia działań ograniczających możliwość jego materializacji w przyszłości.

Zadania ustawowe Policji w obszarze zwalczania nielegalnej migracji i handlu ludźmi dotyczą bezpieczeństwa obywateli. Zasoby kadrowe Policji nie zapewnią pełnego wykonywania zadań w zakresie zidentyfikowanych ryzyk w odniesieniu do całego zbioru problemów migracyjnych oraz związanych z handlem ludźmi. Ważne jest więc zaangażowanie podmiotów non-profit w działania dotyczące profilaktyki bezpieczeństwa.

Makro i mikro determinanty warunkujące konieczność korzystania ze wsparcia jednostek trzeciego sektora, dotyczą między innymi pomocy w obszarach:

- a) podnoszenie świadomości nt. zjawiska handlu ludźmi;
- b) podniesienie standardu wsparcia udzielanego ofiarom handlu ludźmi (w tym małoletnim ofiarom handlu ludźmi);
- c) poprawa skuteczności działań instytucji odpowiedzialnych za ściganie przestępstwa handlu ludźmi poprzez doskonalenie narzędzi prawnych, struktur oraz wdrażanie najlepszych praktyk;
- d) podniesienie kwalifikacji przedstawicieli instytucji i organizacji zaangażowanych w przeciwdziałanie handlowi ludźmi i wsparcie ofiar tego przestępstwa;
- e) pogłębienie wiedzy nt. zjawiska handlu ludźmi i efektywności podejmowanych działań;
- f) wzmocnienie współpracy międzynarodowej.

3. PODSUMOWANIE

Handel ludźmi jest przestępstwem ściśle związanym z ruchami migracyjnymi i często ma charakter ponadnarodowy. Jest zjawiskiem niezwykle dynamicznym, dotyczącym całego świata i wynika przede wszystkim z istnienia problemów i różnic natury społecznej, ekonomicznej czy kulturowej. Zatem eskalacji tego zjawiska można spodziewać się w regionach napięć politycznych, kryzysów gospodarczych i militarnych (kraje pochodzenia ofiar), ale także w regionach względnego spokoju i równowagi gospodarczej (kraje docelowe).

Wyróżniamy kraje pochodzenia, kraje tranzytowe oraz kraje docelowe. Z reguły krajami pochodzenia są biedniejsze regiony dotknięte konfliktem wojennym lub kryzysem ekonomicznym. Obywatele tych państw najczęściej są werbowani i przewożeni do bogatszych części świata.

Polska jest jednym z wielu państw, które aktywnie przeciwdziałają procederowi handlu ludźmi, przez uprawnione instytucje, w tym Policję. Policja wdraża działania prewencyjne i kryminalne w przedmiotowym obszarze. Ponadto zapewnia również opiekę i wsparcie dla osób, które padły ofiarą tego procederu.

IDENTIFICATION OF GEOPOLITICAL SOURCES OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS FOR THE PURPOSE OF RISK ANALYSIS OF POLICE ACTIONS

Summary: The aim of this article was to demonstrate the importance of taxonomy and continuity of activities in the field of identification, analysis and response to risk in the area of threats related to irregular migration and trafficking in human beings. Particular attention should be paid to the cooperation of the Police, international services and non-profit institutions in promoting behaviors that identify the sources and reduce the scale of human trafficking.

Key words: trafficking in human beings, migration, Police, risk management

ZAGROŻENIE HANDLEM LUDŹMI Z PERSPEKTYWY STRAŻY GRANICZNEJ

Abstrakt: Zjawisko handlu ludźmi jest bardzo złożone. Obraz tego przestępstwa naruszającego podstawowe prawa człowieka, będącego bez wątpienia przestępstwem międzynarodowym i transgranicznym odnajdujemy przede wszystkim w identyfikacjach ofiar, a następnie w składanych przez nie zeznaniach. Problem ten dotyka ofiar pochodzących z różnych rejonów świata. W Polsce dominującą formą wykorzystania jest utrzymująca się od kilku lat eksploatacja ofiar w pracy lub usługach o charakterze przymusowym. Do głównych przyczyn powstawania tego zjawiska zaliczyć można współczesne ruchy migracyjne o nieoszacowanych rozmiarach, w tym migrację ekonomiczną, klimatyczną, a także bliską nam dzisiaj, pozostającą w związku z konfliktami zbrojnymi. Jako współczesne determinanty przestępstwa handlu ludźmi wymienia się również globalizację, ubóstwo, bezrobocie, bezrefleksyjne poszukiwanie nowych miejsc pracy, niski poziom edukacji ofiar, brak znajomości języka kraju docelowego, a także niewłaściwe regulacje prawne, jak też rozwój nowych technologii. Tematem artykułu jest Zagrożenie handlem ludźmi z perspektywy Straży Granicznej - formacji powołanej do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego, zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji oraz rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, w tym przestępstw handlu ludźmi. Szczegółowej analizie autor poddaje realizowane przez Straż Graniczną zadania w dwóch aspektach: zwalczania i zapobiegania przestępstwu handlu ludźmi. Autor dokonuje analizy najbardziej aktualnych polskich regulacji prawnych przestępstwa handlu ludźmi od przepisów sankcyjnych po ustawową definicję, omawia kodeksowe typy rodzajowe wykorzystania ofiar oraz jego nowe formy kryminologiczne. Wkładem empirycznym opracowania jest zestawienie statystyczne aktualnego obrazu zjawiska w aspekcie form

¹ Doktor nauk społecznych w dyscyplinie Nauki prawne. Funkcjonariusz Morskiego Oddziału Straży Granicznej w Gdańsku. Oficer śledczy w stopniu komandora podporucznika SG, zajmujący się tematyką rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń. Koordynator Morskiego Oddziału Straży Granicznej do spraw zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi. Przewodniczący Pomorskiego Wojewódzkiego Zespołu do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi. Adiunkt w Wyższej Szkole Kształcenia Zawodowego z siedzibą we Wrocławiu oraz wykładowca akademicki w Wyższej Szkole Bezpieczeństwa na Wydziale Studiów Społecznych w Gdańsku. Autor publikacji w zakresie prawnych i społecznych aspektów przestępstwa handlu ludźmi. Uczestnik ogólnopolskich konferencji naukowych z dziedziny prawa karnego materialnego i procesowego, ORCID 0009-0000-2853-2349.

wykorzystania, a także narodowości i płci ofiar zidentyfikowanych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej w latach 2020 - 2022. W nawiązaniu do podjętego tematu i wynikających z niego analiz, autor kreśli również propozycję wniosków *de lege lata i de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, Straż Graniczna, migracja

1. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Zjawisko handlu ludźmi jest bardzo złożone. Wybitny badacz tego zagadnienia Zbigniew Lasocik o tym przestępstwie pisze: „W handlu ludźmi przejawia się to, co w człowieku najgorsze, ale i to, co najłabsze. Z jednej strony mamy do czynienia z człowiekiem, który zapominając o swoim człowieczeństwie, inną istotę ludzką traktuje jak przedmiot, jak rzecz, którą można kupić, sprzedać lub wypożyczyć. Z drugiej strony mamy do czynienia z człowiekiem, który w swojej skrajnej słabości, czy to społecznej, spowodowanej okolicznościami zewnętrznymi, czy psychicznej, będącej następstwem na przykład strachu, zostaje sprowadzony do roli przedmiotu i jako taki jest całkowicie zniewolony [...]. Można powiedzieć, że mamy do czynienia z kwintesencją zła w relacjach między ludźmi”².

W poszukiwaniu przyczyn tego zjawiska sięgamy do etiologii, która wskazuje na wielość czynników determinujących jego zarówno byt, jak i ciągły rozwój. Spośród zdaje się najważniejszych, choć nie jedynych, wyróżnić możemy czynniki ekonomiczne, polityczne oraz społeczne³. Geneza tego zjawiska jest znacznie głębsza niż określony w artykule 115 § 22 kodeksu karnego cel przestępstwa, tj. wykorzystanie osoby przy spełnieniu wskazanych tam znamion dotyczących zarówno zachowania sprawcy, jak i użytych przez niego metod i środków⁴. Choć ekonomiczne aspekty popełniania przez sprawcę przestępstwa handlu ludźmi zdają się oczywiste i wpływają na współczesną fenomenologię tego zjawiska, to jak twierdzi Brunon Hołyst, to polityczna destabilizacja państwa kraju pochodzenia oraz kraju docelowego, sytuacje konfliktowe i pokonfliktowe w danym

² Z. Lasocik, *Handel ludźmi - zapobieganie, ściganie oraz nowe wyzwania dla wszystkich*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2006, s. 15-16.

³ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2006, s. 331-337.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. z 2022r., poz. 1138, t.j.

rejonie, procesy globalizacyjne, a także nowoczesne technologie kreują jego rozwój⁵. Z całą pewnością to trudne warunki ekonomiczne ofiary w kraju pochodzenia, ubóstwo, demografia, poziom edukacji oraz związana z nimi migracja, zarówno legalna jak i nielegalna, a także migracja bliska nam dzisiaj, pozostająca w związku z konfliktami zbrojnymi, globalizacja, niewłaściwe regulacje prawne, rozwój technologiczny, w tym przede wszystkim mediów społecznościowych i dostępu do Internetu, stanowią o jego trwałym charakterze. Anonimowość w sieci sprzyja nawiązywaniu bliskich relacji, które mogą być skierowane na osoby potrzebujące zrozumienia, skonfliktowane z otoczeniem, będące w trudnym życiowym położeniu, wreszcie poszukujące zatrudnienia.

Wiele jest również kontekstów, w jakich handel ludźmi – współczesne niewolnictwo, naruszające prawa niezbywalne - należy postrzegać. Nie można obojętnie przejść obok tego przestępstwa bez uwzględnienia jego transgranicznego charakteru, regulacji prawno-karnych, aspektów kryminologicznych, fenomenologicznych, psychologicznych, a także wiktymologicznych. Uwikłanie się ofiary handlu ludźmi w relacje ze sprawcą lub sprawcami na każdym etapie, które dotyczyć mogą werbunku, transportu, dostarczenia, przekazania, przechowania lub jej przyjęcia, jest początkiem długiej drogi, z której powrót bez odpowiedniego wsparcia, opartego na platformie współpracy wszystkich podmiotów realizujących swoje zadania, zarówno w zakresie zwalczania, zapobiegania jak i reintegracji ofiar, jest bardzo trudny, a rzec można z całą stanowczością często niemożliwy. Uwikłanie się ofiary w relacje ze sprawcą, począwszy od elementu werbunku aż po wykorzystanie, tworzy stosunek zależności, powodujący wiktomogenną więź. Wytworzony celowo przez sprawcę tak zwany fikcyjny dług, tworzy w świadomości ofiary syndrom podległości, nieuchronności i konieczności realizacji wskazanych przez niego czynności. Bywa, iż ofiary podczas wykorzystania zmuszane są do popełniania przestępstw. Fakt ten potęguje znamię stosunku zależności, który jest przez sprawcę nadużywany poprzez groźby o ujawnieniu przestępstwa organom ścigania. Ofiary często nie identyfikują się ze swoim pokrzywdzeniem. Wstyd i obawa przed reakcją otoczenia powodują milczenie, które nieprzerwane, rozwija łańcuch przestępczej działalności. To nie przypadek, iż rekruter i sprawca bezpośredni, to coraz częściej zupełnie inne osoby lub grupy osób powiązanych jednak w transgranicznym kluczu hierarchii wyznaczonych zadań, mających na celu wykorzystanie osoby i osiągnięcie z tego wyczysku korzyści

⁵ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2004, s. 903-904; zob. również, G. Vermeulen, *Handel kobietami i dziećmi - perspektywa międzynarodowa* [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie...*, s. 153-160.

finansowej. Handel ludźmi traktowany był zawsze jako zachowanie sprzeczne z prawem, polegające na sprowadzeniu ludzi do roli przedmiotu. Najczęściej wiązano go z przemieszczaniem osób podejmowanym w celu ich wykorzystania. Owo przemieszczanie konkretyzowano głównie jako formę przewożenia ofiar przez granice krajów⁶.

Najczęściej ofiarami handlu ludźmi stają się osoby znajdujące się w trudnym położeniu finansowym, poszukujące pracy, legalni i nielegalni migranci, osoby niemające świadomości o realnych zagrożeniach związanych z migracjami, dzieci migrujące bez opieki rodzicielskiej, dzieci w pieczy zastępczej, nastolatki poszukujące pracy w charakterze modelki, barmanki, tancerki, hostessy, osoby naiwne (szybko lokujące swoje uczucia) oraz te, które w przeszłości doświadczyły przemocy fizycznej, seksualnej lub emocjonalnej, w tym dzieci⁷. Nader często wykorzystywane są jako ofiary handlu ludźmi osoby uciekające przed konfliktami i prześladowaniami, w tym również migranci klimatyczni, którzy z powodu klęsk żywiołowych, zmian klimatu, narastającego głodu, katastrof i związanych z tym przymusowych wysiedleń zmuszeni są do poszukiwania alternatywnych źródeł utrzymania. Wskazane zagrożenia powodują zmniejszenie bezpieczeństwa i podjęcie ryzykownych strategii radzenia sobie, co często ma swój finał w zniewoleniu długim, a w konsekwencji długotrwałym wykorzystaniem⁸. Takie wyliczanie można uzupełniać i aktualizować, słuszna zatem wydaje się teza, iż ofiarą handlu ludźmi może stać się każdy człowiek.

Ograniczona możliwość wyboru pracy, braku wykształcenia, bariery językowe, nieznajomość regulacji prawnych dotyczących zarówno pobytu, jak i zatrudnienia, sprawiają, że cudzoziemcy poszukujący pracy w Polsce, otrzymują zatrudnienie lub oferty pracy w zawodach o dużym ryzyku wykorzystania, takich jak pomoc domowa, opieka nad osobami starszymi, czy też wprost dotyczącymi pracy przymusowej lub świadczenia usług seksualnych, lub pornografii⁹.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno - Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie strategii Unii Europejskiej w zakresie unii bezpieczeństwa z dnia

⁶ J. Potulski, *komentarz do art. 253 k.k.* www.lex. (dostęp: 20.10.2023).

⁷ P. Łabuz, *Modus operandi sprawców handlu ludźmi*, [w:] *Kryminologiczne i społeczno kulturowe aspekty migracji i handlu ludźmi: wybrane problemy*, S. Buchowska (red.), Warszawa 2016, s. 81-86.

⁸ Por. M. Gębska, *Migracje i handel ludźmi*, [w:] *Nielegalna imigracja w aspekcie kryminalistycznym, kryminologicznym i bezpieczeństwa państwa*, T. Safjański (red.), Warszawa 2018, s. 141-142.

⁹ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi...*, s. 331-333.

24 lipca 2020 roku¹⁰ informuje, iż handel ludźmi generuje w skali światowej roczny zysk szacowany przez Europol na 29,4 mld euro¹¹. 70 % ofiar handlu ludźmi na świecie to kobiety. Mężczyźni stanowią 21 % udokumentowanych przypadków, a dzieci aż 7 %. Niestety liczba udokumentowanych ofiar rośnie, a całkowita liczba ofiar, stanowiąca ciemną liczbę przestępstw, z powodu niewykrycia wszystkich przypadków przestępstwa handlu ludźmi, a także braku samoidentyfikacji ofiar, wstydu i strachu przed ujawnieniem, groźbami sprawców o konsekwencjach zgłoszenia wykorzystania do organów ścigania, fałszywymi oskarżeniami, groźbami zgłoszenia nielegalnego pobytu, tworzeniem fikcyjnego długu, wciąż nie jest znana. Najnowszy Raport Departamentu Stanu USA (Global Report on Trafficking in Person 2022) opublikowany w styczniu 2023 roku wskazuje, że dziewczęta i kobiety są trzykrotnie bardziej narażone na jawną lub skrajną przemoc w porównaniu z chłopcami i mężczyznami, a dzieci są dwa razy bardziej narażone na przemoc, niż ludzie dorośli. Kobiety i dziewczęta stanowiły 60 % ogólnej liczby wykrytych ofiar w 2020 roku. Wojna i konflikty stanowią potencjalne „tereny łowieckie” dla handlarzy ludźmi. Analiza zgromadzonych danych pokazuje związek między osobami zmuszonymi do ucieczki z Ukrainy w 2014 i 2015 roku w wyniku konfliktu we wschodniej części kraju a wzrostem wykrywalności ofiar handlu ludźmi z Ukrainy w kolejnych latach w Europie Zachodniej i Środkowej¹².

Sięgając do historycznych uwarunkowań przestępstwa handlu ludźmi, wskazać należy, iż niewolnictwo istniało już w najstarszych cywilizacjach, jednak to za rozkwitu Cesarstwa Rzymskiego przybrało na sile i liczebności. Własność niewolnicza była szeroko rozpowszechniona. Dla przykładu rzymska patrycjuszka, a później cesarzowa Livia Augusta zatrudniała niewolników do więcej niż pięćdziesięciu oddzielnych funkcji w swoim domu. Niewolnicy byli własnością, przedmiotem, który można było nabyć, zbyć i porzucić. Rzymianie wymieniali się między sobą niewolnikami jak przedmiotami. W Galii za rzymskie wino płacono w „walucie ludzkiej”. Niewolników rekrutowano głównie z jeńców wojennych, drobnych utarczek granicznych, a także z dzieci urodzonych w niewoli. Sprzedawano również plemiona europejskie jako więźniów wojennych rzymskim handlarzom niewolników i kupcom. Stałą podaż niewolnictwa zapewniała także

¹⁰ COM/2020/605 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0605>, (dostęp: 21.10.2023).

¹¹ Europol, *Report on Trafficking in Human Beings, Financial Business Model*, Sprawozdanie na temat handlu ludźmi. Finansowy model biznesowy (2015 r.).

¹² *Trafficking In Persons Report 2022*, United Nations, 2023, s. 7-84.

szeroko rozpowszechniona wówczas praktyka piractwa¹³. Kazimierz Kolańczyk podaje, iż liczba niewolników świadczyła o majątności właściciela. Bogaci rzymianie mieli niekiedy do dyspozycji setki niewolników, zamożni - dziesiątki, a nawet stosunkowo skromnie sytuowanych stać było na nabycie jednego czy dwóch. Brak własnego niewolnika był zazwyczaj oznaką ubóstwa¹⁴.

Raport Biura Narodów Zjednoczonych do spraw narkotyków i przestępczości, opublikowany 7 stycznia 2019 roku, stwierdza jednoznacznie, iż grupy zbrojne w strefach konfliktów coraz częściej posługują się handlem ludźmi w celu finansowania swojej działalności i przyciągania nowych rekrutów. Świadczy to o możliwościach wykorzystywania w strefach konfliktów osiągniętych z handlu ludźmi przychodów dla zapewnienia dominacji terytorialnej. Zatem to przeciwstawne celowo wskazane zestawienie domyka historyczne koło niesprawiedliwości, a zarazem tworzy obraz zadziwiającego spectrum zła. O ile w okresie VIII-VI w. p.n.e. rynek niewolników zaopatrywała przede wszystkim wojna, tak dzisiaj, jak podkreśla cytowany Raport, zyski ze współczesnego handlu ludźmi wojny finansują.

Bez wątpienia współczesny handel ludźmi ma charakter międzynarodowy, zorganizowany i transgraniczny. Nie można postrzegać tego rozwijającego się zjawiska tylko w wąskim ujęciu problemu jednego kraju, podczas gdy przestępstwo to wykorzystuje popyt zarówno wewnątrz, jak i poza poszczególnymi krajami, mając wpływ na wszystkie państwa globu¹⁵. W kontekście europejskim nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż handel ludźmi w Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej wpisany jest w treść art. 83, który wymienia tak zwane „europrzestępstwa”, nadając im rangę szczególnie istotnych o charakterze transgranicznym¹⁶.

2. REGULACJE PRAWNOKARNE

Zgodnie z zapisem art. 115 § 22 kodeksu karnego, handlem ludźmi jest: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej,
- 2) uprowadzenia,

¹³ <https://web.archive.org/web/20090203055358/http://abacus.bates.edu/~mimber/Rciv/slavery.htm>, (dostęp: 14.10.2023).

¹⁴ K. Kolańczyk, *Prawo Rzymskie*, Warszawa 1997, s. 183.

¹⁵ COM/2020/605 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0605>, (dostęp 16.10.2023), s. 23.

¹⁶ *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów zwalczania handlu ludźmi* (2016) OM 2016 267 FINAL KE, Bruksela 2016, s. 1.

- 3) podstęp,
- 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
- 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą
 - w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytutce, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6.

W świetle regulacji karnoprawnych handel ludźmi jest zbrodnią - przestępstwem, które godzi w podstawowe prawa człowieka, prawo do wolności i godności. Za jego popełnienie od dnia 1 października 2023 roku, tj. od wejścia w życie nowelizacji kodeksu karnego¹⁷, grozi kara pozbawienia wolności od lat 3 do 20. Z uwagi na wysoki stopień społecznej szkodliwości, ustawodawca uznaje również karalność jego formy stadialnej, tj. przygotowania do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Przygotowanie, czyli podjęcie czynności mających stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności wejście w porozumienie z inną osobą, uzyskanie środków, zbieranie informacji lub sporządzanie planu działania. Jak stanowi art. 189a § 2 kodeksu karnego: Kto przygotowuje się do przestępstwa handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5¹⁸.

Nadto, w polskim porządku prawnym obowiązują również przepisy stanowiące pewnego rodzaju typ kwalifikowany tego przestępstwa, zaostrzający wymiar kary wobec jego sprawcy. Zgodnie z art. 72 ustawy z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa¹⁹, skazując sprawcę, który w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy popełnił przestępstwo, o którym mowa w art. 189a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny – sąd orzeka karę pozbawienia

¹⁷ Dz.U. z 2022r., poz. 2600 oraz z 2023r., poz. 403.

¹⁸ Art. 189a §2 k.k., Dz.U. z 2022r., poz. 1138, t.j.

¹⁹ Dz.U. z 2022r., poz. 583, t.j.

wolności w wysokości od lat 10 do lat 25²⁰. Przedmiotowa ustawa zaostrza również dolną granicę karalnego przygotowania do popełnienia tego przestępstwa: Skazując sprawcę, który w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy popełnił przestępstwo, o którym mowa w art. 189a § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, sąd orzeka karę pozbawienia wolności w wysokości nie niższej niż rok²¹.

Analizując definicję handlu ludźmi, wyraźnie stwierdzić należy, iż jest to bez wątplenia przestępstwo umyślne, kierunkowe, co wskazuje, że można je popełnić tylko w zamiarze bezpośrednim, a już nie ewentualnym. W praktyce oznacza to niestety zawężenie kręgu osób podejrzanych, którzy poprzez swoje bierne zachowanie godzą się na wykorzystanie ofiar. Kodeksowa definicja zawarta w słowniku art. 115 § 22 kodeksu karnego zawęża zakres kryminalizacji, uznając za znamiona wyłącznie te czynności sprawcze, które są wskazane wprost w jego legalnej definicji, z drugiej strony sprzyja postulatowi pewności prawa i określoności danego przestępstwa. Ustawodawca pozostawia jednak otwarty katalog tak zwanych obszarów wykorzystania. Poprzez użycie słowa „w szczególności” tworzy nieenumeratywną przestrzeń dla uznania za handel ludźmi nowych kryminologicznych form tego przestępstwa.

Przestępstwo handlu ludźmi ma także charakter bezskutkowy. Zatem, dla jego bytu nieistotne jest, czy transakcja została sfinalizowana, lub – czy doszło do wykorzystania ofiary w zamierzonym przez sprawcę celu. Przestępstwo to, przy czynności sprawczej werbunku należy uznać za dokonane z chwilą przystąpienia sprawcy do którejkolwiek z czynności określonych w tym przepisie²². Przestępstwo handlu ludźmi dotyczy może wykorzystania nawet jednej osoby. Jeszcze na kanwie starej nomenklatury przepisu karnego słuszny w tym zakresie pogląd przyjął J. Warylewski, twierdząc, iż nawet pojedyncza transakcja kupna – sprzedaży dotycząca tylko jednej osoby mogła już wypełniać znamiona przestępstwa handlu ludźmi, o ile zamiarem sprawcy było uprawianie handlu ludźmi²³.

²⁰ Tamże, art. 74 ust. 4.

²¹ Tamże, art. 74 ust. 1.

²² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 2 lipca 2015r., sygn. II AKa 48/15, LEX nr 1782021.

²³ J. Warylewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 17 marca 2000 r.*, OSP 2000, nr 9, poz. 126, s. 427.

3. OBSZARY WYKORZYSTANIA OFIAR

Poza wymienionymi w artykule 115 § 22 kodeksu karnego kodeksowymi typami rodzajowymi wykorzystania, do których zaliczyć należy: wykorzystanie w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, wykorzystanie w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, wykorzystanie w żebractwie, handel ludźmi w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy oraz handel dziećmi, w aktualnych raportach dotyczących tego zjawiska, zarówno w obszarze międzynarodowym, unijnym, jak i krajowym, dostrzega się nowe okoliczności powstawania tego przestępstwa w takich obszarach jak: wyłudzenie kredytów i świadczeń socjalnych, zmuszanie do zawierania fikcyjnych małżeństw, niewolnictwo domowe, eksploatacja kryminalna, handel ludźmi, sportowcami, eksterytorialna dziecięca turystyka seksualna oraz wykorzystanie dzieci jako żołnierzy²⁴.

Problem wykorzystania w prostytucji pornografii lub innych form seksualnego wykorzystania dotyka głównie kobiety. Wykorzystanie kobiet w prostytucji stało się poważną patologią, zarówno ze względu na skalę działania sprawców w tym obszarze wykorzystania, jak i drastyczność wobec kobiet. W większości przypadków są one poniżane, zastraszane, szantażowane, a także stosuje się wobec nich przemoc fizyczną, psychiczną oraz seksualną. Obserwuje się również w tym typie rodzajowym przestępstwa grupy pokrzywdzonych, które nie czują się ofiarami na żadnym etapie działalności sprawców, godząc się na zaproponowane im warunki, nie mając innego wyjścia. Niewątpliwie wpływ na takie wykrytymogenne zachowanie ofiar ma przede wszystkim ich trudna sytuacja materialna w kraju pochodzenia, w tym bezrobocie, będące efektem ubocznym przekształceń gospodarczych²⁵.

Według danych KCIK – Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi, prowadzonego przez Fundację Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada i Stowarzyszenie Po-MOC dla Kobiet i Dzieci im. Marii Niepokalanej - zestawienie tej formy wykorzystania z eksploatacją pracy lub usług o charakterze przymusowym oraz pozostałymi formami wykorzystania wygląda następująco:

²⁴ *Trafficking In Persons Report 20TH Edition*, Department Of State United States of America, 2020, s. 4-28.

²⁵ M. Matyjewicz, W. Kotowski (red.), *Handel ludźmi. Praktyczne aspekty prowadzenia postępowań. Podręcznik dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości*, Prokuratura i Prawo, Wydanie specjalne, Warszawa 2022, s. 18.

Wykorzystanie w pracy lub usługach o charakterze przymusowym	Wykorzystanie w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania	inne formy wykorzystania
65%	12%	23%

Dane KCIK za rok 2022. Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Raport Handel Ludźmi 2022*, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2023, s. 27.

Wykorzystanie w pracy lub usługach o charakterze przymusowym jest obecnie dominującą formą wykorzystania ofiar na terytorium RP, zwłaszcza w środowisku ofiar cudzoziemskich. Dotyczy zarówno Polaków podejmujących pracę za granicą, jak i cudzoziemców pracujących w Polsce. Rekrutacja pracowników odbywa się poprzez zamieszczanie ogłoszeń w Internecie lub prasie, gdzie proponowana praca zawiera wyłącznie walor atrakcyjności. Werbunek może nastąpić również poprzez pośredników pracy (agencje pośrednictwa pracy). Poprzez wywiad rekruterski rozpoznawana jest zwłaszcza trudna sytuacja życiowa pracownika i jego krytyczne położenie finansowe. Ofiary zmuszane są najczęściej do pracy w rolnictwie, budownictwie, górnictwie, pracach sezonowych, przemyśle spożywczym i odzieżowym. Rekrutacja potencjalnych pracowników dotyczy najczęściej wprowadzenia w błąd co do warunków pracy, zakwaterowania i wynagrodzenia, następnie w kolejnych etapach zachowania sprawcy ofiarom odbierane są dokumenty podróży oraz dokumenty pobytowe, ograniczana swoboda poruszania się, stosowany jest ponadnormatywny wymiar czasu pracy i nieadekwatne w stosunku do niego wynagrodzenie, będące w gruncie rzeczy odpracowaniem fikcyjnego długu²⁶.

Żebractwo jest sposobem zdobywania środków egzystencji w drodze wypraszenia datków pieniężnych lub rzeczowych o charakterze względnie stałym²⁷. O ile w czasach dawniejszych traktowane było jako zawód, z czasem zaczęło stawać się czymś wstydlivym, a następnie karalnym. Do jego głównych determinantów zaliczyć można zwłaszcza biedę, niezaradność oraz brak właściwej opieki społecznej. Aktualnie żebractwo stanowić może również sposób na uzyskanie znacznych przysporzeń finansowych. I w tym miejscu zjawisko to staje się przedmiotem

²⁶ M. Matyjewicz, W. Kotowski (red.), *Handel ludźmi. Praktyczne aspekty prowadzenia postępowań...*, s. 18, zob. również U. Kozłowska, *Handel ludźmi: podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, „Zeszyt Metodyczny Pośrednika Pracy” nr 3(12)/2011, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej s. 60-64.

²⁷ R. Krajewski, *Prawo wobec kwestii żebractwa*, „Polityka Społeczna”, Nr 2 (2010), s.10.

zainteresowania zorganizowanych transgranicznych grup przestępczych, które werbować mogą za granicą osoby kalekie, kobiety z małymi dziećmi oraz dzieci z widocznym kalectwem. Następnie sprawcy organizują transport lub nielegalnie przewożą te osoby na terytorium RP i innych krajów UE bez dokumentów stwierdzających ich tożsamość. Kolejno - rozdysponowują osoby pomiędzy zorganizowane grupy nadzorujące żebractwo. Ofiary są bite i zastraszane, zmuszane do uzyskania określonej dziennej kwoty pieniędzy, które są im następnie odbierane. Przestępcy informują ofiary o długu do odpracowania, który *de facto* jest długiem fikcyjnym, tylko po to, by wytworzyć i nadużyć stosunek zależności sprawca – ofiara oraz wykorzystać ich krytyczne położenie lub stan bezradności. Zdarzają się częste przypadki, iż ofiarami są małe dzieci odbierane matkom i przydzielane innym kobietom, po to, by uniemożliwić kobietom zgłoszenie wykorzystania²⁸.

Handel ludźmi w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów²⁹, zwany potocznie handlem organami, jest najmniej rozpoznany i występującym w danych statystycznych obszarem wykorzystania. Handel narządami ludzkimi powiązany jest z silnie rozwijającą się medycyną transplantacyjną oraz ogromnym zapotrzebowaniem ratujących ludzkie życie narządów, tkanek i komórek. Dotyczy on zwłaszcza uzyskiwania korzyści majątkowych zarówno z nabycia lub zbycia cudzych komórek, tkanek i narządów, pośredniczenia w ich zbyciu lub nabyciu bądź brania udziału w przeszczepianiu pozyskanych wbrew przepisom ustawy komórek, tkanek lub narządów pochodzących od żywego dawcy lub ze zwłok ludzkich³⁰. Według danych Światowej Organizacji Zdrowia nawet 15% przeszczepów nerek przeprowadzane jest nielegalnie. Dzieje się tak z powodu odmiennych regulacji prawnych poszczególnych państw na całym świecie. Nerki co do zasady pochodzą od dawców z krajów rozwijających się i przeznaczone są dla odbiorców z krajów rozwiniętych³¹.

Handel dziećmi z uwagi na zapis definicyjny, odnoszący się do osoby małoletniej, uznać należy z intencją ustawodawcy w zakresie wskazania go jako podstawowego typu rodzajowego przestępstwa handlu ludźmi. Zatem, handlem ludźmi będzie zachowanie sprawcy polegające na wykorzystaniu osoby nawet za jej zgodą, przy zachowaniu sprawcy w postaci werbowania, transportu, dostarczania, przekazywania, przechowywania lub przyjmowania małoletniego. Jeden z najbardziej

²⁸ E. Sitek, *Jatmużna dla gangu*, „Policja 1997”, Nr 2 (2012), s.10-11.

²⁹ Dz.U. z 2005r., Nr 169, poz. 1411 z późn. zm.

³⁰ Tamże, art. 44 i nast.

³¹ N. Scheper - Hughes, *Keeping an eye on the global traffic in human organs*, „The Lancet” Vol. 361 (2003), s. 1645.

aktualnych raportów dotyczących handlu ludźmi w Polsce za rok 2022 informuje, iż spośród korzystających ze wsparcia 254 ofiar (23 obywateli Polski oraz 231 cudzoziemców), 18 ofiar stanowili małoletni. Według danych prokuratury, spośród 277 pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi 25 było małoletnich³².

Pozostałe typy kryminologiczne kształtują współczesny obraz tego przestępstwa. Nie ma, jak już wspomniano, enumeratywnie skatalogowanych form wykorzystania ofiar w ramach przestępstwa handlu ludźmi. Nie oznacza to jednak całkowitej dowolności interpretacyjnej. Jednym z wyznaczników jest użycie przez ustawodawcę sformułowania: innych form wykorzystania poniżających godność człowieka. Determinantem będzie również pryzmat wyzysku, czyli wykorzystania³³. Zasadna zatem zdaje się postawiona w literaturze przedmiotu teza, iż ewaluacja tego typu przestępczości utrudnia przewidywanie wszystkich możliwych zachowań, które nie wskazane w przepisie *implicite*, odpowiadają znamionom przestępstwa handlu ludźmi³⁴.

Jak podaje przytaczany już Raport Departamentu Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, dotyczący handlu ludźmi za rok 2022, zwiększona migracja niesie ze sobą ryzyko wystąpienia przestępstwa handlu ludźmi. Uchodźcy, doświadczający bezradności, niepewności i trudności finansowych związanych z opuszczeniem ojczyzny, są narażeni na działalność zorganizowanych grup przestępczych, które z tego procederu czerpią ogromne korzyści finansowe, czyniąc również to przestępstwo stałym źródłem dochodu. Działania sprzyjające temu zjawisku to również destabilizacja Unii Europejskiej spowodowana sponsorowanym przemysłem migrantów oraz efekty konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy³⁵.

³² *Raport Handel Ludźmi 2022*, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2023, s. 24-26.

³³ Odmienny w tym zakresie pogląd odnajdziemy w Postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 13 sierpnia 2013 r., sygn. II AKz 475/13, LEX nr 1444538.

³⁴ K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu ludźmi - Wykładnia terminu "handel ludźmi", sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016, s. 4.

³⁵ *Raport Handel Ludźmi 2022*, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2023, s. 2.

4. ROLA I ZADANIA STRAŻY GRANICZNEJ W ZAKRESIE ROZPOZNAWANIA, ZAPOBIEGANIA I WYKRYWANIA PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI

Z handlem ludźmi usiłują walczyć w zasadzie wszystkie państwa demokratyczne, z uwagi na uznanie tego przestępstwa jako szczególnie szkodliwego społecznie o charakterze transgranicznym. Wobec wzrostu wykorzystanych ofiar w obszarze pracy lub usług o charakterze przymusowym, w Polsce szczególne znaczenie w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstwa handlu ludźmi spełnia jednolita, umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji, jaką jest Straż Graniczna³⁶. Szczegółowa regulacja dotycząca właściwości rzeczowej Straży Granicznej do prowadzenia rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw handlu ludźmi określona jest w art. 1 ust. 2 pkt 4 j ustawy kompetencyjnej.

W każdym z oddziałów Straży Granicznej w wydziale operacyjno-śledczym funkcjonuje nieetatowy koordynator do spraw zwalczania handlu ludźmi, odpowiedzialny za koordynację i współpracę pomiędzy właściwymi komórkami organizacyjnymi Straży Granicznej, Policji oraz innymi instytucjami zaangażowanymi w zwalczanie tego procederu³⁷.

Koordinatorzy odpowiedzialni są za realizację czynności (wstępnych, procesowych i pomocowych) na odcinku służbowej odpowiedzialności danego Oddziału Straży Granicznej. Mogą tworzyć wewnętrzne struktury koordynacyjne w zasięgu Oddziałów dla właściwego, sprawnego przepływu informacji w zakresie identyfikacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi i realizacji czynności kontrolnych, administracyjnych, procesowych, a także, jeśli wystąpią takie możliwości czynności operacyjno – rozpoznawczych. Zgodnie z Algorytmem postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi³⁸, funkcjonariusz Straży Granicznej zobowiązany jest w pierwszej kolej-

³⁶ Art. 1 ust. 1 Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. z 2023 r., poz. 1080, t.j.

³⁷ *Raport Handel Ludźmi 2022*, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Warszawa 2023, s. 13.

³⁸ Algorytm to zbiór wskazówek do stosowania przez funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej w przypadku ujawnienia bądź podejrzenia popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Dokument koncentruje się przede wszystkim na opisie trybu postępowania organów ścigania wobec pokrzywdzonych, z uwzględnieniem i poszanowaniem wszelkich uprawnień przysługujących ofiarom handlu ludźmi w Polsce. Powstał celem stworzenia jednolitego modelu działania służb, a w konsekwencji stosowania jednolitego standardu postępowania z ofiarą handlu ludźmi oraz zapewnienia należnych jej praw.

ności odizolować ofiarę od potencjalnych sprawców, w razie potrzeby udzielić pierwszej pomocy przedmedycznej, ustalić stan faktyczny w oparciu o posiadaną wiedzę o zdarzeniu, relacje ofiary i innych świadków. Następnie w oparciu o analizę znamion przestępstwa handlu ludźmi oraz przygotowane w tym celu wskaźniki identyfikacji przestępstwa handlu ludźmi, zweryfikować, czy doszło do wykorzystania osoby. Kolejnym krokiem funkcjonariusza, w przypadku pozytywnej identyfikacji ofiary, jest powiadomienie o tym fakcie właściwego koordynatora do spraw handlu ludźmi. Funkcjonariusz identyfikujący ofiarę zgodnie z procedurą wskazaną w kodeksie postępowania karnego³⁹, zobowiązany jest zabezpieczyć na miejscu zdarzenia (identyfikacji, wykorzystania, czasowego przebywania, świadczenia usług) ślady lub dowody popełnienia przestępstwa przed ich utratą lub zniszczeniem, udokumentować je protokołem oględzin, a także rozpytać lub przesłuchać inne osoby, mające wiedzę o zdarzeniu. W zależności od rodzaju czynności zobowiązany jest także stworzyć niezbędną dokumentację służbową lub procesową⁴⁰.

W literaturze przedmiotu często podnosi się argument szczególnej roli Straży Granicznej w zakresie zwalczania handlu ludźmi w odniesieniu do cudzoziemców oraz wzrastającej liczbie identyfikowanych cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi⁴¹. Jest to wynikiem oczywistej predyspozycji funkcjonariuszy tej formacji do pierwszego kontaktu z ofiarami tego przestępstwa, zarówno na granicy podczas kontroli ruchu granicznego, czynności kontrolnych w ramach weryfikacji ich legalności pobytu i zatrudnienia na terytorium Polski, a także legitymowania. Przy czym czynności kontrolne nie ograniczają się tylko do zbadania legalności pobytu lub pracy cudzoziemca, ale również prowadzenia przez cudzoziemców działalności gospodarczej oraz powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom⁴². Zgodnie z obowiązującymi zapisami ustawy o Straży Granicznej⁴³, funkcjonariusze mają prawny obowiązek reakcji na naruszenia przepisów ujawnionych podczas kontroli. Poza powiadamianiem innych organów o ujawnionych naruszeniach,

³⁹ Art. 308 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2022r., poz. 1375, t.j.

⁴⁰ Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, s. 7-8.

⁴¹ M. Wiśniewski, *System instytucjonalnego podejścia do problemu handlu ludźmi*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 9; zob. również *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2017*, opracowany w Wydziale ds. Europejskiej Sieci Migracyjnej i Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2018, s. 21.

⁴² Art. 10 d Ustawy z dnia 12 października 1990 roku o Straży Granicznej, Dz.U. z 2023 r., poz. 1080, t.j.

⁴³ Tamże, art. 10 d ust. 23.

czynności kontrolne powinny znaleźć się w sporządzanym z kontroli protokole. W ten sposób rodzi się administracyjna możliwość ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi w ramach kontrolnych czynności administracyjnych dotyczących kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców na terytorium RP⁴⁴.

Zarówno kontrola legalności pobytu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, prowadzona w celu ustalenia stanu faktycznego w zakresie przestrzegania przepisów dotyczących warunków wjazdu cudzoziemców na to terytorium i pobytu na nim⁴⁵, jak również kontrola legalności wykonywania pracy przez cudzoziemców, prowadzenia działalności gospodarczej przez cudzoziemców, powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcom⁴⁶, to czynności wynikające z jednego z głównych stawianych tej formacji zadań, jakim jest zwalczanie nielegalnej migracji, w tym nielegalnej migracji zarobkowej. Podczas przeprowadzania kontroli funkcjonariusze Straży Granicznej mają prawo do kontroli dotyczącej między innymi swobodnego poruszania się po terenie jednostki kontrolowanego; kontrolowania dokumentów związanych z zatrudnieniem, powierzeniem pracy lub prowadzeniem działalności gospodarczej oraz sporządzania ich kopii; ustalania tożsamości osób przebywających w miejscu przeprowadzania kontroli; przesłuchiwanie osób podejrzewanych o naruszenie przepisów dotyczących legalności wykonywania pracy przez cudzoziemców, prowadzenia działalności gospodarczej przez cudzoziemców oraz powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcom; żądania udzielania wyjaśnień od osób przebywających w miejscu przeprowadzania kontroli; dokumentowania czynności kontrolnych z wykorzystaniem środków audiowizualnych; korzystania z pomocy biegłych i specjalistów, a także dokonywania oględzin miejsc wykonywania pracy, w szczególności w celu ustalenia liczby miejsc pracy.

Kontrolę legalności pobytu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej prowadzą funkcjonariusze Straży Granicznej w celu ustalenia stanu faktycznego, w zakresie przestrzegania przepisów dotyczących warunków wjazdu cudzoziemców na to terytorium i pobytu na nim⁴⁷, co jest również naturalnym instrumentem do możliwości identyfikacyjnych cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi.

⁴⁴ R. Mroczek, *Formy inicjacji procesowej w sprawach o przestępstwa handlu ludźmi*, „Prokuratura i Prawo” Nr 2 (2019), s. 106-109.

⁴⁵ Art. 289 ust. 1 Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2023 r. poz. 547, t.j.

⁴⁶ Art. 1 ust. 2 pkt 13a Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. z 2023 r. poz. 1080, t.j.

⁴⁷ Art. 289 ust. 1 Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2023 r. poz. 547, t.j.

Kolejnym, istotnym z punktu widzenia identyfikacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi, jest kontrola graniczna. O ile przekraczanie granicy państwowej, stanowiącej granicę wewnętrzną Unii Europejskiej w rozumieniu przepisów kodeksu granicznego Schengen⁴⁸, nie jest poddane co do zasady kontroli, to już przekraczanie granic zewnętrznych dozwolone jest jedynie na przejściach granicznych⁴⁹. Zadaniem kontroli jest pomoc w zwalczaniu nielegalnej imigracji, a także - jak wprost wskazuje kodeks graniczny Schengen - handlu ludźmi oraz zapobieganie wszelkim zagrożeniom dla bezpieczeństwa wewnętrznego, porządku publicznego, zdrowia publicznego i stosunków międzynarodowych państw członkowskich⁵⁰.

Istotnym uprawnieniem funkcjonariuszy Straży Granicznej, w zakresie wykrywania przestępstwa handlu ludźmi, jest błaha, jak się na pozór wydaje, czynność legitymowania⁵¹. To właśnie podczas tej czynności służbowej istnieje możliwość przekazania funkcjonariuszowi informacji od pokrzywdzonej, która będąc permanentnie obserwowana lub zastraszona, nie ma możliwości zgłoszenia tego faktu w najbliższej jednostce organizacyjnej Straży Granicznej w zasięgu danego Oddziału. Przyznać również należy, iż zarówno oddziały jak i jednostki terenowe Straży Granicznej nie odnotowują tak częstych samodzielnych zgłoszeń o popełnieniu przestępstw jak jednostki Policji. Zatem większość ujawnień przestępstw tego organu wynika z właściwego i kompetentnego korzystania posiadanych narzędzi kontrolnych.

Do ujawnienia między innymi przestępstwa handlu ludźmi, będącego bardzo często przestępstwem towarzyszącym na przykład organizowania nielegalnej migracji, niedozwolonego przewozu przez granicę osób lub rzeczy, których posiadanie i obrót transgraniczny jest zabroniony, ujawnienia przedmiotów, których użycie może spowodować naruszenie bezpieczeństwa publicznego lub porządku publicznego, służyć mogą również czynności dotyczące kontroli osobistej, przeglądania zawartości bagaży, sprawdzania ładunków w portach i na dworcach oraz w środkach komunikacji lotniczej, drogowej, kolejowej i wodnej⁵².

⁴⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2016/399 z dnia 9 marca 2016 r., w sprawie unijnego kodeksu zasad regulujących przepływ osób przez granice (kodeks graniczny Schengen), (tekst jednolity), Dz. Urz. UE L 77/1 z 23.03.2016 r.

⁴⁹ Art. 5 ust. 1 kodeksu granicznego Schengen.

⁵⁰ Punkt 6 preambuły kodeksu granicznego Schengen.

⁵¹ Art. 11 ust. 1 pkt 4 Ustawy z dnia 12 października 1990 roku o Straży Granicznej, Dz.U. z 2023, poz. 1080, t.j.

⁵² Art. 11 ust. 1 pkt Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2023 r., poz. 519, t.j.

Straż Graniczna, gdy inne środki okazują się bezskuteczne lub nieprzydatne, może także w zakresie wykrywania, ustalania sprawców oraz uzyskiwania i utrwalania dowodów ściganych z oskarżenia publicznego, w tym również umyślnego przestępstwa określonego w art. 189a kodeksu karnego, wykorzystywać uprawnienia do realizacji czynności poza procesowych⁵³. Organy ścigania korzystają z wymienionych uprawnień wyłącznie po to, by móc je później wykorzystywać jako dowód w formie procesowej. Do podstawowych celów tych czynności należy: ustalenie dowodów dla procesu karnego, ustalenie składu ilościowego grup przestępczych i zakresu ich działania, ujawnienie mechanizmów powodujących przestępstwa, ustalenie i zatrzymanie sprawców, ustalenie miejsca ukrywania się osób poszukiwanych, miejsc pobytu osób zaginionych, przetrzymywania osób uprowadzonych lub pozbawionych wolności, a także udaremnienie popełnienia przestępstwa⁵⁴.

W kontekście zapisu art. 1 ust. 2 pkt 4 lit. j ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej⁵⁵, należy zwrócić także uwagę na uprawnienia Straży Granicznej do rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstwa określonego w art. 191b kodeksu karnego o brzmieniu: § 1. Kto przemocą, groźbą bezprawną lub przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia doprowadza inną osobę do zawarcia małżeństwa lub związku, który odpowiada małżeństwu w kręgu wyznaniowym lub kulturowym sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. § 2. Tej samej karze podlega, kto w celu popełnienia przestępstwa określonego w § 1, używając podstępów lub nadużywając stosunku zależności lub wykorzystując krytyczne położenie, nakłania inną osobę do opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Przestępstwo to może stanowić punkt wyjścia do wskazanej wyżej jego formy kryminologicznej, określonej jako zmuszanie do zawierania fikcyjnych małżeństw. Zmuszanie do zawierania fikcyjnych małżeństw polegać może na wyszukiwaniu atrakcyjnych kobiet w trudnej sytuacji życiowej, którym obiecuje się znaczne wynagrodzenie finansowe w zamian za zawarcie fikcyjnego małżeństwa z obcokrajowcem w celu legalizacji jego pobytu. W konsekwencji nielegalnego proceduru, ofiary nie otrzymują obiecane wynagrodzenia, pozostając

⁵³ Art. 9e-g Ustawy z dnia 12 października 1990 roku o Straży Granicznej, Dz.U. z 2023, poz. 1080, t.j.

⁵⁴ P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański, *Handel ludźmi. Przestrzeń prawno-karna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2017, s. 194; P. Łabuz, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] *Handel ludźmi. Przestrzeń prawno-karna i kryminalistyczno - kryminologiczna*, T. Safjański (red.), Warszawa 2017, s. 194; Zob. również J. Gołębiowski, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008, s. 21.

⁵⁵ Dz.U. z 2023, poz. 1080, t.j.

z problemem unieważnienia małżeństw, gdyż, jak się w rzeczywistości okazuje, cudzoziemiec po nabyciu odpowiednich dokumentów znika⁵⁶. Taki rodzaj wykorzystania kobiety można również traktować jako akt przemocy wobec kobiet, a także sposób na uwikłanie ofiary w kolejne typy podstawowe i kryminologiczne formy przestępstwa handlu ludźmi. Jak podają aktualne szacunki, na świecie żyje obecnie 650 milionów kobiet i dzieci, które wyszły za mąż przed ukończeniem 18 roku życia. Konsekwencją zawarcia małżeństw przez osoby poniżej 18 roku życia może być utrudniony dostęp do nauki, a w konsekwencji do pracy gwarantującej poczucie bezpieczeństwa i niezależności finansowej. Brak tych przymiotów, może stać się przyczyną powodującą zwiększenie ryzyka doświadczenia przemocy lub eksploatacji domowej⁵⁷.

Problem pozornych małżeństw, nie pozostaje jednak bez kontroli. Istnieją prawne instrumenty ich weryfikacji. Straż Graniczna posiada kompetencje i uprawnienia do zbadania ewentualnej pozorności małżeństwa z cudzoziemcem. Zgodnie z art. 11 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 roku o cudzoziemcach⁵⁸, funkcjonariusze Straży Granicznej mogą przeprowadzać wywiad środowiskowy lub ustalać miejsce pobytu małżonka lub innego członka rodziny cudzoziemca, a także osoby, z którą cudzoziemca łączą więzi o charakterze rodzinnym⁵⁹. W postępowaniu kontrolnym funkcjonariusz Straży Granicznej ustala stan faktyczny, celem uzyskania odpowiedzi na pytania, czy: jedno z małżonków przyjęło korzyść majątkową w zamian za wyrażenie zgody na zawarcie małżeństwa, o ile nie wynikało to ze zwyczaju ugruntowanego w danym państwie lub danej grupie społecznej; małżonkowie nie wypełniają prawnych obowiązków wynikających z zawarcia małżeństwa; małżonkowie nie zamieszkują wspólnie lub nie prowadzą wspólnego gospodarstwa domowego; małżonkowie nie spotkali się przed zawarciem małżeństwa; małżonkowie nie mówią językiem zrozumiałym dla obojga; małżonkowie nie są zgodni co do dotyczących ich danych osobowych i innych istotnych okoliczności ich dotyczących; jedno z małżonków lub oboje małżonkowie w przeszłości zawierali już pozorne małżeństwa⁶⁰. Czynności

⁵⁶ *Raport Handel Ludźmi w Polsce. Raport za 2016*, opracowany w Wydziale ds. Europejskiej Sieci Migracyjnej i Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2017, s. 18.

⁵⁷ J. Wawrzecka, *Zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej w myśl prawa międzynarodowego publicznego*, [w:] *Prawo w Polsce 2000 - 2020*, K. Łukomiak (red.), Łódź 2020, s. 411.

⁵⁸ Dz.U. z 2023 r., poz. 519, t.j.

⁵⁹ Art. 11 ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2023 r., poz. 519, t.j.

⁶⁰ Tamże, art. 169 ust. 2.

te zmiierają w konsekwencji do ustalenia okoliczności zawarcia związku małżeńskiego w celu obejścia przepisów ustawy o cudzoziemcach⁶¹.

Realizacja czynności w zakresie minimalizacji zjawiska handlu ludźmi to dla Straży Granicznej nie tylko czynności w zakresie rozpoznawania i wykrywania przestępstwa handlu ludźmi, ale również realizacja zadań w zakresie szeroko rozumianej profilaktyki. Na poziomie współpracy międzynarodowej ukierunkowanej na zwalczanie i przeciwdziałanie zjawiska handlu ludźmi, Straż Graniczna uczestniczy w licznych projektach o charakterze strategicznym. Przykładem takiego działania może być chociażby udział Straży Granicznej we wspólnych działaniach koordynowanych przez Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex). Polska Straż Graniczna jest aktywnym uczestnikiem koordynowanych przez Frontex działań o charakterze operacyjnym, udostępniając swoje zasoby osobowe oraz sprzętowe na potrzeby innych państw członkowskich, a także państw trzecich⁶². Olbrzymie znaczenie ma wymiana informacji z właściwymi organami krajowymi, o osobach podejrzewanych o zaangażowanie w działania przestępcze, takie jak przemyt migrantów, handel ludźmi i terroryzm. Straż Graniczna współpracuje również z Agencją Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol) przygotowując operacyjne plany działań dla projektu Empact⁶³, oraz z wieloma innymi podmiotami w zasięgu międzynarodowym i wspólnotowym. W zasięgu krajowym Straż Graniczna uczestniczy, jako jeden z wielu podmiotów, w przedsięwzięciach wynikających z Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi, nadto funkcjonariusze tej formacji wykonują również szereg działań informacyjnych oraz wspierających wobec ofiar w ramach zadań Wojewódzkich Zespołów do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi. Zespoły zapewniają wsparcie ofiarom w ramach systemu pomocy społecznej, a także prowadzą działalność prewencyjną poprzez kampanie informacyjne nt. handlu ludźmi oraz upowszechnianie wiedzy m.in. wśród młodzieży, nauczycieli i przedsiębiorców. Ważna jest współpraca z wszystkimi podmiotami na rzecz wypracowania systemowego podejścia do rozpoznawanego zjawiska handlu ludźmi, poprzez między innymi koordynację działań, działalność prewencyjną, wsparcie i ochronę ofiar, ściganie przestępstwa handlu ludźmi, szkolenia,

⁶¹ Por. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 19 października 2016 r., sygn. II OSK 2628/15, LEX nr 2169082.

⁶² D. Tracz, *Współpraca Straży Granicznej i FRONTEX-u*, [w:] *Agencja FRONTEX w strefie Schengen. 10 lat doświadczeń*, A. Kuś, A. Kosińska, A. Szachon-Pszenny (red.), Lublin 2015, s. 249.

⁶³ A. Łyżwa, *Rola organów ścigania w przeciwdziałaniu i zwalczaniu zbrodni handlu ludźmi*, „Przegląd Policyjny”, nr 136(4), 2019, s. 254.

prowadzenie badań dotyczących problematyki handlu ludźmi oraz ewaluację działań i zmiany legislacyjne⁶⁴.

5. ZESTAWIENIA STATYSTYCZNE

Rzeczywistym odzwierciedleniem aktualnych tendencji kształtowania się zjawiska handlu ludźmi w Polsce są gromadzone w tym zagadnieniu zestawienia statystyczne. W odniesieniu do między innymi Straży Granicznej odnajdziemy je w opracowywanych corocznie raportach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dla najbardziej aktualnego zobrazowania zjawiska w aspekcie form wykorzystania, a także narodowości i płci ofiar, przytoczone zostaną najbardziej aktualne dane dotyczące Straży Granicznej za lata 2020 - 2022.

W 2020 roku Straż Graniczna zidentyfikowała łącznie 43 domniemane ofiary handlu ludźmi: W podziale na obywatelstwo, zestawienie wygląda następująco: 6 ob. Ukrainy, 10 ob. Mołdawii, 5 ob. RP, 5 ob. Jemenu, 5 ob. Filipin, 1 ob. Białorusi, 1 ob. Rosji. W podziale na płeć zestawienie wygląda następująco: 33 mężczyzn, 10 kobiet. W podziale na obszar wykorzystania zestawienie wygląda następująco: 38 osób – praca lub usługi o charakterze przymusowym, 5 osób – zawieranie fikcyjnych małżeństw⁶⁵.

W 2021 roku Straż Graniczna zidentyfikowała łącznie 71 domniemanych ofiar handlu ludźmi: W podziale na obywatelstwo, zestawienie wygląda następująco: 25 ob. Kolumbii, 14 ob. Małdawii, 9 ob. Meksyku, 6 ob. Wenezueli, 4 ob. Polski, 4 ob. Ukrainy, 2 ob. Filipin, 2 ob. Kongo, 1 ob. Rumunii, 1 ob. Indii, 1 ob. Kamerunu, 1 ob. Gwinei, 1 ob. Jemenu. W podziale na płeć zestawienie wygląda następująco: 49 mężczyzn, 22 kobiety. W podziale na obszar wykorzystania zestawienie wygląda następująco: 64 osoby – praca lub usługi o charakterze przymusowym, 7 osób – prostytutka, pornografia lub inne formy seksualnego wykorzystania⁶⁶.

W 2022 roku Straż Graniczna zidentyfikowała łącznie 110 potencjalnych ofiar handlu ludźmi: W podziale na obywatelstwo, zestawienie wygląda następująco: Gwatemala (38 osób), Wenezuela (37 osób), Meksyk (15 osób), Kolumbia (15 osób), Honduras (1 osoba), Kongo (1 osoba), Kamerun (1 osoba), Rosja (1

⁶⁴ Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2022 - 2024, s. 2.

⁶⁵ *Raport Handel Ludźmi w Polsce. Raport 2020*, opracowany w Wydziale ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Warszawa 2021, s. 18, dane wg KGSG.

⁶⁶ *Raport Handel Ludźmi 2021*, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Warszawa 2021, s. 21-23.

osoba), Ukraina (1 osoba). W podziale na płeć, zestawienie wygląda następująco: 85 mężczyzn, 25 kobiet. W podziale na obszar wykorzystania zestawienie wygląda następująco: 107 osób – praca lub usługi o charakterze przymusowym, 3 osoby – prostytutka, pornografia lub inne formy seksualnego wykorzystania⁶⁷.

Zakres czasowy	Liczba ofiar	Praca lub usługi o charakterze przymusowym	Prostytucja, pornografia lub inne formy seksualnego wykorzystania	Zawieranie fikcyjnych małżeństw	Kobiety	Mężczyźni
2020 r.	43	38		5	10	33
2021r.	71	64	7		22	49
2022 r.	110	107	3		25	85
Łącznie	224	209	10	5	57	167

Identyfikacje ofiar handlu ludźmi przez Straż Graniczną za lata 2020-2023. Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Raport Handel Ludźmi w Polsce. Raport 2020*, Warszawa 2021; *Raport Handel Ludźmi 2021*, Warszawa 2021; *Raport Handel Ludźmi 2022*, Warszawa 2023.

Analizując aktualne dane Krajowych Raportów dotyczących handlu ludźmi w Polsce za lata 2020 – 2022 w kwestii identyfikowanych przez Straż Graniczną ofiar uzyskujemy informację o zarejestrowanych 224 ofiarach handlu ludźmi. Dane te wskazują, iż w analizowanym 3-letnim okresie, dominującą formą wykorzystania wobec identyfikowanych przez Straż Graniczną ofiar handlu ludźmi była praca przymusowa (209 osób, co stanowi 93% ogółu wykorzystania), kolejno prostytutka, pornografia lub inne formy seksualnego wykorzystania (10 osób, co stanowi 4,4 % ogółu wykorzystania) oraz fikcyjne małżeństwa (5 osób, co stanowi 2,2 % ogółu wykorzystania). Wskazane trendy nie są przypadkiem, nie odbiegają również od pozostałych zestawień ofiar handlu ludźmi wykorzystywanych na terytorium RP. Wskazać jednak należy, iż przedstawione dane to tylko wycinek w badaniach nad tym zjawiskiem, bowiem zestawienia te odnoszą się tylko do ujawnionych ofiar na terytorium RP, a jak pokazuje praktyka, przestępstwo to z uwagi na jego transgraniczny charakter, a także geopolityczne położenie naszego kraju, dotyczy również Polaków wykorzystanych poza granicami kraju (handel ludźmi jako kraj pochodzenia ofiar) oraz ofiar wykorzystywanych w kontekście Polski jako kraju tranzytowego.

⁶⁷ *Raport Handel Ludźmi 2022*, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Warszawa 2023, s. 22-24.

6. WNIOSKI *DE LEGE LATA* I *DE LEGE FERENDA*

Jednym z nasuwających się wniosków w kontekście ciągłego wzrostu wykorzystania ofiar handlu ludźmi jest zwrócenie uwagi na ekonomiczne aspekty tego przestępstwa. Ekonomia handlu ludźmi stanowi ważny transgraniczny i międzynarodowy wymiar zysków dla finansowania grup przestępczych, paramilitarnych, a być może także terroryzmu. Wzajemne korelacje handlu ludźmi z innymi czynami przestępczymi, przyjęcie uzyskiwanych korzyści jako stałe źródło dochodu, oraz pranie brudnych pieniędzy jako legalizacja zysków pochodzących z tego przestępstwa, świadczą o świadomym celu działania sprawców uprzedmiotawiającym osobę ludzką jako rzecz, którą można dobrowolnie wykorzystać.

W poruszanych kwestiach materialnoprawnych przestępstwa handlu ludźmi wskazano na jego kierunkowość, który oznacza możliwość jego popełnienia tylko w zamiarze bezpośrednim, co w praktyce oznacza zawężenie odpowiedzialności sprawców za zachowanie bierne, poprzez tylko lub aż wyrażanie przez nich zgody na wykorzystanie ofiar. W tym zakresie *de lege lata* postuluję uzupełnienie przepisu o zamiar ewentualny.

W celu usprawnienia wykrywania, zwalczania i zapobiegania transgranicznego charakteru przestępstwa handlu ludźmi, postuluję *de lege ferenda* o uchwalenie oddzielnego aktu prawnego w formie Ustawy o handlu ludźmi. Po pierwsze przedmiotowy akt prawny uregulowałby kompleksowo definicje podstawowych pojęć (zwłaszcza definicję pracy przymusowej), zagadnienie czasu do namysłu, problem identyfikacji ofiar, kwestię rekompensaty i odszkodowania dla ofiar, a także pojawiające się w praktyce problemy związane z niekaralnością ofiar handlu ludźmi. Po drugie ustawa ułatwiłaby wszystkim organom wymiaru sprawiedliwości podejmowanie jednolitych i skoordynowanych działań, co jest kluczowym przedsięwzięciem przeciwko współczesnemu handlowi ludźmi⁶⁸.

Przeprowadzona w artykule analiza zagrożenia przestępstwem handlu ludźmi z perspektywy Straży Granicznej wskazała, że obraz tego przestępstwa naruszającego prawa podstawowe, w jego aktualnych rozmiarach, jako przestępstwa transgranicznego, dotyczy ofiar pochodzących z różnych rejonów świata, a dominującą w Polsce formą wykorzystania jest utrzymująca się już od kilku lat eksploatacja w pracy lub usługach o charakterze przymusowym. Z pewnością to ruchy migracyjne o nieoszacowanych rozmiarach, poszukiwanie nowego miejsca pracy, ubóstwo, demografia, niski poziom edukacji, krytyczne położenie migranta

⁶⁸ Por. Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2022 - 2024, Część VII, Zmiany legislacyjne, s. 19.

poprzez zachęcającą ofertę pracy lub zatrudnienia poza granicami kraju, jest przyczyną jego dalszego wykorzystania. Fakt nielegalnej migracji lub nielegalny pobyt, będący następstwem migracji legalnej, jest celowo przez sprawcę przestępstwa handlu ludźmi utrzymywany, jako argument zmuszania ofiar do wykonywania określonych czynności⁶⁹. Nadto bariery znajomości języka, nieznajomość regulacji prawnych, dotyczących zarówno pobytu jak i zatrudnienia, powodują, że cudzoziemscy pracownicy, otrzymują zatrudnienie lub oferty pracy w zawodach o dużym ryzyku wykorzystania. Część cudzoziemców, a zwłaszcza kobiet, chcąc uzyskać tytuł pobytowy decyduje się na fikcyjne małżeństwa. To zaś prowadzi do bezpośredniego uzależnienia i staje się początkiem wykorzystania. Wolny od rekruterów nie jest również Internet. Rozwój nowych technologii z jednej strony przysłużył się postępowi, z drugiej zataił poczucie refleksyjności.

Obowiązujące w Polsce regulacje prawne (definicja, przepisy karne) co do zasady spełniają swoje funkcje (ochronne, sprawiedliwościowe, gwarancyjne, kompensacyjne, prewencyjne), zwłaszcza otwartość definicji na nowe kryminologiczne formy wykorzystania ofiar. Obowiązująca od dnia 1 października 2023 roku nowelizacja przepisów kodeksu karnego i innych ustaw zaostrzyła górny wymiar kary za dokonanie przestępstwa handlu ludźmi, obowiązują również przepisy ustawy z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, zobowiązujące sąd do orzekania kary pozbawienia wolności w wysokości od lat 10 do lat 25 za dokonanie i kary pozbawienia wolności w wysokości nie niższej niż rok, za stadialną formę przygotowania do przestępstwa handlu ludźmi, przy skazaniu sprawcę, który popełnił to przestępstwo w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy. Postulować należy jednak o uzupełnienie karalności tego przestępstwa, popełnionego również w zamiarze ewentualnym - gdy sprawca choćby przewidując możliwość popełnienia przestępstwa godzi się na to.

Dominująca obecnie forma wykorzystania ofiar handlu ludźmi w Polsce, jaką jest praca lub usługi o charakterze przymusowym, która według danych Krajowego Centrum Interwencyjno – Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi, wskazuje na kształtowanie się tego zjawiska w relacjach 65% osób wykorzystanych, wobec 12% ofiar wykorzystanych w prostytutce, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania i 23% ofiar wykorzystanych w innych obszarach. Jak pokazują przedstawione w artykule zestawienia

⁶⁹ M. Koss-Goryszewska, *Wizerunek handlu ludźmi i kobiety - ofiary w prasie polskiej na przykładzie „Gazety Wyborczej”*, [w:] *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, J. Fredlak (red.), Warszawa 2010, s. 72-73.

statystyczne zidentyfikowanych w latach 2020-2022 ofiar przez Straż Graniczną, wskazana tendencja zwłaszcza wykorzystania ofiar w najbardziej dynamicznie wzrostowej formie tego przestępstwa, jaką jest praca lub usługi o charakterze przymusowym, stanowi aż 93% ogółu zidentyfikowanych ofiar.

Szczególne miejsce w zakresie zarówno zwalczania, jak i zapobiegania przestępstwu handlu ludźmi zajmuje jednolita, umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji, jaką jest Straż Graniczna. Posiadane przez nią uprawnienia kompetencyjne, dotyczące ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji, a zwłaszcza rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń oraz ścigania ich sprawców, stawiają ją jako jednego z najważniejszych w Polsce wyspecjalizowanych organów ścigania, do walki z tym przestępczym, transgranicznym procederem. Poprzez kontrolę ruchu granicznego, czynności realizowane w ramach weryfikacji legalności pobytu i zatrudnienia cudzoziemców na terytorium Polski (badanie legalności pracy cudzoziemca, prowadzenia przez cudzoziemców działalności gospodarczej oraz powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom), uprawnienia do legitymowania i ustalania tożsamości osób, czynności kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży, sprawdzania ładunków w portach i na dworcach oraz w środkach komunikacji lotniczej, drogowej, kolejowej i wodnej, instrumenty prawne do badania ewentualnej pozorności małżeństwa z cudzoziemcem, a także podejmowane profesjonalne działania śledcze i operacyjno – rozpoznawcze, dają tej formacji naturalny dostęp do środowisk cudzoziemskich. Efekty tej profesjonalnej służby odzwierciedlają statystyki. Na zidentyfikowane w 2022 roku wskazane przez KCIK 254 ofiary, blisko połowa (110 ofiar) – to identyfikacje zrealizowane przez funkcjonariuszy tej formacji. Formacji, która nie posiada sformalizowanych struktur do walki z handlem ludźmi, etatowych koordynatorów i wyodrębnionych wydziałów oraz zespołów.

Poza zwalczaniem (rozpoznawaniem i wykrywaniem) Straż Graniczna przejawia swoją aktywność również w aspekcie przeciwdziałania temu procederowi. Uczestnicząc w przedsięwzięciach wynikających z Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi, zadaniach Wojewódzkich Zespołów do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, również im przewodnicząc, współpracy regionalnej, krajowej, wspólnotowej i międzynarodowej, jak również poprzez właściwe postrzeganie problematyki handlu ludźmi, skuteczne wykorzystywanie posiadanych instrumentów kompetencyjnych, podnoszenie kwalifikacji własnych

i budowanie szerokiej platformy współpracy na rzecz eliminowania tego zjawiska, Straż Graniczna staje na wysokości stawianych przed nią zadań.

THE THREAT OF HUMAN TRAFFICKING FROM THE PERSPECTIVE OF THE BORDER GUARD

Summary: Human trafficking is a very complex phenomenon. An image of this crime infringing basic human rights, being undoubtedly an international and cross-border crime can be primarily found in the victims' identifications and in their testimonies. The problem affects victims originating from various regions of the world. In Poland, the prevailing form of the misuse persisting in the recent years is the exploitation of victims in forced labour or indenture of various kinds. The main causes of this phenomenon include contemporary migration flows of inestimable size, with economical, climate-related and, more common nowadays, war-related migration. Among contemporary determinants of human trafficking crime one can also name globalization, poverty, unemployment, thoughtless seeking of new employment, victims' low level of education, the lack of target country language command, as well as improper legal regulations and, also, development of new technologies. The topic of this paper consists in the threat of human trafficking from the perspective of the Border Guard – the entity appointed to protect the state border, control the border traffic, prevent and combat illegal immigration as well as recognition and detection of crime, including human trafficking crime. The author analyses carefully and in detail the tasks realized by the border guard within two aspects: combatting and preventing the crime of human trafficking. The author analyses the most current Polish penal-law regulations concerning the human trafficking crime, from sanction regulations to the legislative definition, he discusses crime types included in the legal codex associated with the exploitation of victims and its new criminological forms. Empirical contribution of the paper consists in statistical summary of the current image of the phenomenon within the aspect of exploitation forms and also the nationality and gender of the victims identified by the Border Guard officers between 2020 and 2022. In relations with the undertaken subject and resulting analyses, the author also sketches a proposition of *de lege lata* and *de lege ferenda* notions.

Key words: human trafficking, Border Guard, migration

SPECUSTAWA JAKO NARZĘDZIE WALKI Z HANDELEM LUDŹMI W OBLICZU KONFLIKTU ZBROJNEGO W UKRAINIE

Abstrakt: Bezspornym i niepodważalnym jest fakt, że każdy konflikt zbrojny, każda wojna osłabia funkcjonowanie władz państwowych i narusza sferę bezpieczeństwa wewnętrznego, co z kolei wpływa bezpośrednio na zwiększenie zagrożenia przestępczością, w tym handlem ludźmi, zwłaszcza wobec osób najbardziej narażonych, czyli kobiet i dzieci. W artykule przedstawiono wpływ konfliktu zbrojnego trwającego na terytorium Ukrainy na zagrożenia przestępstwem handlu ludźmi w świetle niespotykanej dotąd w Polsce migracji milionów uchodźców z tego państwa. Przyjęcie tak dużej grupy uchodźców wojennych było dla naszego kraju ogromnym wyzwaniem, dlatego tekst skupia się między innymi na nowych przepisach karnych ujętych w nowym akcie prawnym, jakim jest *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, zwana „specustawą pomocową”, chroniącą te osoby przed współczesną formą niewolnictwa. Zaostrzenie przez ustawodawcę odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi w nadzwyczajnej sytuacji, jaką stała się napaść zbrojna Rosji na Ukrainę, wydaje się na arenie międzynarodowej bardzo unikatowym rozwiązaniem. Autorka w tekście podejmuje próbę określenia czy specustawa może być narzędziem walki z handlem ludźmi, jak również czy zawarte w niej zapisy o zaostrzeniu kar mogą przyczynić się do zapewnienia bezpieczeństwa potencjalnym ofiarom handlu ludźmi z Ukrainy.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, specustawa pomocowa, zaostrzenie kar, uchodźcy, Ukraina, konflikt zbrojny

¹ mł. insp. Monika Sokołowska, Naczelnik Wydziału Kryminalnego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji. ORCID 0009-0001-5124-801X.

1. UWAGI WSTĘPNE

Ponad 70 lat trwałego pokoju w Europie nieoczekiwanie zostało przerwane 24 lutego 2022 roku, kiedy to Federacja Rosyjska rozpoczęła działania zbrojne wobec Ukrainy. W świecie dalekim od Europy toczące się do tej pory konflikty zbrojne, w których ginęły setki tysięcy ludzi, nie wzbudzały być może w nas Europejczykach takiego lęku, jak ten tuż za wschodnią granicą Unii Europejskiej. Inwazja rosyjska na Ukrainę doprowadziła do wielu ofiar wśród ludności cywilnej, do wielu ludzkich tragedii związanych z przymusowymi wysiedleniami i utratą dachów nad głową. Miliony ludzi zostało zmuszonych do ucieczki z własnych domów w poszukiwaniu bezpieczeństwa, ochrony i pomocy. Liczba ofiar cywilnych w Ukrainie od początku wojny do czerwca 2023 r. według Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka (OHCHR) wyniosła ponad 9 tys. zabitych i prawie 16 tys. rannych².

Bezsprecznym i niepodważalnym jest fakt, że każdy konflikt zbrojny, każda wojna osłabia funkcjonowanie władz państwowych i narusza sferę bezpieczeństwa wewnętrznego, co z kolei wpływa bezpośrednio na zwiększenie zagrożenia przestępczością, w tym handlem ludźmi, zwłaszcza wobec osób najbardziej narażonych, czyli kobiet i dzieci. Ukraina jest jednym z tych regionów Europy, w których handel ludźmi stanowił poważny problem, a trwający tam aktualnie konflikt zbrojny może dodatkowo go zwiększyć. Globalny raport Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) na temat handlu ludźmi, uwzględniając obecną sytuację związaną z inwazją Rosji, wskazuje na wysokie ryzyko dla potencjalnych ofiar handlu ludźmi, ponieważ miliony Ukraińców zostało zmuszonych do ucieczek z ich domów. Około 50 % uchodźców, którzy uciekli z Ukrainy do Europy przed wojną to kobiety, 40 % stanowią dzieci i 10 % mężczyźni. Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców (UNHCR) szacuje, że ponad 17 milionów osób na Ukrainie wymaga pilnego wsparcia humanitarnego, w tym ponad 5 milionów osób wewnętrznie wysiedlonych przez wojnę.³ Na dzień 30 kwietnia 2023 r. ponad 4 mln obywateli spoza UE, którzy uciekli z Ukrainy w wyniku rosyjskiej inwazji, korzystało ze statusu ochrony tymczasowej w krajach UE. Poza Polską - państwami, które zarejestrowały wówczas u siebie największą liczbę obywateli z Ukrainy -

² Ukraine civilian war casualties 2023, Statista, <https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/> (dostęp: 18.06.2023).

³ Agencja ONZ ds. Uchodźców - Ukraine emergency, UNHCR, <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency> (dostęp: 18.06.2023).

są Niemcy (1090 235 osób; 28% ogółu) i Czechy (331 850; 8%)⁴. Na początek czerwca 2023 roku niespełna 6 mln obywateli Ukrainy zostało zarejestrowanych w całej Europie, poza nią niecałe 350 tysięcy. Polska odnotowała największą liczbę obywateli Ukrainy, którzy wystąpili o przyznanie im ochrony międzynarodowej lub ochrony tymczasowej, bo ponad 1,6 mln aplikujących.⁵

W obliczu tej sytuacji postawa Unii Europejskiej wobec Ukrainy jest niezachwiana, poprzez wsparcie polityczne i gospodarcze oraz uznanie, że inwazja Rosji w Ukrainie podważa bezpieczeństwo i stabilność w Europie i na świecie. Rada Europejska w konkluzjach z 24 lutego 2022 r. w najostrejszych słowach potępiła niesprowokowaną i nieuzasadnioną agresję wojskową Rosji wobec Ukrainy, podkreślając, że *„Rosja rażąco naruszyła prawo międzynarodowe i zasady Karty Narodów Zjednoczonych. Rada Europejska zażądała, aby Rosja w pełni respektowała integralność terytorialną, suwerenność i niezależność Ukrainy w ramach jej granic uznanych przez społeczność międzynarodową, i podkreśliła, że obejmuje to prawo Ukrainy do wyboru własnego losu. Rada Europejska potwierdziła też, że rosyjski rząd ponosi pełną odpowiedzialność za ten akt agresji, który skutkuje ludzkimi cierpieniami i ofiarami śmiertelnymi, oraz zapowiedziała, że Rosja zostanie pociągnięta do odpowiedzialności za swoje działania”*.⁶ W obliczu nadal trwającego konfliktu zbrojnego w maju 2023 r. Komisja Europejska przekazała 1,5 mld euro, stanowiącą kolejną transzę w ramach nadzwyczajnej pomocy dla Ukrainy. Łącznie z pakietu pomocy na 2023 rok, wynoszącego 18 mld euro, przekazano Ukrainie 7,5 mld euro. Jak wykazano, środki te pomogą Ukrainie utrzymać stabilność w tych bardzo trudnych okolicznościach⁷.

Polska nie pozostaje bierna w udzielaniu pomocy Ukrainie, która wciąż przeciwstawia się agresji wojskowej ze strony Rosji. Pomoc ta jest realizowana na wielu płaszczyznach: politycznej, gospodarczej, ale także zapewnieniu bezpieczeństwa ofiarom wojny. Działania te są nietypowe i realizowane pod ogromną presją czasu. Od pierwszych dni wojny do naszego kraju każdego dnia zaczęły przybywać tysiące obywateli Ukrainy w poszukiwaniu dachu nad głową.

⁴ Statystki EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/DDN-20230508-1> (dostęp: 18.06.2023).

⁵ Situation Ukraine Refugee Situation (unhcr.org): <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (dostęp: 18.06.2023).

⁶ Decyzja Wykonawcza Rady (UE) 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r. stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony – Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej - Euro-Lex - EUR-Lex - 32022D0382 - EN - EUR-Lex (europa.eu) (dostęp: 18.06.2023).

⁷ Oficjalna strona Unii Europejskiej: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/index_pl (dostęp: 18.06.2023).

Dane Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej FRONTEX wskazują, że w ciągu pierwszego miesiąca wojny ponad 2 miliony uchodźców uciekło z Ukrainy do Polski, aby w kolejnych miesiącach przekroczyć naszą granicę w liczbie ponad 3 milionów.⁸ Dla porównania, podczas trwającego przez cały 2015 rok kryzysu migracyjnego do Europy wjechało 1,8 mln nielegalnych migrantów pochodzących głównie z Afryki. Od 24 lutego 2022 r., kiedy rozpoczęła się rosyjska napaść, do początków maja 2023 r. odnotowano ponad 21 mln przekroczeń granicy z Ukrainą do innych krajów Europy. Głównym celem dla uchodźców stała się Polska⁹, bowiem jak pokazują statystyki, ponad 12 mln ukraińskich uchodźców wjechało do naszego kraju¹⁰.

2. REGULACJE W OBSZARZE HANDLU LUDŹMI ZAWARTE W SPECUSTAWIE

Przyjęcie tak dużej grupy uchodźców wojennych przez państwo polskie było nie lada wyzwaniem, stąd inicjatywa ustawodawcy, by opracować rozwiązania prawne skierowane właśnie do tej grupy osób. *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, zwana „specustawą pomocową”¹¹, stanowi przykład aktu prawnego implementowanego do polskiego porządku prawnego w nadzwyczajnej sytuacji, jaką stała się napaść zbrojna Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Akt prawny został wdrożony w nadzwyczajnie szybkim tempie. Przedmiotowy projekt w ramach procedury legislacyjnej trafił przed oblicze Sejmu w niespełna dwa tygodnie od wybuchu wojny. Projekt ten miał na celu stworzenie obywatelom Ukrainy szczególnej regulacji prawnej, zapewniającej doraźny, legalny pobyt dla tych, którzy w wyniku działań wojennych zostali zmuszeni do opuszczenia swojego kraju pochodzenia i wjechali na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.¹²

⁸ Informacje agencji UE Frontex dotyczące liczby obywateli Ukrainy, którzy uciekli do Europy: Update on Ukraine: more than 6 million refugees cross EU's borders (europa.eu) oraz w: raport Frontex „2022 in brief” https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/In-Brief_2022/2022_in_brief.pdf (dostęp: 18.06.2023).

⁹ Statista Research Department, opublikowane May 12, 2023 r., <https://www.statista.com/statistics/1310270/number-of-refugees-from-ukraine/> (dostęp: 18.06.2023).

¹⁰ Situation Ukraine Refugee Situation (unhcr.org), <https://data2.unhcr.org/e/situations/ukraine> (dostęp: 18.06.2023).

¹¹ Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz.U. z 2022, poz. 583.

¹² Tekst uzasadnienia do projektu Ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069> (Dz.U. z 2022, poz. 583).

Ustawa została wprowadzona w życie 12 marca 2022 roku. Biorąc pod uwagę zakres przedmiotowy specustawy, należy wskazać, iż jest on bardzo szeroki, zaczynając od regulacji związanych z legalizacją i rejestracją pobytu osób uciekających z Ukrainy, czy niesionymi formami wsparcia pomocy społecznej, kończąc na regulacjach dotyczących edukacji i dostępu do rynku pracy. Istotne jest, iż specustawa uwzględnia także regulacje dotyczące zaostrenia kar za konkretne czyny zabronione, w tym przestępstwo handlu ludźmi. Tym samym, nadzwyczajny akt prawny nie tylko koncentruje się na zapewnieniu legalnego pobytu osobom poszukującym ochrony międzynarodowej, ale także chroni osoby przybywające z terytorium Ukrainy przed zagrożeniami związanymi z poważną przestępczością transgraniczną, w tym przed współczesnym niewolnictwem i wyzyskiem jednostki ludzkiej.

Przestępstwo handlu ludźmi zostało ujęte w autopoprawce z dnia 8 marca 2022 roku (druk sejmowy nr 2069-A), która zaostrzyła sankcje wobec sprawców niektórych przestępstw popełnionych na szkodę ukraińskich uchodźców. Wyższe kary za przestępstwa popełnione na szkodę obywateli Ukrainy dotyczyły zamkniętego katalogu czynów zabronionych takich jak:

- handel ludźmi (art. 189 a kk),
- bezprawne pozbawienie wolności (art. 189 kk),
- zmuszanie do określonego działania poprzez stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej (art. 191 kk),
- zmuszanie do uprawiania prostytucji (art. 203 kk),
- nakłanianie do uprawiania prostytucji w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, czerpanie korzyści z cudzej prostytucji (art. 204 kk).

Powyższe zapisy autopoprawki ujęte zostały w artykule 61 a ustawy, którego zastosowanie miało być ograniczone do sytuacji, gdy jedno ze wskazanych wyżej przestępstw zostało popełnione na szkodę osób, o których mowa w art. 1 ust. 1 specustawy, czyli na szkodę obywateli Ukrainy, którzy wjechali na terytorium Polski, przekraczając granicę z Ukrainą w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego kraju. Podczas dalszych prac legislacyjnych proponowana poprawka została zmodyfikowana poprzez zmianę numeracji artykułu na art. 72, i co najważniejsze, poprzez wykreślenie z przepisu art. 61 a sformułowania „na szkodę osób, o których mowa w art. 1 ust. 1”, rozszerzając tym samym zakres stosowania specustawy już nie tylko do obywateli Ukrainy, ale do wszystkich

osób na szkodę, których popełnione zostało jedno z wymienionych przestępstw. Katalog przestępstw pozostał ten sam¹³.

Należy zaznaczyć, że Kodeks karny z 1997 roku, obowiązujący w Polsce od 1 września 1998 r. w artykule 32 wymieniał do tej pory m.in. karę:

- pozbawienia wolności, orzecaną w wymiarze od 1 miesiąca do 15 lat;
- 25 lat pozbawienia wolności, wymierzana w przypadku ciężkich zbrodni i gdy kara 15 lat pozbawienia wolności byłaby zbyt łagodna.

Do wybuchu wojny w Ukrainie i wprowadzenia art. 72 specustawy pomocowej karalność przestępstwa handlu ludźmi uregulowana była ustawą z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U z 1997 nr 88 poz. 553), gdzie w art. 189 a § 1 dotyczącym popełnienia przestępstwa handlu ludźmi sprawca podlegał karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 do lat 15. Było to zgodne z zapisami art. 37 Kodeksu karnego, gdzie Sąd mógł wymierzyć karę pozbawienia wolności od 1 miesiąca do maksymalnie 15 lat. W sytuacji przygotowania do popełnienia przestępstwa ujętego w § 2 art. 189 a sprawca podlegał karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Regulacje ujęte w art. 72 specustawy pomocowej, dotyczące zaostżenia wymiaru kar za poszczególne przestępstwa weszły w życie 13 marca 2022 r., czyli dzień po jej ogłoszeniu i co istotne obowiązują one wyłącznie na czas trwania konfliktu zbrojnego w Ukrainie. Na ten tylko czas i tylko w tym zakresie normy regulujące odpowiedzialność karną za popełnienie przestępstw ujętych w art. 72 specustawy pomocowej, w tym za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi ujętego w art. 189 a ustawy Kodeks karny z 1997 roku, przy zastosowaniu reguły kolizyjnej *lex specialis derogat legi generali*, zostały wyłączone.

W przypadku zmian dotyczących zaostżenia orzekanych kar za przestępstwo handlu ludźmi należy wskazać, że specustawa pomocowa za przygotowanie do tego przestępstwa w art. 189 a § 2 kodeksu karnego wprowadziła przepisy zobowiązujące sąd do orzeczenia kary w wymiarze od 1 roku pozbawienia wolności (zamiast 3 miesięcy) do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę, a więc do 7 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności. Jeżeli chodzi o formę dokonaną handlu ludźmi ujętą w art. 189 a § 1 kodeksu karnego, sąd może orzec karę pozbawienia wolności od lat 10 (poprzednio 3) do lat 15 albo karę 25 lat pozbawienia wolności (poprzednio do lat 15).¹⁴ Świat pałestry

¹³ Druk Sejmowy nr 2069-A, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069-A>

¹⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Dz. U. z 2022, poz. 583.

nie ukrywa swoich wątpliwości. Padają stwierdzenia, że zaostrenie wymiaru kary do 25 lat pozbawienia wolności za przestępstwo handlu ludźmi nie jest konieczne, bowiem „sąd wymierzając karę w konkretnym przypadku brał pod uwagę szereg okoliczności, zarówno dotyczących sprawcy czynu, jego motywacji do popełnienia czynu, w szczególności tej zasługującej na szczególne potępienie, szkody, którą swoim czynem wyrządza”, mając jednocześnie możliwość zastosowania maksymalnej kary pozbawienia wolności, jaką w przypadku tej zbrodni było dotąd 15 lat.¹⁵

Na uwagę zasługują także zapisy nowej ustawy, która weszła w życie 1 października 2023 roku tj. Ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r., poz. 2600), w której także pojawiły się zapisy dotyczące zaostrenia wymiaru kary w przypadku przestępstwa handlu ludźmi. Wprowadzone w tej ustawie zmiany dotyczące karalności przestępstwa handlu ludźmi opisanego w artykule 189 a § 1 Kodeksu karnego przewidują, że kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności od lat 3 do 20¹⁶. Karalność za formę przygotowania do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi nie uległa zmianom legislacyjnym – nadal bowiem sprawca będzie podlegał karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. W tej sytuacji mogą pojawiać się wątpliwości i trudności w interpretacji, którą ustawę od października 2023 roku należy stosować w przypadku popełnionego przestępstwa handlu ludźmi. Czy nowe regulacje Ustawy Kodeks karny, czy też zapisy specustawy pomocowej? Jak wskazano wyżej, specustawa do czasu trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy, będzie nadal wyłączać zapisy stosowania Ustawy kodeks karny. Istotny jest tutaj właśnie zakres czasowy stosowania specustawy pomocowej, jakim jest okres trwania konfliktu zbrojnego w Ukrainie. Zatem, jeśli sytuacja w Ukrainie od 1 października 2023 roku nie zmieniła się i konflikt zbrojny nadal trwa, to tym samym zgodnie z *lex specialis derogat legi generali* specustawa pomocowa ma cały czas swoje zastosowanie.

Warto zwrócić uwagę na niejasne sformułowanie ujęte w art. 72 specustawy pomocowej, a dotyczące opisywanego wyżej czasu obowiązywania i zastosowania tej ustawy tzn. „w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terenie Ukrainy”. Czym jest konflikt zbrojny? Ustawa niestety tego nie definiuje¹⁷. Z kolei akty

¹⁵ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zaostrenie-kar-za-sutenerstwo-streczycielstwo-zmiany-w,513932.html> (dostęp: 18.06.2023).

¹⁶ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2022 r. poz.2600.

¹⁷ Konflikt zbrojny – rodzaj przemocy zbrojnej polegającej na dążeniu do osiągnięcia celów państwa (koalicji, grupy społecznej) przez wzajemne działania zbrojne przy użyciu sił zbrojnych lub zorganizowanych i uzbrojonych grup, https://pl.wikipedia.org/wiki/Konflikt_zbrojny (dostęp: 18.06.2023).

prawa międzynarodowego¹⁸ skupiają się bardziej na definicji pojęcia wojny niż konfliktu zbrojnego, który jest pojęciem szerszym. Ustawa dotyczy konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy, stąd czas jej obowiązywania jest ściśle związany z trwającym konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Jakiego konfliktu zbrojnego dotyczy, tego dokładnie ustawodawca nie doprecyzował. Czy tylko napaści Rosji na Ukrainę, czy każdego konfliktu zbrojnego, jaki wybuchł lub który dopiero nastąpi w Ukrainie? Nie dotyczy także innych konfliktów zbrojnych na świecie. Pojawia się pytanie, co w sytuacji zawieszenia konfliktu zbrojnego, czy tym samym specustawa zostanie zawieszona? Dalej, analizując użyty w tytule specustawy zwrot „terytorium Ukrainy”, może on także budzić pewne wątpliwości. Bo czym jest terytorium Ukrainy w aktualnej sytuacji, gdzie część obszarów jest zajęta przez rosyjskiego najeźdźcę? Czy Donieck, Ługańsk czy Bachmut zajęte przez Rosjan są terytorium Ukrainy w świetle tej ustawy, skoro są to obszary kontrolowane przez Rosję? Rozwiązaniem jak podaje A. Błachnio, mogłoby być wskazanie w specustawie, że chodzi o granicę Ukrainy w momencie uzyskania przez nią niepodległości w 1991 roku i do momentu rozpoczęcia konfliktu z Rosją w roku 2014¹⁹.

Biorąc pod uwagę zakres zastosowania przepisu art. 72 specustawy pomocowej, jak i kierując się wykładnią literalną, należy stwierdzić, że ustawodawca zaostrenie odpowiedzialności karnej uzależnił od dwóch przesłanek, które muszą wystąpić jednocześnie. Po pierwsze nie każdego przestępstwa dotyczy zaostrenie kar, a jedynie zamkniętego katalogu, enumeratywnie wymienionych czynów zabronionych. Druga przesłanka, jaka musi zaistnieć, to czas popełnienia przestępstwa - czyli w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy. Ustawa Kodeks karny w art. 6 wskazuje, że za czas popełnienia przestępstwa należy uznać czas, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany.²⁰ Tym samym, sąd może orzec zaostreną karę za przestępstwo handlu ludźmi bez względu na to czy sprawca popełnił je na terytorium Ukrainy, i czy na szkodę obywatela Ukrainy. Warunkiem *sine quo non* jest jedynie to, że czyn katalogowy musi być popełniony w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy. Co ciekawe sprawca nie musi być związany w żaden sposób z trwającym konfliktem zbrojnym w Ukrainie²¹.

¹⁸ Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej, Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 161.

¹⁹ P. Drembkowski, A. Błachnio i inni - *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy. Komentarz z wzorami dotyczącymi pobytu, dostępu do rynku pracy, świadczeń społecznych, edukacji i opieki zdrowotnej*, C.H.Beck, Legalis (dostęp: 18.06.2023).

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997r. Nr 88, poz. 553.

²¹ P. Drembkowski, A. Błachnio i inni, *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy. Komentarz z wzorami dotyczącymi pobytu, dostępu do rynku pracy, świadczeń społecznych, edukacji i opieki zdrowotnej*.

Fakt stworzenia przez ustawodawcę zamkniętego katalogu przestępstw podlegających zaostreniu karania może także budzić wątpliwości. Z jednej strony niepodważalne jest to, że należy chronić prawnie ofiary handlu ludźmi, zwłaszcza te, które znalazły się w trudnej sytuacji, uciekając przed zagrożeniem, jakim jest wojna. Prawdopodobieństwo zwiększenia niebezpieczeństwa zaistnienia przestępstw popełnianych na ich szkodę zdecydowanie wówczas wzrasta, jak również ich wiktymność.²² Wojna może „zmuszać” swoje ofiary do zaakceptowania wszystkich warunków, w tym tych narzuconych przez sprawców. Z drugiej jednak strony pojawia się pytanie, dlaczego taki właśnie katalog przestępstw? Słusznie zauważa A. Błachnio w swoich komentarzach do specustawy, że każdy czyn zabroniony popełniony na szkodę osoby, która znalazła się w sytuacji wojny, cechuje się wyższym stopniem społecznej szkodliwości czynu. Jak podaje dalej autor *„okradanie osób, które uciekają z terenu działań wojennych, dopuszczanie się na ich szkodę oszustw, powinno być traktowane jako szczególnie wyraz karygodności zachowania sprawcy, które w efekcie powinno być bardziej napiętnowane. Osoby takie nie tylko znajdują się w szczególnym położeniu, które zmusiło je do opuszczenia ojczyzny, ale również ich sytuacja [...] uległa drastycznemu pogorszeniu”*²³. Stąd, zaostrenie kar względem wyłącznie pięciu wyszczególnionych w zamkniętym katalogu przestępstw z uwagi na trwający w Ukrainie konflikt zbrojny, wydaje się rozwiązaniem nie do końca zrozumiałym, nie podważając oczywiście intencji ustawodawcy, związanej z ograniczeniem potencjalnych ofiar handlu ludźmi.

Generalna Dyrekcja do spraw Migracji i Spraw Wewnętrznych Unii Europejskiej (UE), opierając się na danych statystycznych EUROSTAT z 2021 roku, wskazała na wzrost o 10% ofiar handlu ludźmi w Europie, przy czym odsetek obywateli UE wśród ofiar wzrósł do 59%. W 2021 r. liczba zarejestrowanych ofiar handlu ludźmi w UE wyniosła ponad 7 tys., co stanowi liczbę porównywalną sprzed okresu pandemii, z czego 44 % to obywatele kraju zgłaszającego. Udział obywateli spoza UE wyniósł 41%, co oznacza niewielki spadek w porównaniu z latami 2019 – 2020, kiedy odsetek obywateli spoza UE wynosił 43%. Biorąc pod uwagę płeć ofiar handlu ludźmi w 2021 roku, widoczny jest nieznaczny wzrost liczby kobiet i dziewcząt będących ofiarami handlu ludźmi, które stanowią prawie 70 % wszystkich zarejestrowanych ofiar handlu ludźmi w UE. Wykorzystywanie seksualne było nadal dominującą formą eksploatacji

²² Benjamin Mendelsohn (1900–1998) - jako pierwszy użył słowa wiktymologia, wiktymność, ofiara wiktyмна - w 1956 roku w opublikowanym artykule „New Branch of the Bio-Social-Science: Victimology” - Nowa gałąź nauk biospołecznych: wiktymologia”, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiktymologia> (dostęp: 18.06.2023).

²³ P. Drembkowski, A. Błachnio i inni, *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy...*

w 2021 r., kształtując się na poziomie 56%. Tymczasem wykorzystanie do pracy niewolniczej nieznacznie spadło z 32% w 2020 roku do 29% w 2021 roku, ale nadal wskaźnik jest wyższy niż w poprzednich latach. Wzrost o około 5% nastąpił w pozostałych formach wykorzystania, w tym do wyłudzeń zasiłków, działalności przestępczej i żebractwa, wynosząc prawie 16 %. Na podstawie danych przekazanych przez państwa członkowskie, a dotyczących liczby osób podejrzanych o handel ludźmi w 2021 roku, widoczny jest wzrost o 12 % w porównaniu z 2020 rokiem. Na uwagę zasługuje także wzrost liczby skazanych handlarzy ludźmi aż o 55 % w 2021 r. w porównaniu z rokiem 2020²⁴.

Z danych uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości, w ramach wniosku o udostępnienie informacji publicznej, wynika, że liczba skazanych w I instancji Sądów Okręgowych za przestępstwo handlu ludźmi (art. 189 a § 1 i 2 Kodeksu karnego) porównując rok 2018 do 2021 wzrosła o 55 %, bowiem w 2018 roku odnotowano 17 skazań, a w roku 2021 już 31, na 7787 wszystkich skazań. Najczęściej na przestrzeni analizowanych lat 2018 – 2021 orzekano karę pozbawienia wolności w wymiarze pomiędzy 3 a 5 lat. Kary 15 lat pozbawienia wolności w tym okresie nie orzeczono względem ani jednego sprawcy handlu ludźmi. Wobec tylko 1 oskarżonego o przestępstwo handlu ludźmi Sąd zdecydował się orzec karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 8 lat i poniżej 15, i była to najwyższa orzeczona kara w analizowanych latach 2018 – 2021 (2019 rok)²⁵.

Stąd pojawiają się pytania, co do zasadności zaostrzenia kar specustawą pomocową za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi, gdzie aktualnie sąd może orzec karę pozbawienia wolności nawet do 25 lat. Przed wybuchem konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy zbrodnia ta w Polsce była przecież karana wysoką już sankcją, bo do 15 lat pozbawienia wolności. Jak wynika z przedstawionych wyżej danych statystycznych na przestrzeni lat 2018 – 2021, nie została jednak ona ani razu orzeczona. Nie należy zapominać o celu wykonywania kary pozbawienia wolności, jakim zgodnie z ustawą Kodeks wykonawczy z 1997 r. jest „wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”. Poprzez odizolowanie sprawcy od społeczeństwa, zapobiega się dalszemu popełnianiu przez niego czynów zabronionych. Z kolei funkcja prewencyjna kary

²⁴ Generalna Dyrekcja ds. Migracji i Spraw Wewnętrznych (HOME), https://home-affairs.ec.europa.eu/news/trafficking-victims-europe-rise-10-and-share-eu-nationals-among-victims-increased-59-2023-02-09_en (dostęp: 18.06.2023).

²⁵ Informacja publiczna dotycząca liczby osób skazanych z art. 189a kk. uzyskana od Ministerstwa Sprawiedliwości w ramach wniosku o dostępie do informacji publicznych.

zniechęca resztę społeczeństwa do popełniania czynów zabronionych ze względu na możliwe negatywne konsekwencje²⁶. Świadomość zagrożenia karą odstrasza od popełniania przestępstw innych członków społeczeństwa. Zaostrzenie kary pozbawienia wolności do 25 lat za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi zdecydowanie powinno w swoich założeniach odstraszyć potencjalnych sprawców. Na sejmowej komisji wiceszef MSWiA Maciej Wąsik konieczność zaostrzenia kar za handel ludźmi i sutenerstwo tłumaczył jako „*odstraszenie hien, które zaczynają się pojawiać w miejscach, gdzie jest dużo kobiet i dzieci*”²⁷. Budzi jednak wątpliwości fakt, czy mimo zaostrzenia kar specustawą pomocową do 25 lat pozbawienia wolności, będą one orzekane w tak wysokim wymiarze, skoro przed wybuchem wojny w Ukrainie miał miejsce pojedynczy przypadek orzeczonej kary od 8 do 15 lat pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi (2019 r.). Niepodważalne jest to, że Sąd w sposób subiektywny wymierza karę, i to zawsze w granicach przewidzianych przez ustawę, orzekając ją tak, aby jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, nie zapominając o stopniu społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Istotne dla Sądu podczas wymierzania kary są motywacja i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza gdy przestępstwa dopuścił się względem osoby nieporadnej lub będącej w trudnym położeniu, w takim, w jakim może znaleźć się wielu uchodźców z Ukrainy. Zachowanie się pokrzywdzonego odgrywa dla Sądu także znaczącą rolę w procesie orzekania. Biorąc pod uwagę ofiary handlu ludźmi, z jednej strony są one bardzo często zdesperowane i nastawione na przetrwanie, z drugiej strony może je łączyć relacja ze sprawcą - tzw. syndrom sztokholmski.²⁸ Wszystko to, z uwagi na specyficzny profil ofiar handlu ludźmi, może wpływać na zgromadzony materiał dowodowy i jego ocenę, skutkując niższym wymiarem kar, tak jak miało to miejsce przed wprowadzeniem specustawy.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, tekst jednolity Dz.U. z 2023, poz. 127 z dnia 2023.01.17.

²⁷ PAP Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1107427%2Czaostrzenie-kar-za-handel-ludźmi-w-czasie-wojny-w-ukrainie-wasik-celem> (dostęp: 18.06.2023).

²⁸ Syndrom sztokholmski – stan psychiczny, który pojawia się u ofiar porwania lub u zakładników, wyrażający się odczuwaniem sympatii i solidarności z osobami je przetrzymującymi. Może osiągnąć taki stopień, że osoby więzione pomagają swoim prześladowcom w osiągnięciu ich celów lub w ucieczce przed policją. Syndrom ten jest skutkiem psychologicznych reakcji na silny stres oraz rezultatem podejmowanych przez porwanych prób zwrócenia się do prześladowców i wywołania u nich współczucia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Syndrom_sztokholmski (dostęp: 18.06.2023).

Mimo pojawiających się wątpliwości fakt zaostżenia przez polskiego ustawodawcę odpowiedzialności karnej do 25 lat pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi w czasie konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy wydaje się na arenie międzynarodowej unikatowym rozwiązaniem legislacyjnym, zwłaszcza że ukraiński ustawodawca nie zmienił swojego porządku prawnego w tym zakresie. Artykuł 149 ukraińskiego Kodeksu karnego zakazujący wszelkich form handlu ludźmi, przewiduje kary pozbawienia wolności od 3 do 15 lat, w sytuacji gdy czyn zabroniony został popełniony przeciwko małoletniemu przez jego rodziców, rodziców adopcyjnych, opiekunów lub popełniony przez zorganizowaną grupę przestępczą. Ostatnie zmiany zapisów dotyczących handlu ludźmi w ukraińskim kodeksie karnym miały miejsce 6 września 2018 r. (Nr 2539-VII), dostosowując art. 149 Kodeksu Karnego Ukrainy do Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej²⁹ oraz Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi.³⁰ Do ustawodawstwa karnego wprowadzono wówczas pojęcie „handlu ludźmi” oraz zdefiniowano pojęcia „wyzysku osoby” i „stanu zagrożenia”. Tym samym w rozumieniu zapisów art. 149 Kodeksu karnego Ukrainy wykorzystywanie człowieka oznacza wszelkie formy wykorzystywania seksualnego, wykorzystywania w przemyśle pornograficznym, pracę przymusową, niewolnictwo, handel organami, uprowadzenie, eksperymentowanie na osobie bez jej zgody, adopcję w celu zarobkowym, wymuszoną ciążę, przymusowe małżeństwo, przymusowe żebractwo oraz wykorzystywanie w konfliktach zbrojnych. Ponadto nastąpiło wyłączenie z art. 149 Kodeksu karnego Ukrainy takiego rodzaju czynu zabronionego, jak „popełnienie innej nielegalnej transakcji, której przedmiotem jest osoba”. Wersja art. 149 Kodeksu karnego Ukrainy przed poprawkami z 2018 roku określała odpowiedzialność za taki rodzaj działalności przestępczej, jak handel ludźmi i inna nielegalna transakcja, której przedmiotem jest osoba, a także niektóre rodzaje czynów związanych z handlem ludźmi lub inną nielegalną transakcją. Tym samym przewidywała szerszą kryminalizację czynów niż określona w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi.

²⁹ Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 Nr 18, poz. 158.

³⁰ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 Nr 18, poz. 160.

Wyłączenie ze strony przedmiotowej art. 149 Kodeksu karnego Ukrainy takiej formy działalności przestępczej jak „inna nielegalna transakcja, której przedmiotem jest osoba” zasadniczo oznaczało dla ukraińskiej palestry dekryminalizację odpowiedniego czynu³¹.

Analizując zapisy specustawy pomocowej, nie sposób nie wspomnieć o wprowadzonej do polskiego porządku prawnego nieznannej dotąd instytucji opiekuna tymczasowego. Artykuł 25 omawianej ustawy ustanowił po raz pierwszy tego rodzaju instytucję, jednocześnie określając zakres jego praw i obowiązków. Ponadto zapisy specustawy wskazały instytucje odpowiedzialne za nadzór nad realizacją praw i obowiązków opiekuna tymczasowego oraz system wsparcia. Zgodnie ze specustawą ustanawia się opiekuna tymczasowego dla małoletniego obywatela Ukrainy przebywającego w Polsce bez osoby dorosłej, a który przybył do Polski w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium Ukrainy. Instytucja opiekuna tymczasowego została powołana w celu ochrony osób - cudzoziemców, którzy z uwagi na trwający w Ukrainie konflikt zbrojny znaleźli się poza władzą i opieką swoich rodziców lub prawnych opiekunów. Polski Sąd opiekuńczy właściwy ze względu na miejsce pobytu małoletniego jest odpowiedzialny za ustanawianie opiekuna tymczasowego dla dziecka z obywatelstwem ukraińskim pozostającym w Polsce bez opiekuna prawnego. Instytucja opiekuna tymczasowego zapewne pozwoliła na zwiększenie kontroli ze strony państwa samotnie migrujących małoletnich cudzoziemców, ponadto mogła ograniczyć handel ukraińskimi dziećmi, które bez opieki i dokumentów mogły wjechać na terytorium Polski³².

3. WNIOSKI KOŃCOWE

Pojawiające się opinie o rozszerzeniu się skali przestępstwa handlu ludźmi w Ukrainie i to jeszcze przed wybuchem wojny, świadczą o tym, że problem zniewolenia i wykorzystania jednostki ludzkiej pozostaje nadal aktualny, bowiem w mechanizmie jego zwalczania są znaczne uchybienia³³, a sytuacja wojny może ten stan jeszcze bardziej pogłębić. Migracja i ucieczka przed wojną wielu milionów osób z Ukrainy skłoni wielu z nich do szukania pracy za granicą. Pytanie,

³¹ Kodeks karny Ukrainy – poprawki - Biuletyn Rady Najwyższej (VVR), 2018, nr 41, s. 321, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-19#n5> (dostęp: 18.06.2023).

³² <https://slaska.policja.gov.pl/kat/informacje/wiadomosci/331795,Specjalna-infolinia-dla-uchodzcow-z-Ukrainy-i-ich-rodzin-na-teren-RP.html> (dostęp: 18.06.2023).

³³ O. Kołomojec, *Przemoc w rodzinie – determinanty handlu ludźmi* „Przegląd Policyjny”, nr 3(95), 2009, s. 68-69.

czy wszystkim z nich uda się podjąć pracę legalnie? Do wybuchu wojny każdego roku legalną pracę za granicą znajdowało około 60 tysięcy Ukraińców. Zestawiając te dane z informacją, że około 5 - 7 milionów obywateli Ukrainy przebywało do wybuchu wojny za granicą w celach zarobkowych, można postawić tezę, że była to w większości praca nielegalna³⁴. Badania przeprowadzone przez Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców (UNHCR) pomiędzy grudniem 2022 roku a styczniem 2023 roku, opublikowane 9 czerwca 2023 roku, wykazały, że na niespełna 4 tys. respondentów będących uciekinierami z Ukrainy 65 % ankietowanych, bez wskazywania ram czasowych, ma nadzieję na powrót do ojczyzny, 18 % jest niezdecydowanych, a 5% zadeklarowało brak intencji do powrotu na Ukrainę. Większość ankietowanych stanowiły kobiety, bo aż 89 % o średniej wieku 42 lat, które uciekły z Ukrainy w pierwszych trzech miesiącach wojny³⁵. Należy jednak liczyć się z tym, że po zakończeniu działań wojennych część Ukraińców, biorąc pod uwagę ekonomiczne determinanty, pozostanie w krajach Unii, chcąc funkcjonować w lepszych warunkach życia. Przyjmując tym samym wskazane wyżej wyniki badań i grupę, która zadeklarowała brak intencji do powrotu do ojczyzny, można postawić tezę, że 5% z 12 mln uchodźców (około 600 tys. osób) może nie wrócić po wojnie na Ukrainę.

6 czerwca 2022 roku podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ specjalny przedstawiciel ONZ do spraw przemocy seksualnej w konfliktach, w sprawie wojny w Ukrainie stwierdziła, że *„wojna nie jest tylko tragedią, ale przede wszystkim szansą dla przestępców i handlarzy ludźmi, dlatego też musimy zapewnić wszystkie ofiary konfliktu, że nie zostaną zapomniane, a prawo międzynarodowe nie może być pustą obietnicą”*³⁶. Ustawodawstwo krajowe, w tym polskie prawo karne, także musi reagować na ważne zmiany we współczesnym świecie, chociażby takie, jak napaść Rosji na Ukrainę. Wszystko po to, aby realizować swoje podstawowe funkcje, chroniąc jednocześnie dobra i wartości prawnie chronione takie jak życie, wolność, zdrowie, czy bezpieczeństwo ofiar, także tych będących potencjalnymi ofiarami handlu ludźmi podczas tej okrutnej i niezrozumiałej wojny.

³⁴ Ibidem, s.71.

³⁵ Situation Ukraine Refugee Situation (unhcr.org), <https://data2.unhcr.org/en/data-viz/304?sv=54&geo=0> (dostęp: 18.06.2023).

³⁶ Biblioteka audiowizualna ONZ, <https://media.un.org/en/asset/k1o/k1o2q8t0sq> (*„...war is not tragedy is the opportunity for the perpetrators and human traffickers”* min 8:03), (*„...we must resure all the population at risk they are not forgotten and the international law is not an empty promise”* min. 10:20) (dostęp: 18.06.2023).

Obowiązkiem wszystkich instytucji odpowiedzialnych za zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi jest zapewnienie, aby walka z handlem ludźmi pozostała wspólnym priorytetem. Niepodważalnym jest argumentacja, że lepsza identyfikacja i udzielanie pomocy ofiarom współczesnego niewolnictwa musi być wspierane właściwymi i skutecznymi narzędziami prawnymi, zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym. Specustawa pomocowa poprzez nowo powołaną instytucję opiekuna tymczasowego, czy mechanizm zaostżenia kary do 25 lat pozbawienia wolności, jest tylko częścią składową walki z handlem ludźmi. Rozwiązaniem być może mógłby być kompleksowy akt prawny rangi Ustawy o handlu ludźmi, na wzór innych międzynarodowych legislacji, jak na przykład brytyjskiej Ustawy o współczesnym niewolnictwie z 2015 roku.³⁷

SPECIAL LEGAL ACT AS A TOOL TO COMBAT HUMAN TRAFFICKING IN THE FACE OF THE ARMED CONFLICT IN UKRAINE

Abstract: It is an indisputable and undeniable fact that every armed conflict and every war weakens the functioning of state authorities and violates the sphere of internal security, which can have direct impact on increasing the threat of crime, including human trafficking, especially against the most vulnerable women and children. In this research paper, I present the impact of the ongoing armed conflict in Ukraine on the threat of human trafficking, in the light of the unprecedented migration of millions of refugees from that country. The reception of such a large group of war refugees is a huge challenge for our country. I focus on the new criminal legislation protecting these people from a modern form of slavery. The new legal *Act of the support citizens of Ukraine in regards to the military conflict on the territory of Ukraine* is known as the "special legal act". In an extraordinary situation such as Russia's armed assault on Ukraine, the Polish legislature decided to tighten criminal liability for committing the crime of human trafficking, which is a very unique solution in the international law arena. I am making an attempt to determine whether this act can be a tool to combat human trafficking, as well as whether the provisions in it on tightening penalties can contribute to ensuring the safety of potential victims of human trafficking from Ukraine.

Key words: human trafficking, special legal act, aggravation of punishment, refugees, Ukraine, armed conflict

³⁷ Ustawa o współczesnym niewolnictwie – Modern Slavery Act 2015, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/contents/enacted> (dostęp: 18.06.2023).

WYKORZYSTANIE SPRZĘTU EEG BIOFEEDBACK DO TRENINGU MENTALNEGO POLICJANTÓW ZWALCZAJĄCYCH PRZESTĘPCZOŚĆ W ZAKRESIE HANDLU LUDŹMI

Abstrakt: W ramach środków pochodzących z Norweskiego Mechanizmu Finansowego, zakupiono dla zachodniopomorskiej Policji dwa zestawy do prowadzenia treningów EEG Biofeedback. Zakup specjalistycznego sprzętu do treningów wpisuje się w konieczność zmiany stylu zarządzania oraz sięgnięcia po kolejne narzędzia w zakresie m.in. motywowania, budowania tożsamości zawodowej i identyfikacji policjantów z celami formacji. Koresponduje również z koniecznością wyposażania policjantów nie tylko w lepsze wyposażenie techniczne, ale również rozwój kompetencji osobistych. Rozwój kontroli nad swoimi myślami, uczuciami, koncentracją uwagi jest zgodny ze współczesnym nurtem w psychologii, akcentującym korzystanie z posiadanych zasobów i potencjału. Dzięki treningowi EEG Biofeedback policjanci mogą intencjonalnie przełączać swoje funkcjonowanie pomiędzy stanami skupienia, aktywności i braku napięcia. To bardzo przydatne kompetencje zarówno w trakcie poszukiwania sprawców przestępstwa handlu ludźmi, jak i w kontakcie z osobami poszkodowanymi i ofiarami. Ponadto możliwość udziału w treningu jest wyjątkowym benefitem oferowanym policjantom zainteresowanym nie tylko zachowaniem równowagi pomiędzy życiem zawodowym i osobistym, ale podążającym ku zdrowszej integracji różnych dziedzin życia.

Słowa kluczowe: EEG Biofeedback, Policja, kompetencje zawodowe

¹ Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie. Kierownik Sekcji Psychologów.
ORCID: 0000-0003-1615-6395

1. UWAGI WSTĘPNE

Policję zalicza się zarówno do służb ratunkowych, jak i formacji, której funkcjonariusze tropią sprawców czynów karalnych, mają kontakt z osobami poszkodowanymi i realizują czynności wobec nieletnich. Pełnienie służby wiąże się z konsekwencjami natury pozytywnej, jak i oddziałującej niekorzystnie na szeroko pojęty dobrostan policjanta. Formacja poszukuje rozwiązań, które pozwolą policjantom sprawnie i efektywnie wykonywać swoje zadania, mimo ich ciężaru emocjonalnego i fizycznego. Jednym z takich rozwiązań jest trening EEG Biofeedback skierowany do funkcjonariuszy realizujących zadania w ramach wykrywania sprawców przestępstwa handlu ludźmi, którego charakterystyka i analiza jest przedmiotem niniejszego artykułu.

2. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA FUNKCJONARIUSZY SŁUŻB RATUNKOWYCH, W TYM POLICJANTÓW ORAZ ZWIĄZANYCH Z TYM KONSEKWENCJI W ZAKRESIE ZARZĄDZANIA ZASOBAMI LUDZKIMI

Funkcjonariusze służb publicznych są atrakcyjnym obiektem badań naukowych z różnych względów. Między innymi dlatego, iż dobór osób na określone stanowiska lub do wykonywania konkretnych zadań ma charakter wieloetapowy i zróżnicowany. Skutkuje to tym, iż do pełnienia służby lub realizacji zadań ratunkowych trafiają jednostki wyselekcjonowane, którym formacja lub instytucja proponuje rozwój różnych naturalnych zdolności, umiejętności i kompetencji, aby jak najsprawniej realizowali zadania wynikające z misji danego podmiotu. Dzięki celowanemu naborowi naukowcy zyskują dostęp do puli osób charakteryzujących się spójnym rysem psychologicznym. Kontrolując zmienne niezależne, można poszukiwać zależności i korelacji między predyspozycjami jednostki a wielkością wpływu zróżnicowanych czynników.

Zadania realizowane w służbach ratowniczych oraz pionie dochodzeniowo-śledczym i operacyjno-rozpoznawczym Policji wiążą się ze znacznym stresem i napięciem, co jest powszechnie znaną właściwością. Badania prowadzone, chociażby w oparciu o symulacje i kwestionariusze wypełnione przez uczestników, wskazały, iż konieczność wykonywania służbowych czynności w sytuacji śmierci dziecka lub dorosłego wywiera wpływ na kondycję psychofizyczną

funkcjonariusza². Konsekwencje dotyczą nie tylko warstwy emocjonalno-wolitywnej funkcjonariusza/ratownika, ale również dotyczą obszaru zdrowia fizycznego (cielesnego), jak chociażby kłopoty ze snem³. Dychotomia powyższa (ciało – umysł) jest oczywiście jedynie teoretycznym konstruktem.

Osoby decydujące się na wyspecjalizowanie swojej aktywności zawodowej i działanie w trybie „*emergency*”, zazwyczaj cechują się wyższym stopniem zaangażowania, większą gotowością do poszukiwania wyzwań, wyższą zdolnością samokontroli oraz wyższą odpornością na stres. Stawiają sobie wysokie wymagania i cierpią znacznie, gdy ich udziałem staje się porażka. Częściej ujawniają towarzyskie nastawienie i inicjują kontakty interpersonalne. Lubią działać, szybko otrzymywać gratyfikacje wynikające z dobrze podjętej decyzji. Preferują wyznaczone kolejno cele i szybciej podejmują decyzje, dobrze radząc sobie z niepewnością. W motywacji do pracy znajdziemy chęć pomagania innym, gotowość do ratowania innych osób oraz tendencję do aktywnego działania w sytuacji katastrof, konfliktów, czy niebezpiecznych sytuacji⁴.

Z jednej strony przełożeni dysponują wyselekcjonowaną kadrą zasadniczą, która wstępując do formacji/institucji legitymuje się określoną konstelacją cech i predyspozycji, z drugiej strony stoją przed wyzwaniem polegającym na takim zaangażowaniu zasobów jednostki, aby efektywnie realizować wyznaczone cele i utrzymać wysoki poziom skuteczności w działaniu. W przypadku funkcjonariuszy Policji szczególnie ważne jest to, aby sposób zadaniowania funkcjonariuszy kierowanych do realizacji obciążających czynności służbowych współwystępował z jak najdłuższym czasem ich służby. Wraz ze wzrastającą liczbą zakończonych spraw, doświadczenie zawodowe policjantów rozszerza się, dostrzegają niuanse w modus operandi sprawców, mechanizmy kryjące się za określonymi zachowaniami osób poszkodowanych, co oceniane jest jako bezcenny zasób tzw. zawodowej intuicji, umożliwiający przewidywanie poczynąń zarówno sprawców czynów karalnych, jak i osób narażonych na ryzyko wiktyimizacji.

Policja jako instytucja posiadająca w swoich szeregach policjantów urodzonych w różnych dekadach, dostosowuje posiadane narzędzia związane z zarządzaniem zasobami ludzkimi do osób pełniących służbę. Badania naukowców,

² Ch. Regehr, V.R. LeBlan, *PTSD, Acute Stress, Performance and Decision-Making in Emergency Service Workers*, „The Journal of the American Academy of Psychiatry and Law”, vol. 45, 2017, s. 184-192.

³ A. Wolkow, S. Ferguson, B. Aisbett, L. Main, *Effects of work-related sleep restriction on acute physiological and psychological stress responses and their interactions: a review among emergency service personnel*, „International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health”, vol. 28, 2023, s. 182-208.

⁴ A. Hethering, *Wsparcie psychologiczne w służbach ratowniczych*, Gdańsk 2004, s. 15-16.

działów HR, menadżerów i liderów zatrudnionych w firmach, przedsiębiorstwach i instytucjach jednoznacznie pokazują, iż zaangażowanie przedstawicieli nowego pokolenia na rynku pracy (osób urodzonych po roku 2000) wniosło konieczność zmiany stylu zarządzania oraz sięgnięcia po kolejne narzędzia w zakresie m.in. motywowania, budowania tożsamości zawodowej i identyfikacji z celami pracodawcy oraz misją firmy/instytucji/formacji. Dodatkowo należy uwzględnić aktualny stan nauki, do której szeroki i łatwy dostęp mają kolejne pokolenia. Na rynku pracy funkcjonują potencjalni pracownicy, którzy nie znają świata bez Internetu, mediów społecznościowych, dzielenia się wiedzą, doznaniem, ideami. Szeroka oferta benefitów oferowanych temu pokoleniu przez komercyjne przedsiębiorstwa i korporacje oparta jest na kalkulacji kosztów i zysków. Zmotywowany pracownik to taki, który otrzymuje wymierne dowody swojej wartości ze strony pracodawcy w różnorodnej formie, dzięki czemu wzmacnia się jego motywacja wewnętrzna do realizacji zlecanych zadań.

Policja oferuje swoim funkcjonariuszom przejrzysty katalog wartości, który jest niezmiennym drogowskazem wyznaczającym metodykę pracy i czynności służbowych. Daje wiele sposobności do wzmacniania odwagi, osvajania się z ryzykiem, ugruntowania pewności siebie, w oparciu o porządek prawny. Policja jest formacją, która ma długą historię, a obywatele w sytuacjach kryzysowych, kataklizmów, kaprysów matki natury lub ułomności przedmiotów i urządzeń chętnie zwracają się o pomoc do określonych służb, w tym Policji. Policja, tak, jak i inni pracodawcy, stoją przed wyzwaniem takiego zarządzania potencjałem osobowym, czyli funkcjonariuszami i pracownikami Policji, aby obok realizowania celów częściowych, poziom indywidualnej sprawności i kontroli funkcjonariusza był wysoki, a policjant identyfikował się z celami instytucji. Warunki, w których mają działać policjanci są ściśle określone: mają oni liczyć się z narażeniem swojego życia i zdrowia, mają mieć kontakt z całym spektrum doznań: wizualnych, zapachowych, dotykowych, które nie są dostępne innym obywatelom. A przy tym zachowując profesjonalne działanie, powinni prezentować spokój, opanowanie, pamiętając jednocześnie o empatii i niewiktyimizującym kontakcie z osobami będącymi podmiotami czynu karalnego. Idealny policjant jest zaangażowany w realizację zadań w ciągu swojej zmiany, a poza godzinami służby podejmuje działania ukierunkowane na utrzymanie porządku publicznego. Dodatkowo zachowuje zdrowy dystans do tego, czego doświadcza podczas służby, a wśród jego priorytetów jest spokojny sen, stabilne życie rodzinne i towarzyskie, zrównoważona aktywność fizyczna i zbilansowany styl odżywiania. Oczywiście, jest to ideał policjanta przyjaznego wobec dzieci i seniorów.

Świadomość bezwzględnej konieczności pogodzenia tych różnych rzeczywistości skutkuje wyposażaniem policjantów w nowoczesne urządzenia pomiarowe, wykrywcze, czy identyfikacyjne. Dotyczy to zarówno włączania do użytku służbowego łodzi, nart, rowerów, jak i poszerzania katalogu środków przymusu bezpośredniego o konie, psy, czy przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej, czyli tasery. Policja doskonali nawyki związane z utrzymaniem dobrej kondycji wśród funkcjonariuszy, wyposaża ich w środki przymusu bezpośredniego takie same, jak w krajach, które są naszymi sojusznikami lub partnerami na arenie międzynarodowej. Usprawnia łączność, przepływ informacji, współpracę na różnych szczeblach w kraju i za granicą. Aktywnie podtrzymuje sieć współpracy między różnymi instytucjami i organizacjami, których celem jest bezpieczeństwo publiczne.

Obok kwestii techniczno-sprzętowych, najważniejszym ogniwem i sercem formacji jest człowiek. Funkcjonariusz, który posiada własną indywidualną odrębność, z której rezygnuje, zakładając mundur i stając się żywą wizytówką misji Policji. I to w trosce o to najważniejsze ogniwo, różnego rodzaju specjaliści zatrudnieni wewnątrz organizacji poszukują sposobów i metod, aby dbać o ten potencjał i ogromny zasób Policji, jakim są pojedynczy funkcjonariusze.

Również przełożeni różnego szczebla zarządzania muszą podlegać rozwojowi zawodowemu, także w zakresie stosowania różnych stylów kierowania, kształtując kulturę feedback'ową w organizacji, rozpoznając i adekwatnie reagując na potrzeby policjantów- pracowników. Poddają diagnozie swoje zasoby i posiadane doświadczenie, aby zmierzać w stronę świadomej kompetencji i uzupełnia swój zasób narzędzi menedżera o nowe instrumenty. Warto wspomnieć, za Robertem St. Bokackim⁵, iż w „skrzynce z narzędziami przełożonego” z zakresu zarządzania ludźmi powinny znaleźć się narzędzia do: instruowania pracownika, delegowania zadań, nadawania uprawnień, rozwiązywania problemów, konsultowania decyzji, coachingu epizodycznego, rozmowie kontrolowanej, przekazywania informacji zwrotnych, korygowania zachowań pracownika, komunikowania decyzji, podejmowania działań motywacyjnych, a w końcu- własnego rozwoju. Świadomość posiadanych narzędzi do kontrolowania doświadczanych emocji, swobodnego przełączania się pomiędzy stanami skupienia, maksymalnej koncentracji, a odprężeniem wydaje się być istotnym zasobem przełożonego. Zwłaszcza że kolejne pokolenia na rynku pracy przyzwyczajone do atencji, zainteresowania i doceniania ze strony rozmówcy, oczekują od swojego pracodawcy kontaktu z mistrzem

⁵ R. St. Bokacki, *Leadership toolbox. Narzędzia nowoczesnego menedżera*, Warszawa 2018, s. 87-225.

i mentorem, człowiekiem, który zrealizuje onboarding⁶ młodego stażem pracownika prezentując wzorcowe zachowania i postawy. Onboarding, czyli zapoznanie, w tym wypadku młodego stażem policjanta, z m.in. zadaniami przypisanymi do stanowiska, normami i zasadami obowiązującymi w zespole oraz kulturą organizacyjną formacji zapisaną w formie misji, wartości, zasad współpracy i kodeksu etycznego.

3. ZASTOSOWANIE WSPÓŁCZESNEJ KONCEPCJI ZDROWIA W ROZWOJU KOMPETENCJI POLICJANTÓW

Jednym z aktualnych nurtów teoretycznych i praktycznych w aspekcie szeroko pojętego zdrowia psychicznego jest psychologia pozytywna, do której powstania znacząco przyczynił się M.E.P. Seligman. Myśląc o zdrowiu, nie wystarczy nam już jedynie stan braku choroby. Jako podmioty na szczycie drabiny ewolucyjnej zaczynamy rozumieć, przynajmniej niektóre połączenia, pomiędzy umysłem, ciałem i duszą, czyli aspektem transcendentnym. Jest rzeczą oczywistą, że przywiązujemy wagę do dobrej kondycji fizycznej. Psychiczenie również chcemy doświadczać błogostanu, ekscytacji, euforii i poczucia spełnienia. A dodatkowo, zastanawiamy się, czy dążenie do osiągnięcia szczęścia jest sensem naszego życia. Pragniemy mieć poczucie celowości naszych działań, które będzie możliwe do osiągnięcia, gdy będziemy mieć poczucie kontroli nad własnym ciałem i umysłem. Stąd rozkwit badań nad szczęściem, dobrostanem (*well-being*), odpornością (*resilience*). Zastanawiamy się, jak osiągnąć stan zdrowia analizując oddziałujące niekorzystne czynniki i zastanawiając się, jakie działanie należałoby podjąć, aby powrócić do dynamicznej równowagi. Myśląc o zdrowiu, nie jako o ukonstytuowanym stanie, ale dynamicznym procesie, dopuszczamy pojawienie się słabszych momentów, trudnych zdarzeń, nieoczekiwanych czynników, które mogą zaburzyć ten dynamiczny, stabilizujący jednostkę dynamizm pomiędzy zdrowiem a jego brakiem.

Współczesna koncepcja zdrowia oscylującego wokół idealnego stanu stwarza również przestrzeń do zupełnie nowej pracy nad odpornością na stres i kontrolą wpływu destabilizujących czynników. Zasadnym jest uwzględnianie czynników społecznych, biologicznych i psychologicznych, bo ta konstelacja czynników wpływa na rozwój zaburzeń, a tym samym jest równaniem, którego wypełnienie poszczególnych zmiennych dodatnimi wartościami jest gwarancją sukcesu

⁶ T. Godinho, I. Pinto Reis, R. Carvalho, F. Martinho. *Onboarding Handbook: an indispensable tool for onboarding processes*. „Administrative Science”, vol. 13 (79) 2023, s. 2-21.

zdrowia psychicznego⁷. Warto położyć akcent na poczucie sprawczości jednostki, poziom refleksyjności, czy świadomość jednostki w zakresie posiadanych zasobów. Model biopsychospołeczny i jego odmiany (w tym model holistyczno-funkcjonalny)⁸ kieruje naszą uwagę na powiązania i relacje pomiędzy zdrowiem, człowiekiem i jego otoczeniem. Człowiek jest elementem większej całości, jest zakotwiczony w sieci relacji społecznych i uwarunkowań fizyczno-technicznych.

Kolejny aspekt wart podkreślania kieruje naszą uwagę na zdarzenia obciążające, stresujące czy traumatyczne. Przyjmuje się, iż odsetek osób w populacji, które przejawiają symptomy stresu pourazowego (PTSD – Post Traumatic Stress Disorder) wynosi 1 – 2%. W populacjach policjantów różnych krajów kształtuje się on na poziomie odpowiednio: wśród kanadyjskich policjantów – 3% ujawniło pełnoobjawowy zespół, u 9% zdiagnozowano częściowe objawy zespołu; wśród holenderskich policjantów – 7% prezentowało objawy stresu pourazowego, wśród amerykańskich policjantów odsetek sięgał 12 – 35%. Badania wśród polskich policjantów wskazały na 4,4% policjantów manifestujących zespół stresu pourazowego⁹. Analizy wyraźnie wskazują, iż służba w Policji wiąże się nie tylko z wyższym ryzykiem narażenia na zdarzenia obciążające, ale wzrasta również ryzyko doświadczenia skutków ekstremalnego stresu. Wiedza na temat obciążeń w służbie pozwala przełożonym zalecać swoim policjantom dodatkowe odpoczynki po obciążającej sytuacji. Psycholog policyjny, do którego trafi policjant, może spośród swoich oddziaływań zaoferować pomoc w ramach interwencji kryzysowej lub psychoterapii. Metody oddziaływań psychoterapeutycznych ukierunkowane na wzmocnienie umiejętności zarządzania stresem będą opierać się na samoobserwacji, kognitywnej restrukturyzacji, nauce relaksacji, zarządzaniu czasem i rozwiązywaniu problemów¹⁰. Sytuacje kryzysowe są immanentną częścią życia ludzkiego, a w przypadku funkcjonariuszy Policji wpisane są w charakter służby pełnionej zgodnie z dewizą „*Pomagamy i chronimy*”. Oprócz niwelowania niepożądanych skutków zdarzeń obciążających, które jest celem działań terapeutycznych i edukacyjnych, we współczesnej psychologii zwraca się również uwagę na zjawisko potraumatycznego wzrostu lub za K. Kaniasty – wzbogacenia doświadczenia osobistego. Pojęcie to pojawiło się w kontekście badań nad skutkami

⁷ A. David, *Spojrzenie w otchłań. Neuropsychiatra i tajemnice ludzkich umysłów*, Kraków, 2023, s. 10.

⁸ J. Różycka, *Dobre zdrowie. Zdrowie z perspektywy psychologii pozytywnej*, Warszawa, 2023, s. 16.

⁹ N. Ogińska-Bulik, *Dwa oblicza traumy. Negatywne i pozytywne skutki zdarzeń traumatycznych u pracowników służb ratowniczych*, Warszawa, 2015.

¹⁰ J. Heitzman *Reakcja na ciężki stres i zaburzenia adaptacyjne*, [w:] *Psychiatria t. 2*, S. Pużyński, J. Reybakowski, J. Wciórka (red.), Wrocław 2011, s. 428-452.

powodzi z 1997 r. Dwadzieścia miesięcy po powodzi powtórne badania postaw osób poszkodowanych wobec świata, wzajemnej pomocy, społeczeństwa i siebie samego wykazały, iż poczucie większego rozwoju i wzbogacenia osobowości pojawiło się u osób, które doświadczyły większego rozmiaru strat powodziowych i przeżycia nieszczęścia¹¹. Rozwiązanie lub przezwyciężenie skutków sytuacji nagłej i nieoczekiwanej, oprócz potencjalnych nieprzyjemnych konsekwencji natury zdrowotno-emocjonalnej, niesie ze sobą również szansę na rozwój, odkrywanie nowej tożsamości, wzmocnienie poczucia sensu życia, osobistej odpowiedzialności¹² lub zmianę priorytetów w życiu.

Po udziale funkcjonariusza Policji w sytuacji obciążającej działania ukierunkowane są na to, jak radzić sobie z objawami traumy (a nie ich unikać). Obejmują również działania edukacyjno-prozdrowotne, których celem jest dotarcie z informacją, iż negatywne konsekwencje obciążającej sytuacji mogą prowadzić do rozwoju¹³. Zaliczymy też tutaj działania związane z rozwojem cech osobowości sprzyjających występowaniu pozytywnych zmian, w tym ekstrawersji¹⁴.

4. EEG BIOFEEDBACK W SŁUŻBACH MUNDUROWYCH

W oparciu o dostępne akty prawne można stwierdzić, iż w dotychczasowej praktyce, chociażby w promocji zdrowia, trening EEG Biofeedback zalecany był jedynie funkcjonariuszom niektórych służb, którzy uczestniczyli w obciążających sytuacjach i zostali skierowani do udziału w turnusie antystresowym. Będąc poddawani różnym działaniom edukacyjnym, rozwojowym, korekcyjnym w jego trakcie, mogli uczestniczyć w treningu rozwijającym funkcjonowanie obu półkul mózgowych¹⁵. Możliwość intencjonalnego wpływania na funkcjonowanie mózgu były zatem dostępne dla osób, które doświadczyły wpływu czynnika

¹¹ K. Kaniasty *Kłęska żywiłowa czy katastrofa społeczna? Psychospołeczne konsekwencje polskiej powodzi 1997r.*, Gdańsk 2003, s. 178-179.

¹² N. Ogińska-Bulik, *Dwa oblicza traumy. Negatywne i pozytywne skutki zdarzeń traumatycznych u pracowników służb ratowniczych*, Warszawa 2015, s. 77.

¹³ N. Ogińska-Bulik, *Pozytywne skutki doświadczeń traumatycznych, czyli kiedy łzy zamieniają się w perły*, Warszawa 2013.

¹⁴ Ibidem, s. 214.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 marca 2020 r. w sprawie badań oraz turnusów dla funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego po zakończeniu służby poza granicami państwa”. Dz. U. 2020 poz. 395, Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 lipca 2022 r. w sprawie świadczeń zdrowotnych przysługujących żołnierzom zawodowym. Dz. U. 2022 poz. 1531; Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 stycznia 2021 r. w sprawie turnusów leczniczo-profilaktycznych dla funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz funkcjonariuszy Agencji Wywiadu. Dz.U. 2021 poz. 136.

obciążającego. W następstwie tego oddziaływania pojawiły się niepożądane zmiany w funkcjonowaniu osoby, manifestujące się w zachowaniu, relacjach, efektywności zawodowej. Przy takim ciągu logicznym, trening EEG Biofeedback pojawił się jako jedna z metod działania reaktywnego.

Pojawiło się naturalne pytanie, czy możemy wykorzystać trening do rozwoju umiejętności osoby PRZED pojawieniem się sytuacji kryzysowej. Wdzięcznym obiektem badań byli studenci, na których populacji potwierdzono, iż uczestniczenie w treningu korzystnie wpływa m.in., na ich zdolności poznawcze i koncentrację uwagi¹⁶. Ilościowa analiza wskazań uzyskanych w trakcie treningu EEG Biofeedback może posłużyć do określenia wielu aspektów funkcjonowania mózgu, ponieważ fale mózgowy zmieniają się w zależności od tego, czy trenujący znajduje się w stanie napięcia, czujności, relaksu, czy odprężenia. Na podstawie zmienności fal mózgowych możemy wysuwać wnioski o poziomie inteligencji trenującego¹⁷. Ten krótki wstęp dotyczący wykorzystania treningu EEG Biofeedback bezspornie wskazuje na to, iż można wykorzystać tego rodzaju trening do wzmacniania naturalnych umiejętności osoby. Trening EEG Biofeedback jest nieinwazyjną, przyjazną formą przejęcia przez trenującego kontroli nad funkcjonowaniem swojego umysłu, którego wybrane działania objęte były nieświadomością. Sprzyja modelowaniu własnych stanów koncentracji, rozproszenia i odprężenia. Uczy zachowania wolicjonalnej kontroli nad stanem czuwania i skupienia. W oparciu o wizualizację pracy fal mózgowych, widoczną dla trenującego na ekranie, stwarza możliwość intencjonalnego kierowania uwagi i aktywności umysłowej na określone działania i obszary. Opierając się na właściwości naszego mózgu, zwanej neuroplastycznością¹⁸, wyposaża policjanta w narzędzie, którego stosowanie zmniejsza koszty emocjonalne podejmowanych obciążających decyzji, spowalnia procesy starzenia się, podnosi samoocenę i wzmacnia pewność siebie. Udział w treningu opiera się na systematycznych sesjach, które wzmacniają wytrwałość i konsekwencję w działaniu.

Przy takich założeniach, narzędzie to wydaje się być optymalną propozycją rozwoju kompetencji policjantów zajmujących się zwalczaniem przestępczości z zakresu handlu ludźmi. Policjanci podejmujący działania operacyjno-rozpoznawcze

¹⁶ H.W. Rasey, J. F. Lubar, A. McIntyre, A. C. Zoffuto, P.L. Abbott, *EEG Biofeedback for the Enhancement of Attentional Processing in Normal College Students*, „Journal of Neurotherapy”, nr 1(3), 1996, s. 15-21.

¹⁷ M. Lewandowska, R. Milner, N. Pawlaczyk, E. Ratajczak, E. *Zastosowanie analizy ilościowej sygnału EEG (qEEG) we współczesnej psychologii i psychiatrii*. [w:] *Nowe technologie i metody w psychologii*, M. Trojan, M. Gut (red.), Warszawa 2020, s. 235–259.

¹⁸ J. Pansiuk, *Uczenie się a mechanizmy neuroplastyczności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol.1, 2016, s. 163-179.

i dochodzeniowo-śledcze, mający kontakt z tą wybraną kategorią sprawców i osób poszkodowanych, są narażeni na kontakt z osobami charakteryzującymi się rysami antisocjalnymi w osobowości. Oznacza to, iż mają kontakt z osobą inteligentną, z wysoką giętkością myślenia, pozbawioną skrupułów i zasad moralnych. Mają kontakt z osobami, które są, bardzo sugestywnie opisane przez, chociażby Joe Navarro, profilerą FBI. J. Navarro przez większość swojej kariery zawodowej zajmował się analizą ludzkich zachowań i tak opisał kontakt z mężczyzną o osobowości antisocjalnej „...Człowiek, który wpatrywał się we mnie, ani razu nie mrugnął, a jego gadzie oczy były całkowicie spokojne. [...] Drapieżcom przyświeca tylko jeden cel: wykorzystywanie innych. Bez trudu i regularnie robią to, czego my nie jesteśmy sobie w stanie wyobrazić. [...] Drapieżcy koncentrują się na szukaniu okazji, by dla zysku wykorzystać ludzi, miejsca, i sytuacje...”¹⁹.

Policjanci mają również kontakt z poszkodowanymi, czyli uczestnikami procederu handlu ludźmi. Osobami, które były uwikłane w relacje ze sprawcami, nacechowane przemocą, agresją, emocjonalnym szantażem i zniewoleniem. Policjanci powinni łączyć empatię i dystans w kontakcie ze świadkami czynów karalnych. Stworzyć warunki do rozmowy bądź przesłuchania chroniącego przed wtórną wiktyimizacją, czyli profesjonalnie wykonywać określone zadania, przy tym zbudować kontakt zaspokajający potrzebę bezpieczeństwa osoby dręczonej, poniżanej i wykorzystywanej.

Trening EEG Biofeedback jest metodą, która w bezpieczny i kontrolowany sposób pozwala w indywidualnie dobranym tempie stopniowo rozwijać kontrolę nad swoim umysłem. Oprócz tego, iż w sytuacji trudnej, uruchamiającej nieprzyjemne emocje oraz napięcie w ciele, policjant zachowuje pełną kontrolę nad swoim myśleniem, emocjami, koncentracją uwagi, skupieniem; jest zdolny do prowadzenia wnikliwej analizy napływających informacji. Co więcej, trening EEG Biofeedback może być wykorzystywany również do innych celów. Optymalizacja fal Alfa, która zachodzi przy treningu przy zamkniętych oczach, pozwala na stworzenie w swoim umyśle bezpiecznej przestrzeni, w której za pomocą treningu wyobraźniowego trenujący policjant wzmacnia umiejętność intencjonalnego odprężania się i regeneracji mentalnej. Za pomocą umysłu wpływa na ciało.

Policja jako formacja wiele wymaga od swoich funkcjonariuszy. Od początku obiecuje im kompletne zanurzenie w sytuacje, z którymi przeciętny obywatel nie będzie miał do czynienia. Co więcej, od samego początku wymaga od swoich funkcjonariuszy, aby przyrzekli, że ich misją życiową będzie pomoc i ratowanie

¹⁹ J. Navarro, T.S. Poynter *Niebezpieczne osobowości. Jak rozpoznać psychopatów w naszym otoczeniu*, Warszawa 2014, s. 190-191.

innych w ramach stania na straży ładu i porządku publicznego. Oczekuje od nich spokoju, opanowania, odwagi i osławiania ryzyka. Zaleca stabilną sytuację rodzinną, będącą niezbędnym wsparciem, po czym dostosowuje grafik służb do zmieniających się okoliczności typu: imprezy masowe, protesty, mecze, katastrofy naturalne, awarie techniczne. Planuje lokalne doskonalenie zawodowe, kształtując pożądane nawyki mięśniowe i behawioralne. Gwarantuje pomoc psychologiczną dostępną w trybie interwencyjnym, w trybie 24h/7 dni w tygodniu.

Tym samym, mimo ograniczonego zasobu benefitów oferowanych przez Policję, dołączył kolejny – możliwość realizacji treningu EEG Biofeedback. Może on być: narzędziem - w rękach przełożonego – zaliczanym do zbioru pozafinansowych sposobów motywowania policjantów; narzędziem w rękach policjanta do celowego przełączania się pomiędzy stanami skupienia, odprężenia i aktywności; narzędziem w rękach psychologów policyjnych do oferowania swoim klientom nowoczesnych, przyjaznych form rozwoju osobistego.

5. PODSUMOWANIE

Dzięki międzynarodowej współpracy w zakresie wzmocnienia kompetencji policjantów z różnych krajów i garnizonów Policji w Polsce, pojawiła się możliwość, aby zaoferować policjantom zachodniopomorskiej Policji przyjazny, efektywny i skuteczny trening polepszający ich funkcjonowanie osobiste i zawodowe. Jest to wspaniały przykład na wdrażanie w życie nowego podejścia w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi opartege na *work-life integration*, czyli harmonijnym łączeniu aktywności w przestrzeni zawodowej i osobistej. Dodatkowo trwałe efekty uczestniczenia w treningu EEG Biofeedback pozwalają policjantom w sposób bardziej zdrowy i efektywny korzystać z posiadanych zasobów.

THE USE OF EEG BIOFEEDBACK FOR MENTAL TRAINING POLICE OFFICERS FAIGHTING WITH CRIME OF HUMAN TRAFFICKING

Summary: As part of the funds from the Norway Grants, two sets for conducting EEG Biofeedback training were purchased for the West Pomeranian Police. The purchase of specialized training equipment is part of the urgent need to change the management style and use of additional tools, including: motivating, building professional identity and identifying police officers with the formation's goals. It also corresponds with the need to equip police officers not only with better technical equipment, but also to develop their personal competences. The development of concentration, feelings and control of one's thoughts is consistent with the contemporary trend in psychology, which emphasizes the use of one's resources and potential. Thanks to EEG Biofeedback training, police officers can intentionally switch their functioning between states of concentration, activity and lack of tension. These are very useful competences both when searching for perpetrators of human trafficking crimes and in contact with injured people and victims. Moreover, the opportunity to participate in training is a unique benefit for police officers interested not only in maintaining a proper balance between professional and personal life, but also striving for a healthier integration of various areas of life.

Key words: EEG Biofeedabck, Police, professional competences

RAPORT Z REALIZACJI PROJEKTU „INTEGRACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA - WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W ZAKRESIE PRAW PODSTAWOWYCH”

1. UWAGI WSTĘPNE

Projekt nr NMF/PA18/004, pn. „Integracja dla bezpieczeństwa - współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych” finansowany z Programu „Sprawy wewnętrzne”, realizowany był w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2014-2021 „Azyl i Migracja”. Głównym beneficjentem projektu była Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie, zaś partnerami Komenda Wojewódzka Policji we Wrocławiu, Komenda Wojewódzka Policji w Gorzowie Wielkopolskim i Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki w Szczecinie. Projekt realizowany był w okresie 2021-2024 r., zaś wartość projektu wynosiła 791 000 EUR przy poziomie współfinansowania 85%.

Przedmiotem projektu pn. „Integracja dla bezpieczeństwa – współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych” było wzmocnienie współpracy organów ścigania do przeciwdziałania i wykrywania handlu ludźmi, wzmocnienie współpracy organów ścigania do przeciwdziałania i wykrywania nielegalnej migracji i przemocy ze względu na płeć oraz zwiększenie wsparcia dla ofiar handlu ludźmi i osób ubiegających się o azyl.

Przeprowadzona analiza sytuacji w zakresie krajowego systemu zarządzania migracją i azylem, przeciwdziałania handlowi ludźmi i zwalczania przemocy ze względu na płeć pozwoliła określić wieloaspektowość problemu. Zidentyfikowano liczne zagrożenia, jak i potrzeby służb w zakresie tematycznym projektu. Polska jest krajem tranzytowym nielegalnej migracji. Przez kraj przebiegają

główne szlaki migracyjne w rejonie Europy Środkowo-Wschodniej. Pandemia wywołana wirusem COVID-19 spowodowała zmianę zachowań zorganizowanych grup przestępczych, zajmujących się przemytem ludzi i zwiększenie obszarów potencjalnych ryzyk, co zdeterminowało potrzebę podniesienia kompetencji organów ścigania między innymi poprzez wypracowanie wspólnych, międzynarodowych procedur przeciwdziałania wspomnianym działaniom przestępczym, a także potrzebę zwiększenia dostępu do nowych technologii. Polska jest także krajem docelowym dla ofiar handlu ludźmi i nielegalnej migracji. W tym obszarze również zidentyfikowano potrzebę wzmocnienia działań w zakresie identyfikacji i zwalczania zorganizowanych sieci przestępczych, zwiększenia skuteczności monitorowania i kontroli szlaków migracyjnych i miejsc wysokiego ryzyka (tj. regionu Morza Bałtyckiego, województw: zachodniopomorskiego, dolnośląskiego, lubuskiego). Równoległe do wymienionych potrzeb ważnym czynnikiem było podniesienie świadomości społecznej, jako formy skutecznego przeciwdziałania handlowi ludźmi, przemocy ze względu na płeć i nielegalnej migracji.

Do wymiernych efektów realizacji projektu zaliczono podniesienie kompetencji funkcjonariuszy Policji oraz pracowników cywilnych w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi, w tym pracy przymusowej, nielegalnej migracji oraz postępowania z ofiarami wymienionych działań przestępczych. Składowymi projektu stały się więc realizacje licznych szkoleń i ćwiczeń praktycznych, wizyty studyjne u partnerów zagranicznych i międzynarodowe konferencje, organizacja szkoleń i przekazów podnoszących świadomość społeczną (m.in. klipy reklamowe, plakaty), a wreszcie zakup sprzętu z kategorii wysokich technologii zwiększający skuteczność monitorowania szlaków migracyjnych i miejsc wysokiego ryzyka (m.in. drony, lornetki).

2. ZARYS PROBLEMATYKI OBSZARU PROJEKTU

Migracja międzynarodowa stanowi zjawisko wielowątkowe. Z jednej strony mamy w Unii Europejskiej do czynienia z napływem osób ubiegających się o ochronę międzynarodową, które opuszczają kraje pochodzenia w obawie przed prześladowaniami.

Cechą charakterystyczną legalnej migracji jest wjazd i pobyt cudzoziemca na teren kraju w sposób zgodny z prawem, na podstawie dokumentów niezbędnych do zalegalizowania pobytu. Warunki wjazdu i pobytu cudzoziemca są ściśle określone przez przepisy prawa migracyjnego m.in. w zakresie uzyskiwania

zezwoleń na pracę, możliwości podejmowania studiów czy wykonywania pracy przez pracowników sezonowych.

Zjawisko nieregularnej migracji to jest trudne do oszacowania i niemożliwe do kontroli w pełnym zakresie. Niesie za sobą zagrożenie dla bezpieczeństwa obywateli, jak i samych migrantów, bowiem związane jest z przestępczością zorganizowaną, terroryzmem oraz handlem ludźmi. Cudzoziemcy wykorzystują różnorodne metody, aby osiągnąć cel w postaci pobytu na terenie kraju destynacji: nielegalne wykorzystanie legalnych kanałów migracji (np. związanych z pracą lub edukacją, aby uzyskać zatrudnienie na podstawie pozwolenia na pobyt dla studentów/naukowców), fikcyjne małżeństwa czy posługiwanie się fałszywymi dokumentami.

Polska jest krajem tranzytowym nielegalnej migracji – położenie geograficzne sprawia, iż przez kraj przebiegają główne szlaki migracyjne w rejonie Europy Środkowo-Wschodniej.

Szczególnie wrażliwą grupę w tym zakresie stanowią małe dzieci bez opieki. Pokonując szlaki migracyjne, są oni szczególnie narażeni na przemoc, znęcanie się i wykorzystanie. Ze względu na ich bezbronność wymagają oni szczególnej pomocy i wsparcia.

Przeciwdziałanie nieuregulowanej migracji stanowi istotny element zarządzania migracjami na poziomie krajowym oraz stanowi jeden z priorytetów Unii Europejskiej. Polska posiada jedną z najdłuższych granic zewnętrznych UE, co niesie za sobą priorytet w zakresie systemowych, praktycznych rozwiązań, wymiany wiedzy oraz informacji pomiędzy państwami UE. W tym kontekście niezwykle ważne jest zachęcanie do dobrowolnych powrotów, poprzez wdrożenie działań w tym zakresie, tj.: identyfikację osób chcących dobrowolnie powrócić do kraju, zachęcanie do dobrowolnych powrotów w środowiskach cudzoziemskich, wsparcie psychologiczne i organizacyjne w realizacji planu dobrowolnego powrotu, a także współpraca z Międzynarodową Organizacją ds. Migracji w zakresie realizacji tzw. Wspomaganych dobrowolnych powrotów (program AVENIR).

Zaobserwowano, iż pandemia wywołana wirusem COVID-19 z jednej strony spowodowała zmianę zachowań zorganizowanych grup przestępczych, zajmując się przemytem ludzi, z drugiej strony stworzyła obszary potencjalnych ryzyk, mogących prowadzić do dalszego wzrostu nielegalnych migracji i handlu ludźmi w najbliższej przyszłości.

Wśród osób ubiegających się o ochronę międzynarodową należy także zwrócić szczególną uwagę na znajdujących się w ich gronie małych dzieci bez opieki.

Stanowią bowiem grupę szczególnie narażoną na przemoc, wykorzystanie i wiktymizację. Z danych statystycznych UNODC¹ wynika, iż nieletni stanowią 1/3 ogólnej liczby ofiar. Na każdą piątkę dzieci ofiar handlu ludźmi przypadają cztery dziewczynki i jeden chłopiec.

Handel ludźmi jest zjawiskiem złożonym, u którego podstaw leżą czynniki ekonomiczne, społeczne, kulturowe i inne. Stanowi przestępstwo poważnie naruszające godność i podstawowe prawa człowieka. Istotą proceduru jest wykorzystywanie człowieka, nawet za jego przyzwoleniem, przy użyciu nielegalnych środków i metod. Handel ludźmi jest zjawiskiem globalnym o dużej dynamice i wykazuje znaczące związki z procesem migracji do Unii Europejskiej. Obecnie Polska jest krajem pochodzenia (tj. Polacy wykorzystywani w innych krajach UE), krajem tranzytowym (głównie dla ofiar z Europy Wschodniej i Azji do krajów Europy Zachodniej) oraz krajem docelowym (głównie z krajów Europy Wschodniej i Azji) ofiar proceduru. Proceder może przybierać różne formy i mieć różne cele – wykorzystanie seksualne, pracę przymusową, wyłudzenie świadczeń, zmuszanie do żebractwa lub przestępczości. W zakresie pracy przymusowej obserwuje się zjawisko handlu ludźmi szczególnie w takich branżach jak rolnictwo, zbiór owoców jagodowych, gastronomia, usługi porządkowe, budownictwo. Polska, ze względu na położenie, dobrą sytuację gospodarczą oraz szerokie możliwości rozwoju, stanowi atrakcyjne miejsce dla osób chcących podjąć pracę, pochodzących z krajów takich, jak Ukraina, Białoruś, Rumunia, Bułgaria, Wietnam, Nepal czy Sri Lanka. Jak wynika z danych Wydziału Kryminalnego Komendy Wojewódzkiej Policji w Szczecinie, kraje azjatyckie, Ukraina oraz Bułgaria stanowią główne miejsca werbunku do pracy przymusowej. W 2019 r. Policja i Straż graniczna zidentyfikowały 162 potencjalne ofiary handlu ludźmi, zaś Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi udzieliło pomocy 168 prawdopodobnym ofiarom, z których 3 były dziećmi. Odnotowano także nowy trend w zakresie handlu ludźmi, dotyczący nielegalnych adopcji. Co więcej, małoletni stanowią przeważający odsetek ofiar w określonych obszarach przestępczości handlu ludźmi. Są to: przymuszanie do przestępczości, tj. kradzież kieszonkowa, sklepowa; przymuszanie do przestępstw dotyczących narkotyków, np. wykorzystanie do pracy przy uprawie.

W procederze handlu ludźmi i nielegalnej migracji szczególną rolę odgrywają sieci przestępcze. W listopadzie 2019 r., na terenie kraju, polska Straż Graniczna we współpracy z Europolem zidentyfikowała i zdemontowała zorganizowaną

¹ United Nations Office on Drugs and Crime, „Global report on trafficking in person” 2018

grupę, odpowiedzialną za przemyt 13 000 osób spoza Europy. Przestępcy zarobili na przemyśle 2,3 mln euro. Potwierdza to, iż Polska stanowi istotny obszar tranzytu ofiar handlu ludźmi i nielegalnej migracji. W obecnym czasie znaczna liczba przestępców opiera swoje działania na aplikacjach i mediach społecznościowych, w tym Darknet, WhatsApp, które służą do organizowania przerzutów, werbunku, sprzedaży dokumentów itp. Z danych szacunkowych Europol wynika, iż w 2020 r. oraz latach kolejnych Internet odgrywał rosnącą rolę w łańcuchu handlu ludźmi. Mapowanie krajowej sytuacji związanej z handlem ludźmi, przeprowadzone w oparciu o dane Policji i Straży Granicznej oraz Europol pozwoliło na zidentyfikowanie regionu Morza Bałtyckiego, województwa zachodniopomorskiego, województwo dolnośląskiego, lubuskiego jako obszarów wysokiego ryzyka.

Z procederem handlu ludźmi oraz nielegalną lub przymusową migracją związane jest zjawisko przemocy ze względu na płeć. Jest to wszelki akt przemocy związany z faktem przynależności danej osoby do określonej płci, którego rezultatem jest lub może być fizyczna, seksualna lub psychiczna krzywda i cierpienie. Problem ten dotyczy głównie kobiet i dziewcząt. Może przybierać różne formy: przymusowe małżeństwa (w tym zmuszanie nieletnich do małżeństwa), zmuszanie do prostytucji, przemoc psychiczną i fizyczną. W przypadku migrantek przymusowych sprawcą często jest obecny bądź były partner. W takich przypadkach na stosowanie przemocy mają wpływ uwarunkowania kulturowe (społeczeństwa patriarchalne - np. w społeczności migrantów z krajów Kaukazu Północnego), doświadczenia migracji (trudne warunki ekonomiczne i konieczność rozpoczęcia pracy zarobkowej przez kobiety) oraz doświadczenia wyniesione z kraju – wojny, tortury, obserwowania śmierci bliskich. Zjawisko przemocy ze względu na płeć występuje także w procederze pracy przymusowej, zmuszania do prostytucji, czy też w trakcie organizowania „przerzutów” nielegalnych migrantów. Zadaniem funkcjonariuszy jest zidentyfikowanie potencjalnych ofiar i nawiązanie z nimi kontaktu, pamiętając, iż ofiara często wzbrania się przed pomocą. Przekłada się to na konieczność udzielenia fachowej pomocy psychologicznej, dysponowania wysokimi kompetencjami w zakresie komunikacji oraz udzielenia informacji na temat przysługujących możliwości prawnych, oraz pozostałych, dostępnych form pomocy.

3. PROJEKT W ASPEKTCIE STRATEGII MIĘDZYNARODOWYCH I PLANÓW KRAJOWYCH

Zrealizowany projekt pn. „Integracja dla bezpieczeństwa – współpraca międzynarodowa w zakresie praw podstawowych” stanowi ważny wkład w realizację strategii i planów na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Projekt wpisał się w tak ważne pozycje jak:

- a) Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2020-2021,
- b) Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2022-2024 (przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 17 listopada 2021 r.),
- c) Krajowy Plan Działania na rzecz wdrażania Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka na lata 2017-2020,
- d) Krajowy Plan Działania na rzecz wdrażania Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka 2021-2024 (w tym zagadnień odnoszących się do działań prewencyjnych w celu zapobiegania pracy przymusowej, wspieranie sektora publicznego i prywatnego w zakresie zapobiegania zagrożeniom pracy przymusowej i reagowania na takie zagrożenia),
- e) Strategia UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2016-2020 (zakres przedmiotowy projektu wykazał zgodność z priorytetem A: nasilenie walki ze zorganizowanymi sieciami przestępczymi oraz z priorytetem B: zapewnienie ofiarom handlu ludźmi lepszego dostępu do ich praw i wykonywanie tych praw),
- f) Strategia UE na rzecz zwalczania handlu ludźmi na lata 2021–2025. „W latach 2017–2018 w Unii Europejskiej zarejestrowano ponad 14 tys. ofiar handlu ludźmi. Szacuje się, że w skali światowej zyski z tego procederu sięgają 29,4 mld euro w ciągu zaledwie jednego roku. Dlatego Komisja Europejska przedstawiła nową strategię zwalczania handlu ludźmi (2021–2025), która skupia się na zapobieganiu przestępstwom, ściganiu ich sprawców oraz ochronie ofiar i wzmocnieniu ich pozycji.”

Wyznaczone cele przywołanych dokumentów krajowych i międzynarodowych są współbieżne, a w wielu punktach wręcz identyczne co świadczy o randze tytułowego projektu. Poruszana problematyka w dalszym ciągu jest jedną z kluczowych w stosunkach polityki zagranicznej państw, ale co istotniejsze z punktu widzenia niniejszego raportu, stanowi istotną część podejmowanych zadań i działań policyjnych.

4. CELE PROJEKTU I BENEFICJENCI

Celem głównym projektu była poprawa zdolności organów ścigania do przeciwdziałania i wykrywania handlu ludźmi, nielegalnej migracji i przemocy ze względu na płeć oraz zwiększenie wsparcia dla ofiar handlu i osób ubiegających się o ochronę międzynarodową (w tym w szczególności małoletnich bez opieki). Projekt miał również na celu zachęcanie do dobrowolnych powrotów. Kolejnym celem było wypracowanie nowego standardu zapobiegania, zwalczania i wykrywania przestępczości handlu ludźmi i nielegalnej migracji oraz pomocy ofiarom handlu i osobom ubiegającym się o ochronę międzynarodową, opartej na nowoczesnych technologiach, współpracy międzynarodowej z jednostkami biorącymi udział w realizacji projektu oraz zwiększeniu świadomości społecznej.

Celami szczegółowymi projektu było:

- zapewnienie funkcjonariuszom organom ścigania dostępu do szkoleń, w celu zwiększenia kompetencji w zakresie zwalczania i wykrywania handlu ludźmi i nielegalnej migracji i przemocy ze względu na płeć,
- zapewnienie funkcjonariuszom oraz pracownikom mającym bezpośredni kontakt z migrantami szkoleń i warsztatów w zakresie dobrowolnych powrotów,
- zapewnienie funkcjonariuszom szkoleń w zakresie wsparcia psychologicznego ofiar handlu i osób ubiegających się o azyl (w tym w szczególności małoletnich bez opieki),
- zwiększenie liczby nowych technologii, niezbędnych do szkoleń oraz stosowanych w celu zwiększenia skuteczności monitorowania i kontroli szlaków i miejsc wysokiego ryzyka,
- wymiana doświadczeń służb i podmiotów zaangażowanych w realizację projektu, w celu wypracowania wspólnych procedur przeciwdziałania handlowi ludźmi, migracji i przemocy ze względu na płeć,
- zwiększenie świadomości społecznej, jako skutecznej formy przeciwdziałania handlowi ludźmi i przemocy ze względu na płeć.

Odbiorcami produktów projektowych byli:

- pracownicy/wolontariusze organizacji pozarządowych (La Strada, Itaka, Fundacja Dzieci Niczyje, Stowarzyszenie Wolontariuszy Da Du, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę),
- pracownicy Prokuratury Okręgowej w Szczecinie,
- funkcjonariusze Morskiego Oddział Straży Granicznej,

- urzędnicy Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego,
- funkcjonariusze Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji,
- funkcjonariusze Wydziału dw. z Cyberprzestępczością KWP w Szczecinie,
- pracownicy Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji,
- pracownicy Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Szczecinie,
- pracownicy SOS dla Rodziny,
- psychologowie policyjni z woj. zachodniopomorskiego, dolnośląskiego i lubuskiego,
- pracownicy Urzędu ds. cudzoziemców,
- funkcjonariusze policji wydziału kryminalnego, dochodzeniowo-śledczego oraz prewencji KWP Wrocław, Szczecin i Gorzów Wielkopolski (woj. zachodniopomorskie, dolnośląskie i lubuskie),
- dzielnicowi komend powiatowych i miejskich z woj. zachodniopomorskiego, dolnośląskiego i lubuskiego,
- pełnomocnicy ds. Ochrony Praw Człowieka Komendantów Wojewódzkich Policji oraz koordynatorzy obszaru ochrony praw człowieka w komendach miejskich i powiatowych woj. zachodniopomorskiego, dolnośląskiego i lubuskiego,
- koordynatorzy ds. Handlu ludźmi Komend Miejskich oraz Powiatowych Garnizonu Zachodniopomorskiego i Dolnośląskiego,
- pracownicy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji,
- pracownicy IPA (Międzynarodowe Stowarzyszenie Policji),
- pracownicy Kuratorium Oświaty w Szczecinie,
- delegowani pracownicy i funkcjonariusze Komendy Głównej Policji, Komendy Stołecznej Policji oraz Komend Wojewódzkich,
- Prezydium Policji w MECKLENBURG-VORPOMMERN, Niemcy,
- Komenda Wojewódzka Policji w Bitola, Macedonia,
- Komenda Stołeczna Policji, Zagrzeb, Chorwacja,
- West Yorkshire Police, Wielka Brytania,
- Lwowski Państwowy Uniwersytet Spraw Wewnętrznych, Ukraina,
- osoby bezdomne, bezrobotne, w tym osoby zadłużone, z kłopotami rodzinnymi (schroniska dla osób bezdomnych, placówki opiekuńcze MOPS-u, DPS-y) z woj. zachodniopomorskiego, dolnośląskiego i lubuskiego, kobiety wykluczone społecznie, samotne matki (domy samotnej matki, placówki opiekuńcze MOPS-u) z woj. zachodniopomorskiego, dolnośląskiego i lubuskiego,

- młodzież szkół średnich i akademicka, w tym cudzoziemcy z całego kraju, kadra kierownicza jednostek administracji zespolonej i niezespolonej woj. zachodniopomorskiego,
- pracownicy komórek organizacyjnych realizujących zadania z zakresu zarządzania kryzysowego.

5. DZIAŁANIA PROJEKTOWE

W ramach projektu zaplanowano i w pełni wykonano 33 działania, które objęły:

Działanie nr 1 - informacja i promocja

Kampania informacyjno-promocyjna, składającą się z: 5-ciu filmów edukacyjno-promocyjnych; opracowanie raportu końcowego- monografii; udostępnienie informacji o projekcie na stronie www i w mediach społecznościowych oraz za pośrednictwem plakatów, billboardów, ulotek; reklam na ekranach LCD w komunikacji miejskiej; materiałów konferencyjnych promujących projekt. Materiały realizowane we współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Działanie nr 2 - Zakup środków trwałych wykorzystanych do zadań operacyjnych oraz ćwiczeń i szkoleń (zwiększania kompetencji funkcjonariuszy), zarówno w trakcie realizacji projektu, jak i po jego zakończeniu.

Działanie nr 3 - Dwudniowe seminarium – wymiana doświadczeń w zakresie metod zwalczania handlu ludźmi w kontekście migracji dla funkcjonariuszy pionu kryminalnego.

Tematyka seminarium obejmowała następujące zagadnienia:

- wymiana doświadczeń w zakresie metod działania sprawców handlu ludźmi,
- problemy związane z identyfikacją ofiar handlu ludźmi,
- ofiary pracy przymusowej,
- cudzoziemcy jako ofiary handlu ludźmi,
- werbunek osób z grup ryzyka do grup przestępczych,
- małoletni, w tym małoletni migranci jako grupa ryzyka,
- wymiana informacji odnośnie możliwości prawnych przy zwalczaniu tego typu przestępczości,

- wymiana doświadczeń w zakresie najlepszych praktyk,
- poznanie możliwości operacyjnych i prawnych oraz przyjętych algorytmów działania policji w przypadku wystąpienia przestępstwa handlu ludźmi.

Działanie nr 4 - Cykl szkoleniowy 2-dniowy, z warsztatami praktycznymi i opracowaniem metodyki pracy z imigrantami planujących dobrowolny powrót do ojczyzny.

Tematyka szkoleń obejmowała następujące zagadnienia:

- identyfikacja osób chcących dobrowolnie powrócić do rodzimego kraju,
- zachęcanie/promocja dobrowolnych powrotów,
- wsparcie psychologiczne i organizacyjne (administracyjne) w realizacji planu dobrowolnego powrotu.

Działanie nr 5 - Szkolenie dotyczące budowania współpracy i kontaktu przez policjantów z osobami narażonymi na oddziaływania osób zajmujących się handlem ludźmi, współpraca z młodzieżą – pokoleniem Millenialsów

Tematyka szkolenia obejmowała:

- styl myślenia, filozofia życiowa Milenialsów,
- wartości Milenialsów a kompetencje rozmówcy,
- jak zbudować nić porozumienia pomiędzy rozmówcą, a Milenialsem - adekwatna interpretacja zachowania Milenialsa przez pryzmat wartości oraz modelowanie swojego zachowania pod kątem celu rozmowy: profilaktyka, edukacja, pomoc.

Działanie nr 6 - Cykl szkoleniowy 2-dniowy dotyczący budowania współpracy z ofiarą handlu ludźmi, w tym psychologiczne metody oceny zachowania ofiary

Tematyka szkoleń obejmowała:

- techniki komunikacyjne w zakresie nawiązania współpracy i uzyskania informacji,
- charakterystyka Zespołu Ostrego Stresu, Zespołu Stresu Pourazowego,
- portret psychologiczny osoby będącej przedmiotem handlu,
- Syndrom Sztokholmski u osoby poszkodowanej,

- udzielanie pierwszej pomocy emocjonalnej, pomocy medycznej, prawnej,
- działania ukierunkowane na zapobieganie wtórnej wiktylizacji u poszkodowanych,
- działania przeciwdziałające wypaleniu zawodowemu wśród policjantów mających kontakt z poszkodowanymi,
- pokaz skuteczności technik perswazji i komunikacji, przy zastosowaniu systemu EEG.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe - zestawy komputerowe z systemem EEG.

Działanie nr 7 - Webinaria z informacjami na temat projektu – jego celu, sposobu realizacji, środków podjętych, efektów uzyskanych, uczestników zaangażowanych, grupy docelowej, problematyki.

Działanie nr 8 - Szkolenie dotyczące budowania współpracy z osobami mającymi wiedzę na temat procesu handlu ludźmi – praca z Osobowymi Źródłami Informacji.

Tematyka szkoleń obejmowała:

- ocena zachowania osoby, testowanie hipotez dotyczących prawdopodobności (wykrywanie symptomów nieuczciwości)
- definicja prawdy i kłamstwa, modele psychologiczne
- odczucia, myślenie, uważność i pamięć i emocje – ich rola w wykrywaniu nieuczciwości
- narzędzie do rozpoznawania mikroekspresji
- rola emocji – definicja, diagnoza własnego profilu emocjonalnego, samoregulacja, moje emocje w sytuacjach trudnych
- ekspresje twarzowe i mikroekspresje twarzowe
- body language i zachowania niewerbalne (styl werbalny, głos, kryteria oceny)
- kontekst, zachowania bazowe, nawiązywanie relacji
- testowanie hipotez i weryfikacja tzw. gorących punktów („hot spots”)
- pokaz praktyczny: rozpoznawanie emocji, prawdy/fałszu, przy wykorzystaniu systemu EEG
- techniki budujące współpracę, techniki perswazyjne

- 6 podstawowych zasad wpływu społecznego wg R. Cialdiniego + dodatkowe strategie
- wybrane techniki Neurolingwistycznego Programowania

Działanie nr 9 - 5 sesji treningowych dla każdego funkcjonariusza: wzmocnienie kompetencji policjantów w zakresie kontroli swojego funkcjonowania w kontakcie z poszkodowanym

Tematyka treningu obejmowała wzmocnienie kompetencji policjantów w zakresie kontroli swojego funkcjonowania w kontakcie z poszkodowanym – uczestnikiem handlu ludźmi, czyli osobą doświadczającą cierpienia, zespołu stresu pourazowego, syndromu sztokholmskiego oraz w sytuacjach wymagających podejmowania szybkich decyzji w warunkach presji, zagrożenia zdrowia osoby poszkodowanej, świadka, osobowego źródła informacji za pośrednictwem treningów realizowanych w oparciu o oprogramowanie do Biofeedback zainstalowane na laptopie.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe:

- 2 komputery laptopy wraz z oprogramowaniem do EEG (Windows 10 + specjalistyczne oprogramowanie umożliwiające m.in. prowadzenie równoległego treningu 2 okolic/2 kanały w tym samym czasie), 2 monitorami (dla ćwiczących policjantów), głowicami 4 kanałowymi, elektrodami, gramami 2D i pakietem dodatkowych gier, z możliwością obrazowania parametrów i konfiguracji wyników, komplet elektrod dodatkowych.
- Szkolenie 1 i 2 stopnia dla 2 psychologów policyjnych: do obsługi sprzętu niezbędne było zdobycie uprawnień: szkolenie 1 i 2 stopnia dla 2 psychologów policyjnych dotyczące interpretacji wyników, budowania mapy mózgu, planowania działań optymalizujących pracę mózgu policjantów.

Działanie nr 10 - Klipy informacyjne

Tematyka klipu zakładała: Opracowanie materiału audiowizualnego z udziałem aktorów, poświęconego problematyce projektu wraz z publikacją w mediach

społecznościowych, ekranach w komunikacji miejskiej, itp. opracowane we współpracy z organizacjami pozarządowymi (LaStrada).

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: pojazd terenowy typu pick-up, platforma latająca, lornetka termowizyjna „Agat”.

Działanie nr 11 - Zwalczanie przemocy ze względu na płeć – kobieta jako ofiara przemocy seksualnej- 4-dniowe seminarium ogólnopolskie dla Pełnomocników ds. Ochrony Praw Człowieka, Komendantów Wojewódzkich Policji oraz Koordynatorów ds. ochrony praw człowieka Komend Miejskich i Powiatowych województwa zachodniopomorskiego

Tematyka seminarium objęła następujące tematy:

- prawo krajowe i międzynarodowe w obszarze praw człowieka i handlu ludźmi.
- role społeczne i rodzinne zwyczajowo przypisywane kobietom – standardy unijne,
- równe traktowanie na rynku pracy,
- wynagrodzenie, prawo do urlopów, zasiłków itp. z pozycji rodzica kobiety i mężczyzny,
- pozycja kobiety i mężczyzny w życiu społecznym,
- wyznaczanie i kandydowanie do wysokich stanowisk w instytucjach państwowych, samorządach i organizacjach społecznych,
- sytuacja kobiet w konfliktach zbrojnych, pomoc pokrzywdzonym przestępstwem seksualnym,
- migranci i uchodźcy z rejonów objętych działaniami wojennymi jako grupa ryzyka pozostania pokrzywdzonym przestępstwem,
- rozpoznawanie zagrożeń związanych z handlem ludźmi jako narzędzi wsparcia krajowych systemów zarządzania azylem i migracją.

W ramach działania prowadzone były również warsztaty z zakresu prowadzenia szkoleń skierowanych do policjantów służby prewencyjnej nt. ujawniania sprawców handlu ludźmi oraz podejmowanych czynności procesowych z osobami pokrzywdzonymi tym przestępstwem.

Działanie nr 12 - 3-dniowe seminarium eksperckie w zakresie wymiany doświadczeń dotyczących metod zwalczania przestępczości handlu ludźmi w kontekście migracji dla funkcjonariuszy pionu kryminalnego.

Tematyka seminarium obejmowała: Psychologiczny wymiar przestępstwa handlu ludźmi, specyfika funkcjonowania osób dotkniętych zjawiskiem handlu ludźmi, budowanie pozytywnej relacji pomiędzy pokrzywdzonym przestępstwem handlu ludźmi i funkcjonariuszem wykonującym czynności służbowe z jego udziałem oraz zagadnienia związane z handlem ludźmi w ujęciu psychologicznym (ekspert psycholog); Internet jako potencjalne źródło zagrożeń handlem ludźmi-przedstawienie problemów związanych z tym zagadnieniem, zaprezentowanie pojęć i zagadnień związanych z Darknet-em, podstawy jego funkcjonowania, a także informacje dotyczące zawartości sieci Darknet wraz z treściami o charakterze przestępczym np. handlem ludźmi, podrobionymi dokumentami czy wykorzystywaniem seksualnym dzieci. Ponadto założono i zrealizowano przeszkolenie z zakresu podstaw pozyskiwania informacji z Internetu tzw. OSINT (ekspert NASK).

W dalszej części działanie obejmowało problemy: przeciwdziałanie handlowi ludźmi i współczesnego niewolnictwa w Wielkiej Brytanii poprzez pryzmat doświadczeń organizacji pozarządowej zapewniającej schronienie, wsparcie oraz podnoszenie świadomości ofiar. Działanie zakładało również wymianę doświadczeń nabytych podczas prowadzenia tzw. „safe house” dla kobiet będących ofiarami przemocy w handlu ludźmi, obserwację dobrych praktyk we współpracy z organami ścigania zarówno w UK jak i partnerami zagranicznymi, a także wymiana doświadczeń. (Ekspert fundacji Medaille Trust UK); wymianę najlepszych praktyk oraz doświadczeń płynących z funkcjonowania „Projektu Polaris” – globalnej platformy zrzeszającej instytucje rządowe, organy ścigania oraz NGO’s w celu ułatwienie kontaktu pomiędzy potencjalną ofiarą a instytucjami pomocowymi i skierowanie jej do właściwej instytucji bez względu na miejsce przebywania na świecie (Ekspert fundacji Polaris USA); praktyczne aspekty zwalczania przestępstwa handlu ludźmi i przestępstw z nim powiązanych w ujęciu policyjnym. Omówienie problematyki na przykładzie wybranych spraw z Polski, charakterystyka sprawców i grup przestępczych (Ekspert Krajowy Policja).

Poruszana problematyka dotyczyła także dualizmu przepisów prawnych w zakresie ścigania przestępstwa handlu ludźmi na gruncie kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń oraz dobrych praktyk i problemów związanych z aspektem procesowym w przestępstwach powiązanych z HL z punktu widzenia prokuratury

(Ekspert Prokuratura Krajowa). Następnie w ramach seminarium omówiono dobre praktyki wynikające z rozwiązań prawnych zastosowanych w brytyjskiej ustawie Modern Slavery Act 2015 oraz National Referral Mechanism, wspólne i różniące sposoby prowadzenia postępowań z zakresu handlu ludźmi, a także współpraca polskiej i brytyjskiej Policji w na przykładzie najciekawszych sprawy z ostatnich lat. (Ekspert Brytyjski Oficer Łącznikowy NCA w Polsce). Kolejny blok tematyczny dotyczył pozycji Polski w corocznym amerykańskim raporcie na temat walki z handlem ludźmi (TIP Report), omówienie najistotniejszych aspektów ustawy o ochronie ofiar handlu ludźmi (Trafficking in Persons Protection Act) w zestawieniu z rozwiązaniami polskimi. (ekspert Przedstawiciel ambasady USA w Polsce). Podejmowane zagadnienia dotyczyły także sytuacji obywateli Ukrainy w Polsce w kontekście naruszania praw pracowniczych oraz pomocy ewentualnym ofiarom współczesnego handlu ludźmi, doświadczenia płynące ze współpracy z Państwową Inspekcją Pracy, organami imigracyjnymi oraz Policją (ekspert przedstawiciel Ambasady Ukrainy w Polsce). Kolejno omówione zostały zadania oraz najważniejsze obszary problemowe Grupy Roboczej ds. wsparcia ofiar handlu ludźmi MSWiA, oraz zadania Departamentu Analiz i Zespołu do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, a także główne założenia, cele i źródła finansowania Krajowego Planu Działań na lata 2019-2021 (Ekspert przedstawiciel MSWiA). Wreszcie w ostatnim bloku beneficjenci zapoznali się z problematyką w podziale na bloki: Praca przymusowa w ramach międzynarodowego projektu Santa Marta Group – międzynarodowej grupy złożonej z szefów policji, biskupów oraz reprezentantów organów ścigania i organizacji pozarządowych, pracujących na poziomie strategicznym w celu przeciwdziałania handlowi ludźmi i współczesnemu niewolnictwu, przy wsparciu Papieża Franciszka (ekspert - przewodniczący Rady ds. Imigracji). Społeczno-kulturowe aspekty migracji i handlu ludźmi i pracę przymusową jako współczesną formę niewolnictwa z naukowego punktu widzenia przedstawił ekspert Ośrodka Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego.

Dalsza część poruszanych zagadnień obejmowała: Stan zagrożenia przestępczością handlu ludźmi w Polsce na przełomie ostatnich lat; Kodeks karny a rzeczywistość analiza orzecznictwa w sprawach związanych z handlem ludźmi z perspektywy sądu; Prezentacja metod operacyjnych Policji polskiej oraz realizacja szkolenia z zastosowania wysokich technologii w przeciwdziałaniu przestępczości związanej z tematyką projektu, w tym monitorowania miejsc wysokiego ryzyka.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: pojazd terenowy typu Pick-up (szkoleniowo – operacyjny), platforma latająca (1 zestaw; szkoleniowo – operacyjna), lornetka termowizyjna „Agat”.

Działanie nr 13 - 2-dniowe szkolenie warsztaty szkoleniowe dla kadry kierowniczej – podniesienie kompetencji w zakresie identyfikacji ofiar handlu ludźmi oraz ofiar pracy przymusowej.

Tematyka szkolenia obejmowała następujące tematy:

- Identyfikacja i niwelacja potencjalnych zagrożeń związanych z handlem ludźmi i ich przemytu.
- Regulacje prawne krajowe i międzynarodowe dotyczące praw człowieka oraz przestępstwa handlu ludźmi.
- Prawa pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi wynikających z przepisów prawa.
- Ochrona ofiar i świadków pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi wynikających z ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków oraz innych uregulowań prawnych.
- Rozpoznanie zagrożeń związanych z handlem ludźmi jako krajowych narzędzi wsparcia krajowych systemów zarządzania azylem i migracją.
- Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi do realizacji zadań z powietrza i wody, w zakresie kontroli, monitorowania, rozpoznawania zagrożeń związanych z nielegalną migracją oraz handlem ludźmi.
- Współpraca z instytucjami i organizacjami pozarządowymi w zakresie pomocy ofiarom handlu i pracy przymusowej.

Działanie nr 14 - 3-dniowe szkolenie dla policjantów pionu prewencyjnego i kryminalnego

Tematyka szkoleń obejmowała: zjawisko handlu ludźmi, przestępstwo handlu ludźmi w prawie krajowym i międzynarodowym, sposoby identyfikowania ofiar handlu ludźmi oraz zatrzymywanie sprawców, algorytmy postępowania dla służb w tym służby dyżurnej w przypadku ujawnienia lub bezpośredniego kontaktu z ofiarą handlu ludźmi, uprawnienia oraz wsparcie ofiar handlu ludźmi, rozpoznawanie zjawiska i aktualnych trendów w tego rodzaju przestępczości, podmioty zaangażowane w przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce i w Unii Europejskiej, dobre praktyki w obszarze przeciw działaniom handlowi ludźmi.

Osobny blok został poświęcony zagadnieniom psychologiczno- kulturowym. Omówiona została również rola organizacji pozarządowych w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi w Polsce i Unii Europejskiej, strategii kłamstwa i manipulacji podczas dokonywania przestępstw handlu ludźmi, w tym manipulacje na osobach małoletnich, możliwości i taktyki postępowania funkcjonariusza policji w kontakcie z ofiarą, a także cechy psychologiczne osób wykluczonych społecznie a ich podatność na zagrożenia związane z handlem ludźmi, psychologia ofiary, jak również różnice kulturowe i ich wpływ na komunikację z migrantami i przedstawicielami grup etnicznych narażonymi na przestępczość handlu ludźmi i pracy przymusowej (kultura romska, ukraińska, bułgarska).

Szkolenie objęło także ćwiczenia praktyczne dotyczące analizy danych, metod operacyjnych oraz zastosowania wysokich technologii w przeciwdziałaniu przestępczości związanej z tematyką projektu, w tym monitorowania miejsc wysokiego ryzyka.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: platforma latająca, lornetka termowizyjna „Agat”, laptopy wraz z oprogramowaniem 10 szt., komputer do analizy danych.

Działanie nr 15 - Szkolenie kaskadowe dot. przekazania informacji dot. handlu ludźmi

Działanie zakładało 1-dniowe szkolenia kaskadowe dla 600 funkcjonariuszy garnizonu dolnośląskiego dotyczące przekazania informacji uzyskanych na seminarium, wizycie studyjnej oraz szkoleniach dotyczących sposobów zwalczania i przeciwdziałania przestępczości Handlu Ludźmi. Przedmiotowe zadanie było szkoleniem kaskadowym - funkcjonariusze, przeszkoleni w ramach przedmiotowego zadania, zostali oddelegowani do realizacji spotkań profilaktyczno-edukacyjnych dla osób z obszaru wykluczenia społecznego.

Działanie nr 16 - Spotkania profilaktyczno-edukacyjne dla osób z obszaru wykluczenia społecznego zagrożonych przestępczością związaną z pracą przymusową/werbowaniem do grup przestępczych

Spotkania prowadzone były przez funkcjonariuszy sekcji kryminalnych i prewencji wśród grupy docelowej- osób bezdomnych, bezrobotnych, w tym osób zadłużonych, z kłopotami rodzinnymi). Miejsca spotkań: schroniska dla osób bezdomnych, placówki opiekuńcze MOPS-u, DPS-y z woj. dolnośląskiego.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: laptopy wraz z oprogramowaniem

Działanie nr 17 - Spotkania profilaktyczno-edukacyjne dla osób z obszaru wykluczenia społecznego zagrożonych zwerbowaniem i zmuszaniem do prostytucji

Spotkania były prowadzone przez funkcjonariuszy sekcji kryminalnych i prewencji wśród grupy docelowej- kobiet wykluczonych społecznie, samotnych matek. Miejsce spotkań: domy samotnej matki, placówki opiekuńcze MOPS-u z woj. dolnośląskiego.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: laptopy wraz z oprogramowaniem

Działanie nr 18 - Spotkania profilaktyczno-edukacyjne dla młodzieży ze szkół średnich i akademickiej, w tym cudzoziemców, dotyczące aktualnych zagrożeń handlu ludźmi

Spotkania były prowadzone przez funkcjonariuszy sekcji kryminalnych i prewencji wśród grupy docelowej - w szkołach i na uczelniach wyższych z woj. dolnośląskiego.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: laptopy wraz z oprogramowaniem

Działanie nr 19 - Wizyty studyjne w zagranicznych jednostkach Policji

Wizyty zostały zrealizowane w jednostkach Policji w: West Yorkshire Police, Wielka Brytania, Komenda Wojewódzka Policji w Bitola, Macedonia, Prezydium Policji w MECKLENBURG-VORPOMMERN IPA, Niemcy

Tematyka wizyt obejmowała m.in. zagadnienia prawnoporównawcze z obszaru handlu ludźmi, wymianę doświadczeń i dobrych praktyk w obszarze zwalczania handlu ludźmi oraz zwiększenie efektywności komunikacji pomiędzy państwami partnerskimi, prezentację polskich procedur w zakresie ujawniania sprawców i pomocy osobom pokrzywdzonym handlem ludźmi, przedstawienie dotychczasowych kontaktów i współpracy Policji polskiej oraz kraju wizytowanego na podstawie opracowanego studium przypadku, wypracowanie wspólnych procedur i przyjęcie modelowych rozwiązań w przypadku podejmowanej współpracy pomiędzy Policją polską oraz kraju wizytowanego w obszarze realizowanych zdarzeń związanych z handlem ludźmi, wsparcie małoletnich bez opieki,

ubiegających się o azyl oraz innych, wrażliwych grup społecznych. W ramach wizyty studyjnej zostaną zaprezentowane metody operacyjne oraz przeprowadzone szkolenie z zastosowania wysokich technologii w przeciwdziałaniu przestępczości związanej z tematyką projektu, w tym monitorowania miejsc wysokiego ryzyka.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: platforma latająca.

Działanie nr 20 - Ogólnopolska konferencja poświęcona przeciwdziałaniu handlowi ludźmi i przemocy ekonomicznej wobec kobiet.

Tematyka konferencji obejmowała zagadnienia: Przemoc ekonomiczna wobec kobiet, nowe środki zapobiegawcze stosowane przez Policję w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, przemoc w rodzinach obcokrajowców, sposób postępowania z małoletnimi obcokrajowcami w sytuacji zabezpieczenia prewencyjnego, doświadczenia w zakresie współpracy z podmiotami poza policyjnymi w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie i zadań dotyczących, nowe sposoby werbunku i działania sprawców w przestępstwach handlu ludźmi, działania prewencyjne przeciwdziałające tego rodzaju przestępstwom, wymiana doświadczeń w tym zakresie. W ramach konferencji zostały zaprezentowane metody operacyjne oraz przeprowadzone zostało szkolenie z zastosowania wysokich technologii w przeciwdziałaniu przestępczości związanej z tematyką projektu, w tym monitorowania miejsc wysokiego ryzyka.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: pojazd terenowy typu Pick-up, platforma latająca, lornetka termowizyjna „Agat”, materiały konferencyjne.

W ramach działania przeprowadzono również zajęcia edukacyjne informujące o zagrożeniach związanych z handlem ludźmi realizowane w placówkach oświatowych i powiatowych urzędach pracy z woj. zachodniopomorskiego oraz sondaż internetowy diagnozujący poczucie zagrożenia i wiedzę w zakresie handlu ludźmi mieszkańców województwa zachodniopomorskiego.

Działanie nr 21 - Konferencja i warsztaty 2-dniowe

Tematyka warsztatów i konferencji objęła: handel ludźmi w polskim prawie karnym na tle regulacji prawa wspólnotowego i aktów prawa międzynarodowego, kryminologiczne aspekty handlu ludźmi, system wsparcia ofiar handlu ludźmi ze szczególnym uwzględnieniem nieletnich ofiar, dziecko jako ofiara handlu

ludźmi – problemy identyfikacyjne, interwencyjne i reintegracyjne, problem pracy przymusowej na tle aktualnych europejskich uwarunkowań migracyjnych

Działanie nr 22 - 2- dniowe warsztaty - szkolenie dla pracowników komórek organizacyjnych realizujących zadania z zakresu zarządzania kryzysowego oraz pomocy społecznej w jednostkach samorządu terytorialnego szczebla powiat, gmina województwa zachodniopomorskiego

Część I warsztatów objęła następujące zagadnienia: Identyfikacja i niwelacja potencjalnych zagrożeń związanych z handlem ludźmi i ich przemytu, regulacje prawne krajowe i międzynarodowe dotyczące praw człowieka oraz przestępstwa handlu ludźmi, handel ludźmi jako forma współczesnego niewolnictwa, prawa pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi wynikające z obowiązujących przepisów prawa, główne działania zmierzające do przeciwdziałania handlowi ludźmi, a podejmowane przez Policję, Straż Graniczną, Państwową Inspekcję Pracy w województwie zachodniopomorskim; wykorzystanie nowoczesnych narzędzi do realizacji zadań z powietrza i wody w zakresie kontroli, monitorowania, rozpoznawania zagrożeń związanych z nielegalną migracją oraz handlem ludźmi; prezentacja i szkolenie z wykorzystania sprzętu z kategorii wysokich technologii, w celu przeciwdziałania przestępczości związanej z tematyką projektu.

Część II warsztatów szkoleniowych dotyczyła z kolei zagadnień dotyczących planowania i prowadzenia szkoleń kierowanych do pracowników instytucji realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi, ujawniania sprawców handlu ludźmi oraz podejmowania działań wobec osób pokrzywdzonych tym przestępstwem (w tym podstawy metodyczne prowadzenia szkoleń, katalog podstawowych zagadnień i terminów prawnych dotyczących problematyki handlu ludźmi, zakres i formy realizacji jednostki edukacyjnej nt. handlu ludźmi, formy i metody manipulacji stosowane przez sprawców handlu ludźmi oraz sposoby ich identyfikacji, formy i metody działań w zakresie wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi, współpraca z instytucjami i organizacjami pozarządowymi w zakresie pomocy ofiarom handlu i pracy przymusowej).

Szkolenie zostały przeprowadzone przez przedstawicieli instytucji, takich, jak: Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki w Szczecinie, Komenda Wojewódzkiej Policji w Szczecinie, Prokuratura Okręgowa w Szczecinie, Morski Oddział Straży Granicznej, trenerzy i edukatorzy z organizacji pozarządowych. Celem szkolenia było zintensyfikowanie działań zapobiegawczych powyższemu procederowi poprzez skuteczniejsze działanie instytucji oraz osób realizujących

zadania dotyczące przeciwdziałania handlowi ludźmi, identyfikowania osób porrzywdzonych tym procederem oraz udzielania tym osobom wsparcia i pomocy.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: platforma latająca (szkoleniowo – operacyjna), samochód typu Pick-up (szkoleniowo – operacyjny), pojazd osobowy typu BUS.

Działanie nr 23 - 3-dniowe spotkanie eksperckie /warsztaty z udziałem psychologa, mające na celu przygotowanie funkcjonariuszy do akcji prewencyjnej skierowanej w stronę grup zagrożonych przestępczością handlu ludźmi

Podczas warsztatów przygotowano 3 scenariusze spotkań profilaktyczno-edukacyjnych z grupami docelowymi, które zostaną wykorzystane podczas akcji prewencyjnej.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: laptopy wraz z oprogramowaniem.

Działanie nr 24 - 2-dniowe szkolenie dot. żebractwa + szkolenie z identyfikacji osób na podst. dokumentów tożsamości

Szkolenie z identyfikacji osób na podstawie dokumentów tożsamości przeprowadziło 2 trenerów ze Straży Granicznej. Szkolenie z zakresu metod działania grup przestępczych zajmujących się żebractwem poprowadził trener zewnętrzny. Przy współudziale prowadzących zajęcia opracowany został Informator z zakresu przeciwdziałania i zwalczania handlu ludźmi zawierający jako załączniki 3 scenariusze spotkań profilaktyczno-edukacyjnych. Informator został rozpowszechniony wśród specjalistów z zakresu profilaktyki oraz koordynatorów ds. handlu ludźmi województwa dolnośląskiego oraz zachodniopomorskiego i lubuskiego.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: laptopy wraz z oprogramowaniem.

Działanie nr 25 - 3-dniowe szkolenie dla policjantów pionu kryminalnego

Tematyka szkolenia objęła następujące zagadnienia: definicja handlu ludźmi i przestępstwa powiązane, charakterystyka zjawiska, rozpoznanie zjawisk handlu ludźmi oraz rozpoznanie środowisk przestępczych zajmujących się przedmiotowym zagadnieniem, kompilacja najważniejszych przepisów prawa polskiego związanych, zasady postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, algorytm identyfikacji i postępowania

wobec małoletniej ofiary handlu ludźmi dla funkcjonariuszy policji i straży granicznej, wskaźniki identyfikacji ofiar do eksploatacji seksualnej, pracy przymusowej i żebractwa — profil ofiary, profil sprawcy, prawa ofiar HL oraz prawa i obowiązki pokrzywdzonego przedmiotowym przestępstwem, wsparcie ofiar, wybrane aspekty przestępczości w cyberprzestrzeni — w tym przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletnich poniżej 15 roku życia, procedury w sprawach deportacyjnych, pobyt na terytorium RP cudzoziemców będących ofiarami handlu ludźmi, standardy bezpiecznego schronienia dla ofiar handlu ludźmi, zakres pomocy, formy schronienia, interwencja kryzysowa — definicja, zadania, współpraca z organami ścigania.

W ramach działania przeprowadzono również 3-dniowe ćwiczenia praktyczne (WTO KWP Szczecin).

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: pojazd terenowy typu Pick Up (szkoleniowo – operacyjny), platforma latająca (1 zestaw; szkoleniowo – operacyjna), lornetka termowizyjna „Agat”, pojazd osobowy typu BUS.

Działanie nr 26 - Opracowanie i wydanie monografii dotyczącej tematyki realizacji projektu.

Procesy Globalizacji, brak kontroli granicznych, przenikanie kultur i ideologii powoduje konieczność stałej współpracy służb odpowiadających za bezpieczeństwo publiczne. Istotnym obszarem współdziałania na poziomie międzynarodowym jest zwalczanie transgranicznych przestępstw związanych z handlem ludźmi i nielegalną migracją, z wykorzystaniem różnych narzędzi m.in. wymiany doświadczeń, dobrych praktyk, sprzętu czy urządzeń informatycznych. Celem monografii jest wypracowanie nowego standardu zapobiegania, zwalczania i wykrywania przestępczości handlu ludźmi i nielegalnej migracji oraz pomocy ofiarom handlu i osobom ubiegającym się o ochronę międzynarodową, opartego na nowoczesnych technologiach, współpracy międzynarodowej z jednostkami biorącymi udział w realizacji projektu oraz zwiększeniu świadomości społecznej.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: pojazd terenowy typu Pick Up, platforma latająca (1 zestaw), lornetka termowizyjna „Agat”, pojazd osobowy typu BUS, zestaw komputerowy z systemem EEG x2, komputer do analizy danych.

Działanie nr 27 - 2-dniowe warsztaty szkoleniowe dla pracowników komórek organizacyjnych realizujących zadania z zakresu zarządzania kryzysowego, pomocy społecznej i zajmujących się legalizacją pobytu na szczelbu województwa; operatorów numerów alarmowych w wojewódzkim centrum powiadamiania ratunkowego

Tematyka szkolenia obejmowała dwie części: Identyfikacja i niwelacja potencjalnych zagrożeń związanych z handlem ludźmi i ich przemytu i warsztaty szkoleniowe dotyczące planowania i prowadzenia szkoleń kierowanych do pracowników instytucji realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi, ujawniania sprawców handlu ludźmi oraz podejmowania działań wobec osób pokrzywdzonych tym przestępstwem. Szkolenie przeprowadzone były przez przedstawicieli instytucji: Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki w Szczecinie, Komenda Wojewódzkiej Policji w Szczecinie, Prokuratura Okręgowa w Szczecinie, Morski Oddział Straży Granicznej, trenerzy i edukatorzy z organizacji pozarządowych – łącznie 10 osób.

Działanie nr 28 - 5-dniowe ćwiczenia dla funkcjonariuszy wszystkich partnerów

Tematyka ćwiczeń objęła:

1. Sprawdzenie oraz doskonalenie procedur reagowania w przypadku wystąpienia transgranicznej masowej migracji osób, będących ofiarami zorganizowanej grupy przestępczej zajmującej się handlem ludźmi.
2. Sprawdzenie oraz doskonalenie procedur współdziałania z przedstawicielami służb i instytucji odpowiedzialnych za reagowanie w sytuacji kryzysowej.
3. Sprawdzenie systemu dowodzenia.
4. Sprawdzenie oraz doskonalenie systemów łączności i organizacji obiegu informacji wewnątrz Policji, jak również w zakresie wymiany informacji z zewnętrznymi podmiotami współdziałającymi, a także z policją niemiecką.
5. Doskonalenie przekazywania informacji o sytuacji kryzysowej w ramach wymiany informacji pomiędzy Stanowiskiem Kierowania KWP w Szczecinie, stanowiskiem Kierowania MOSG w Świnoujściu, oraz Polsko-Niemieckim Centrum Współpracy Służb Granicznych.
6. Doskonalenie technik prowadzenia metod czynności operacyjnych związanych z handlem ludźmi.
7. Doskonalenie metod i form identyfikacji ofiar handlu ludźmi.

8. Weryfikacja działań funkcjonariuszy w oparciu o zasady Algorytmu postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi.
9. Koordynacja czynności dochodzeniowo – śledczych.
10. Koordynacja wspólnych czynności poszukiwawczych i działań skierowanych na odnalezienie i zatrzymanie sprawców.
11. Pokonanie bariery językowej w komunikacji na miejscu działań i w komunikacji sztabów.
12. Utworzenie i uruchomienie sztabów dowodzenia ds. specjalnych sytuacji i wymiana osób łącznikowych.
13. Użycie śmigłowca policyjnego i dronów po obu stronach granicy.
14. Użycie łodzi patrolowych Policji, Pomorskiego Dywizjonu Straży Granicznej, SAR

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: pojazd terenowy typu Pickup, platforma latająca (1 zestaw), lornetka termowizyjna „Agat”, pojazd osobowy typu BUS.

W związku z dużym przedziałem czasowym, jaki wystąpił od przygotowania wniosku, zawarcia umowy oraz realizacją ćwiczeń, a w szczególności w odniesieniu do wystąpienia w tym przedziale czasowym niemożliwych do przewidzenia zdarzeń społeczno-militarnych odnoszących się do procesów migracyjnych i geopolitycznych realizacji zaplanowanych ćwiczeń wymagało wprowadzenia istotnych zmian. Obecne działania Policji oraz Straży Granicznej, zarówno w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego, jak i bezpieczeństwa strefy Schengen oraz zadań realizowanych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, oraz militarne RP powoduje znaczne ograniczenia w zakresie możliwości przeprowadzenia zaplanowanych ćwiczeń, a także znaczne ograniczenia w dostępie do zasobów, wykorzystywanych do realizacji ustawowych oraz dodatkowych działań zleconych Policji. Wobec braku możliwości realizacji poprzednio stworzonego planu oraz zaistnienia sytuacji związanej z niemożnością wykorzystania planowanych do jego realizacji elementów tj. śmigłowca, jachtu, statku ADLER, promu Polonia, zachodzi konieczność zmiany ww. planu.

Zaistniała na terenach przygranicznych sytuacja wynikająca z kryzysu migracyjnego w rejonie granicy białoruskiej, a następnie wybuch wojny na Ukrainie wymusiły na Policji podjęcie działań związanych z jednej strony z koordynacją bezpieczeństwa w zakresie pomocy uchodźcom, a z drugiej- zabezpieczenie granicy przed nielegalną migracją i zagrożeniami za tym idącymi. W ramach realizacji ww.

czynności policyjnych wykorzystywany był m.in. śmigłowiec ze stanu Komendy Wojewódzkiej Policji w Szczecinie, który w czasie realizacji zadań uległ wyeksploatowaniu i uszkodzeniu, a tym samym nie było możliwości jego wykorzystania. Do realizacji wymienionych wyżej działań intensywnie są wykorzystywane zakupione w ramach programu środki transportowe oraz sprzęt, który policjanci wykorzystują w czynnościach związanych z zapobieganiem nielegalnej migracji i handlu ludźmi, w tym m.in. dron wraz z pojazdem, który wraz z obsługą realizuje zadania na terenach przygranicznych województwa białostockiego, lubelskiego i podkarpackiego. W związku z powstaniem nowego szlaku przerzutowego nielegalnych migrantów z krajów Azji i Afryki z kierunku południowego istnieje również konieczność wykorzystania przez Policję zakupionych w ramach programu środków do zabezpieczenia przed nielegalną migracją granicy słowackiej.

Zaangażowanie policjantów, zarówno garnizonu zachodniopomorskiego jak pozostałych garnizonów, a także Straży Granicznej, jak i pozostałych uczestników projektu, w realizację czynności związanych ze zwalczaniem nielegalnej migracji należy ocenić jako wysokie. W związku z powyższym, dzięki wykorzystaniu zakupionego w projekcie sprzętu, jak również dzięki wiedzy pozyskanej poprzez zrealizowane w projekcie szkolenia, podniesiono jakość prowadzonych czynności, a nabyta w projekcie wiedza i doświadczenie stale są rozwijane poprzez działania praktyczne. Tym samym, nieustannie podnoszona jest jakość działań związanych z ochroną granic RP przed nielegalną migracją, poprzez ukierunkowane działania prowadzone przez funkcjonariuszy Policji.

W ramach odbytego ćwiczenia zostały zrealizowane wszystkie główne cele założone w ramach projektu, zarówno w obszarze transgraniczności, jak i instytucjonalności w formie aplikacyjnej. Dodatkowo, w ramach prowadzonych zadań ćwiczebnych, wykorzystane zostały środki transportowe (samochody, quad) oraz zakupione środki wsparcia technicznego tj. dron, lornetki oraz inne elementy wyposażenia. Ćwiczenie umożliwiło również praktyczne wykorzystanie wiedzy i umiejętności nabytych w ramach poszczególnych etapów uprzednio zrealizowanych w ramach projektu zadań, co pozwoliło na wymierne osiągnięcie wskaźników projektu.

Działanie nr 29 - 2-dniowe międzynarodowe warsztaty.

Kolejne z działań projektowych zakładało realizację warsztatów teoretycznych oraz praktycznych z zakresu bezpieczeństwa i oryginalności dokumentacji międzynarodowej, w tym dokumentów wydawanych migrantom w trakcie

realizacji działań związanych z azyłem. Warsztaty praktyczne objęły tematykę weryfikacji oryginalności dokumentów państwowych oraz szkolenie z metod operacyjnych oraz zastosowania wysokich technologii w przeciwdziałaniu przestępczości związanej z tematyką projektu, w tym monitorowania miejsc wysokiego ryzyka.

W ramach zadania zostały wykorzystane następujące środki trwałe: pojazd terenowy typu Pick Up (szkoleniowo – operacyjny), platforma latająca (1 zestaw; szkoleniowo – operacyjna), lornetka termowizyjna „Agat”.

Działanie nr 30 - Kurs j. angielskiego i niemieckiego umożliwiający wszechstronną komunikację z ofiarami handlu ludźmi.

Problem handlu ludźmi nie zna granic i dotyka szerokiej gamy osób pochodzących z różnych zakątków świata, którzy posługują się najróżniejszymi językami. W celu stworzenia warunków pozwalających nawiązać kontakt pomiędzy ofiarami dotkniętymi nielegalnym procederem a pracownikami zaangażowanymi bezpośrednio we wdrożenie projektu przeprowadzono szkolenia językowe dla funkcjonariuszy. Wybrano język angielski uważany za jeden z najbardziej uniwersalnych i łatwy do nauki oraz język niemiecki, którego znajomość pozwoli porozumieć się z migrantami zmierzającymi do Niemiec, jak i wzmocnić i usprawnić współpracę ze służbami sąsiadującego państwa w przedmiotowej tematyce. Kurs języka angielskiego oraz niemieckiego prowadzono dla 5 osób w wymiarze 180 minut tygodniowo (3 × 60 min). Nauka języka obcego była prowadzona w formie „face to face” / on-line z każdym uczestnikiem indywidualnie dostosowując poziom nauczania do posiadanych wcześniej umiejętności uczestnika.

Działanie nr 31 - 2 - dniowe spotkanie eksperckie

Tematyka spotkania objęła omówienie działań zmierzających do ujawnienia przestępstw handlu ludźmi na terenie województwa lubuskiego i Brandenburgii, w oparciu o przepisy prawa polskiego oraz niemieckiego, wymian doświadczeń w zakresie metod działania sprawców handlu ludźmi, podsumowanie skali migracji na terenie województwa lubuskiego i Brandenburgii, omówienie systemów wsparcia ofiar handlu ludźmi w Polsce i w Niemczech na podstawie obowiązujących przepisów.

Działanie nr 32 - Kursy językowe usprawniające komunikację międzynarodową

Zadania projektowe było ściśle związane z migracją i uchodźstwem osób poszkodowanych przestępstwem handlu ludźmi. Napływ oraz przemieszczanie się ludności migracyjnej pochodzącej z różnych zakątków świata i posługującej się różnymi językami wzmagają potrzebę doszkolenia w zakresie języka obcego. Mając na względzie szybką reakcję, zamierzone działania oraz potrzebę kontaktu pomiędzy ofiarami przestępstwa w obcym języku wybrano język angielski jako język międzynarodowy.

Działanie nr 33 - Kurs języka angielskiego na wyższym stopniu zaawansowania, umożliwiającym wszechstronną komunikację z ofiarami handlu ludźmi.

Utrwalenie oraz rozbudowanie umiejętności posługiwania się językiem angielskim w sposób umożliwiający zaawansowany kontakt z partnerami projektu, a co ważniejsze, z ofiarami handlu ludźmi, które w przypadku wystąpienia bariery językowej mogłyby pogłębić własne uczucie strachu, bezsilności, utrudniając przyjęcie niezbędnej pomocy. Kurs zakładał kontynuację nauki języka angielskiego ukierunkowaną na poprawę komunikacji, zarówno z zagranicznymi partnerami projektu, jak i ofiarami dotkniętymi nielegalnym procederem.

W pierwszym etapie realizacji projektu kładziono nacisk na wykorzystanie potencjału partnerów projektu w zakresie wiedzy i doświadczenia oraz unifikację metod. Zakupiono odpowiedni sprzęt, zunifikowane oprogramowanie do obsługi oraz analizy wyników. Przeprowadzono warsztaty z ekspertami w dziedzinie poruszanych zagadnień w projekcie, podczas których porównywane były stosowane metody analityczne, a także opracowano algorytm postępowania podczas wykonywania czynności związanych z przestępstwem o charakterze transgranicznym, zwłaszcza dotyczącym handlu ludźmi.

W dalszej części projektu przeprowadzono warsztaty z ekspertami w dziedzinie informatyki śledczej w celu wymiany doświadczeń w obszarze cyberprzestępczości związanej z handlem ludźmi. Przeprowadzono także analizę systemów postępowania karnych państw partnerskich projektu.

Kolejnym etapem projektu było poznanie reguł postępowania karnego Polski oraz partnerów zagranicznych projektu, a także przeciwdziałaniu sytuacji, w której opinia biegłego wydana przez eksperta z państwa partnerskiego nie mogłaby zostać przyjęta w poczet środków dowodowych postępowania karnego przed sądem innego państwa. Dlatego konieczne było zapoznanie się z filozofią

systemów postępowań karnych Polski i państw partnerskich. Duży nacisk położono na wymianę doświadczeń przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, którzy uczestniczyli jako decydenci w międzynarodowych postępowaniach karnych. Sędziowie, prokuratorzy, policjanci i przedstawiciele partnerów stowarzyszonych oraz polskich organów procesowych podzielili się swoimi doświadczeniami zdobytymi podczas wykonywania czynności procesowych w tym obszarze.

6. WNIOSKI I REKOMENDACJE

Z przedstawionego raportu wynika, że główny beneficjent projektu – Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie – z dużą dbałością zrealizował wszystkie cele projektu i wskaźniki projektowe.

Po analizie problematyki projektu, prowadzonych działań oraz doświadczeń głównego beneficjenta, nasuwają się następujące wnioski i rekomendacje:

- w obszarze merytorycznym projektu należy podkreślić, że problem nieregularnej migracji, migracji w celu poszukiwania ochrony międzynarodowej i handlu ludźmi przybiera w Unii Europejskiej na znaczeniu. Zarówno prawo pierwotne UE, jak i prawo wtórne reguluje kompleksowo te kwestie, zaś krajowe służby są zobligowane do działań w kierunku ochrony praw podstawowych grup migrantów narażonych na szczególne zagrożenia;
- z realizacji projektu wynika jasno, że Policja jest z dekady na dekadę coraz bardziej zaangażowana w różnego rodzaju działania związane z szeroko rozumianymi zagadnieniami zwalczania nieregularnej migracji i przeciwdziałania handlowi ludźmi. Widoczne jest to zwłaszcza w obliczu wydarzeń, których doświadcza społeczność międzynarodowa w ostatnich latach – dochodzi do uruchomienia nowych kanałów przerzutu, tworzą się nowe szlaki migracyjne, a procesy związane z napływem obywateli państw trzecich do krajów unijnych, w tym Polski, przybierają na sile. Dużą rolę w tym procesie odgrywa zbrojna napaść Rosji na Ukrainę oraz kryzys na granicy polsko – białoruskiej.
- projekt stworzył unikatowy system wsparcia dla funkcjonariuszy Policji. Z jednej strony możliwe było podniesienie ich kompetencji merytorycznych i praktycznych, z drugiej zaś w ramach projektu zaproponowano unikatowe nawiązanie kontaktów sieciowych i współpracy

między wszystkimi służbami i organami administracji zaangażowanymi w proces zarządzania migracjami i przeciwdziałania handlowi ludźmi.

W związku z udaną realizacją projektu, a także zdefiniowanymi trudnościami dotyczącymi problematyki zarządzania migracją i azylem, przeciwdziałania handlowi ludźmi i zwalczania przemocy ze względu na płeć, zalecane jest dalsze kontynuowanie działań w ramach projektu predefiniowanego.

Dodatkowo celem wskazania podstaw prawnych dla realizacji obecnego projektu i możliwości kontynuacji takich działań w kolejnych projektach, do raportu dołączony został Załącznik nr 2 będący kompilacją podstawowych źródeł prawa UE w obszarze azylu, migracji, handlu ludźmi i dobrowolnych powrotów, które wdrażane są przez służby krajów członkowskich poprzez realizację kompetencji dzielonej UE na podstawie art. 4 ust. 2 litera J Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.

Ze względu na fakt, że Polska jest krajem tranzytowym nielegalnej migracji- przez kraj przebiegają główne szlaki migracyjne w rejonie Europy Środkowo-Wschodniej, a pandemia wywołana wirusem COVID-19 oraz rozwój nowych technologii wpłynęły na zmianę zachowań zorganizowanych grup przestępczych i tym samym zwiększenie potencjalnych ryzyk - strategicznym celem jest dalsze rozwijanie kompetencji organów ścigania w zakresie zapobiegania i ścigania przestępstw międzynarodowych oraz doskonalenia wspólnych, międzynarodowych procedur, współpracy międzynarodowej, a także zwiększenia dostępu do nowych technologii.

Ponadto w ramach dalszych działań w zakresie identyfikacji i demontażu zorganizowanych sieci przestępczych oraz zwiększenia skuteczności monitorowania i kontroli szlaków migracyjnych i miejsc wysokiego ryzyka, przemocy ze względu na płeć i nielegalnej migracji, istotne jest dalsze podnoszenie kompetencji funkcjonariuszy Policji w tym zakresie. Należy rozwijać i doskonalić międzynarodowe procedury przeciwdziałania handlowi ludźmi i nielegalnej migracji, m.in. poprzez zacieśnianie współpracy z partnerami zagranicznymi czy wymianę doświadczeń na szczeblu międzynarodowym, a także stale podnosić świadomość społeczną, poprzez organizację szkoleń, spotkań i przekazów promocyjnych. Należy także stale poszerzać wyposażenie funkcjonariuszy o kolejne inwestycje w sprzęt z kategorii wysokich technologii, zwiększający skuteczność monitorowania szlaków migracyjnych i miejsc wysokiego ryzyka.

Tym samym, jako ekspertka z obszaru prawa migracyjnego oraz współredaktorka monografii z pełną odpowiedzialnością rekomenduję na przyszłość kontynuację działań projektowych w ramach projektu predefiniowanego.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA:

1. Biezuńska-Małowist I., M. Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987.
2. Bokacki R. St., *Leadership toolbox. Narzędzia nowoczesnego menedżera*, Warszawa 2018.
3. Buchowska S. (red.), *Kryminologiczne i społeczno kulturowe aspekty migracji i handlu ludźmi: wybrane problemy*, Warszawa 2016.
4. Burdziak K., Banaszak P., *Przestępstwo handlu ludźmi - Wykładnia terminu "handel ludźmi", sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016.
5. Castleden R., *Morderstwa polityczne, spiski, tajne zmywy*, Warszawa 2009.
6. Cisowski S., Barwicki J., *Doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy – niezbędnym warunkiem skutecznego realizowania kontroli autentyczności dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty”, nr 64, 2022.
7. David A., *Spojrzenie w otchłań. Neuropsychiatra i tajemnice ludzkich umysłów*, Kraków 2023.
8. Department Of State United States of America, *Trafficking In Persons Report 20TH Edition*, 2020.
9. Dimke-Kamola (red.) J., *Mistrzowie i uczniowie: Przekaz i dialog kulturowy w dawnych literaturach romańskich*, Poznań 2014.
10. Europol, *Report on Trafficking in Human Beings, Financial Business Model, Sprawozdanie na temat handlu ludźmi. Finansowy model biznesowy*, 2015.

11. Fredlak J (red.), *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, Warszawa 2010.
12. Gadżijew K.S., *Wwiedienije w geopolitiku*, Moskwa 2003.
13. Gawrycka M., Ziętański J., Maier M., *Swoboda przepływu osób w krajach Unii Europejskiej Szanse i zagrożenia*, Warszawa 2018.
14. Godinho T., Pinto Reis I., Carvalho R., Martinho F., *Onboarding Handbook: an indispensable tool for onboarding processes*. „Administrative Science”, vol. 13, 2023.
15. Gryniewicz A., *Wiedza - jednym z najlepszych zabezpieczeń*, „Człowiek i Dokumenty”, nr 43, 2016.
16. Gulczyński M., *Nauka o polityce*, Warszawa 2007.
17. Gut M. (red.), *Nowe technologie i metody w psychologii*, Warszawa 2020.
18. Hethering A., *Wsparcie psychologiczne w służbach ratowniczych*, Gdańsk 2004.
19. Heydrich J., *Od Lincolna do Obamy – problem niewolnictwa w USA*, „Przeгляд Politologiczny”, nr 4, 2008.
20. Kaniasty K., *Kłęsa żywiołowa czy katastrofa społeczna? Psychospołeczne konsekwencje polskiej powodzi 1997r.*, Gdańsk 2003.
21. Kissinger H., *Dyplomacja*, Warszawa 2016.
22. Kokie A. (red.), *Współczesne tendencje zarządzania zasobami ludzkimi w obliczu przemian rynku pracy. Szanse i zagrożenia*, Poznań 2018.
23. Kolańczyk K., *Prawo Rzymskie*, Warszawa 1997.
24. Konopka K. (red.), *Prawo a kryminalistyka*, Warszawa 2021.
25. Kotowski W. (red.), *Handel ludźmi. Praktyczne aspekty prowadzenia postępowań. Podręcznik dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości*, Wydanie specjalne, Warszawa 2022.
26. Krajewski R., *Prawo wobec kwestii żebractwa*, „Polityka Społeczna”, nr 2, 2010.
27. Lasocik Z. (red), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.
28. Lemieszek M., Cisowski S., *Osoba - Dokument., Weryfikacja zabezpieczeń dokumentów tożsamości, podróży i innych. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2016.

29. Lemieszek M., Cisowski S., Świerczewski Ł., *Osoba - Dokument, Kontrola i Bezpieczeństwo, weryfikacja zabezpieczeń dokumentów tożsamości, podróży i innych. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2021.
30. Łepkowski T., *Historia Meksyku*, Wrocław 1986.
31. Łukomiak K. (red.), *Prawo w Polsce 2000 - 2020*, Łódź 2020.
32. Łyżwa A., *Rola organów ścigania w przeciwdziałaniu i zwalczaniu zbrodni handlu ludźmi*, „Przegląd Policyjny”, nr 136(4), 2019.
33. Maik W. (red.), *Podstawowe idee i koncepcje geograficzne w świetle przemian geografii i współczesnego świata*, Bydgoszcz 2005.
34. Mroczek R., *Formy inicjacji procesowej w sprawach o przestępstwa handlu ludźmi*, „Prokuratura i Prawo”, nr 2, 2019.
35. Mróz B., *Wpływ zagrożeń migracyjnych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Journal of Modern Science”, t. 2/33, 2017.
36. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Raport Handel Ludźmi 2022, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji*, Warszawa 2023.
37. NDFU, *Recognising Fraudulent Identity Documents (an overview), Basic Guide To Forgery Awareness*, National Document Fraud Unit, Londyn 2014.
38. NDFU, *Guidance on examining identity documents*, National Document Fraud Unit, Londyn 2016.
39. Navarro J., Poynter T. S., *Niebezpieczne osobowości. Jak rozpoznać psychopatów w naszym otoczeniu*, Warszawa 2014.
40. Kołomojcec O., *Przemoc w rodzinie – determinanty handlu ludźmi*, „Przegląd Policyjny”, nr 3(95), 2009.
41. Ogińska-Bulik N., *Dwa oblicza traumy. Negatywne i pozytywne skutki zdarzeń traumatycznych u pracowników służb ratowniczych*, Warszawa 2015.
42. Ogińska-Bulik N., *Pozytywne skutki doświadczeń traumatycznych, czyli kiedy łzy zamieniają się w perły*, Warszawa 2013.
43. Ostrowski P., *Analiza poziomu i poczucia bezpieczeństwa w świetle działań policji w województwie zachodniopomorskim*, Szczecin 2023.
44. Pansiuk J., *Uczenie się a mechanizmy neuroplastyczności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol. 1, 2016.

45. Pindel E. (red.), *Migranci w Małopolsce: między integracją, asymilacją, separacją, marginalizacją*, Kraków 2014.
46. Potulski J., *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010.
47. Rasey H.W., Lubar J. F., McIntyre A., Zoffuto A. C., Abbott P. L., *EEG Biofeedback for the Enhancement of Attentional Processing in Normal College Students*, „Journal of Neurotherapy”, 1996.
48. Regehr Ch., LeBlan V.R., *PTSD, Acute Stress, Performance and Decision-Making in Emergency Service Workers*, „The Journal of the American Academy of Psychiatry and Law”, vol. 45, 2017.
49. Rogozinski J., *A Brief History of the Carriibbean*, New York 1999.
50. Różycka J., *Dobre zdrowie. Zdrowie z perspektywy psychologii pozytywnej*, Warszawa 2023.
51. Safjański T. (red.), *Nielegalna imigracja w aspekcie kryminalistycznym, kryminologicznym i bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2018.
52. Samborska-Zaleska K., Ziobro D., *Przeciwdziałanie zjawisku handlu ludźmi w aktach prawa międzynarodowego w kontekście ochrony praw człowieka*, Wałbrzych 2013.
53. Scheper-Hughes N., *Keeping an eye on the global traffic in human organs*, „The Lancet”, vol. 361, 2003.
54. Sitek E., *Jałmużna dla gangu*, „Policja 1997”, nr 2, 2012.
55. Stołeczny Magazyn Policyjny, *Ukraińskie dokumenty tożsamości. Poradnik praktyczny*, „Stołeczny Magazyn Policyjny”, nr 4, 2022.
56. Stołeczny Magazyn Policyjny, *Ukraińskie dokumenty tożsamości. Poradnik praktyczny część II*, „Stołeczny Magazyn Policyjny”, nr 6, 2022.
57. Szachon-Pszenny A. (red.), *Agencja FRONTEX w strefie Schengen. 10 lat doświadczeń*, Lublin 2015.
58. Szelest K., *Od kolonii do niepodległości, Rzecz o Historii*, „Rzeczpospolita”, nr 209, 2017.
59. Świerczewski Ł. (red.), *Dokumenty w systemie bezpieczeństwa państwa - bezpieczeństwo i kontrola w tym kontrola taktyczna*, Warszawa 2021.
60. Tokarski J. (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1980.

61. Trojanowska-Strzęboszewska M., *Nielegalna czy nieregularna imigracja? Analiza wyzwań definicyjnych ze szczególnym uwzględnieniem polityki imigracyjnej UE*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs”, nr 3, 2020.
62. Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów zwalczania handlu ludźmi (2016) OM 2016 267 FINAL KE, Bruksela 2016, s. 1.
63. United Nations, *Trafficking In Persons Report 2022*, 2023.
64. Wasilewski K., *Grzech pierworodny Ameryki*, „Tygodnik Przegląd”, nr 43, 2019.
65. Wciórka J. (red.), Reybakowski J., Pużyński S., *Psychiatria. t. 2*, Wrocław 2011.
66. White D., Kemp R.I., Jenkins R., Matheson M., Burton A.M., *Passport Officers' Errors in Face Matching*, „PLoS ONE”, nr 9(8), 2014.
67. Wiśniewski M., *System instytucjonalnego podejścia do problemu handlu ludźmi*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011.
68. Wolkow A., Ferguson S., Aisbett B., Main L., *Effects of work-related sleep restriction on acute physiological and psychological stress responses and their interactions: a review among emergency service personnel*, „International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health”, vol. 28, 2023.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE I INNE:

1. www.academia.edu
2. www.archive.org
3. Biblioteka audiowizualna ONZ (media.un.org)
4. www.books.google.pl
5. Dz.U. z 2023 oraz lat ubiegłych
6. www.encyklopedia.pwn.pl
7. GUS, Bank Danych Lokalnych (bdl.stat.gov.pl)
8. www.labrujulaverde.com
9. www.economiafinanzas.com
10. www.eur-lex.europa.eu
11. www.gazetakongresy.pl

BIBLIOGRAFIA

12. www.gutenberg.org
13. www.histmag.org
14. www.historia.dorzeczy.pl
15. www.legislation.gov.uk
16. www.newsweek.pl
17. www.paih.gov.pl
18. www.pap.pl
19. www.policja.gov.pl
20. www.polityka.pl
21. www.polskieradio.pl
22. www.prawo.pl
23. www.prawo.uni.wroc.pl
24. www.pwppw.pl
25. www.sejm.gov.pl
26. www.sknep.pl
27. www.statista.com
28. www.unhcr.org
29. www.wikipedia.org
30. www.zakon.rada.gov.ua
31. Wybrane dokumenty Parlamentu Europejskiego i Rady UE.
32. Wybrane dokumenty Sądu Apelacyjnego w Szczecinie 2015 r.

W zakresie zarządzania migracjami konieczne jest współdziałanie wielu służb, które nigdy wcześniej nie stały przed tak dużą skalą zadań. W działaniach na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa w procesie migracyjnym oraz zagwarantowania bezpieczeństwa społeczeństwu przyjmującemu osoby migrujące zaangażowane są służby państwowe, takie jak Straż Graniczna i Policja, ale również urzędy wojewódzkie, organizacje pozarządowe i wyspecjalizowane organizacje międzynarodowe.

Prezentowana monografia skupia się na interdyscyplinarnej analizie zagrożeń związanych z zagadnieniem handlu ludźmi i nielegalną migracją. Jej wartością dodaną jest charakterystyka i analiza zagadnień przez praktyków reprezentujących Policję i organy z nią współpracujące. Dodatkowym atutem jest fakt, że większość z Autorów ma również doświadczenie w pracy naukowej w obszarze bezpieczeństwa i migracji.

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

